

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

61/2022

MONTESI, Michela: Understanding fake news during the Covid-19 health crisis from the perspective of information behaviour : the case of Spain. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 53. (2021) 3., p. 454–465.

Az álhírek megértése a Covid19 egészségügyi válság idején az információs magatartás szemszögéből: Spanyolország esete

Használati szokások; Információs műveltség; Információs társadalom; Társadalmi követelmények

A *Maldita.es* weboldal az *International Fact-Checking Network* nemzetközi tényellenőrző hálózat kezdeményezésére jött létre Spanyolországban. 2017 óta gyűjti az álhíreket, amelyekből a cikkben tárgyalt 2020-as kutatás egy 242 álhírből álló mintát vizsgált a kognitív és affektív befolyás (autoritás), az interaktivitás, a témák és a potenciális veszélyesség kritériumai alapján. Az eredmények azt mutatják, hogy a kognitív befolyás gyakorlatilag nem jellemző: az esetek 53,7%-ában a közölt információk nem személyes vagy szakmai tapasztalaton alapultak; a hírek 12,6%-ában a szerzők megnevezték magukat, de nem említettek semmilyen intézményi hovatartozást vagy más típusú jóváhagyást. Az egyértelmű hamisítások az esetek 19,2%-át tették ki. A hírek affektív befolyása jelen volt a személyek, eszmék vagy mozgalmak lejáratásának mechanizmusai (40,7%), valamint a sértő vagy durva nyelvezet használata (17,7%) révén. A külső információforrásokra való hivatkozásnak vagy a velük történő összehasonlításnak a szerepe nem értékelhető jelentősnek.

Az interaktivitás tekintetében többségben voltak (57,9%) az „egy kattintásos” megoldások (megosztás, *hashtag* stb.); az esetek közel egynegyedében (24,3%) kommentelési lehetőség is volt. A témák a következőképpen osz-

lottak meg: társadalom (43,1%), politika (26,4%), tudomány/egészség (23,6%).

A kutatás szerzője úgy találta, hogy az álhírek többnyire nem jelentenek veszélyt az emberek egészségére vagy biztonságára. Az általuk okozott kár ugyanis erkölcsi természetű, és mibenlétét nehéz pontosan meghatározni. Az álhírek elleni küzdelemben nem elegendő a jelenség kognitív vetületére figyelni, ellenőrző listákat és szakértői ellenőrzést vagy információs műveltségi képzéseket javasolva; a jelen kutatás is rámutatott a tudás és a befolyás affektív dimenzióira. Eközben az álhírekkel összefüggésben a könyvtárak is feloldhatatlan dilemmával szembesülnek (ellenőrzött információ kontra pluralizmus). A szerző végkövetkeztetésében az állampolgári (civil) értékek fontosságát hangsúlyozza.

(Koltay Tibor)

Terminológia

62/2022

PETRUCCIANI, Alberto: La terminologia della catalogazione e la sua traduzione : aspetti linguistici, etici e professionali. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 2., p. 339–346.

Res. angol nyelven

A katalógizálási terminológia és fordítása: nyelvészeti, etikai és szakmai szempontok

Bibliográfiai leírási szabályzat; Dokumentumleírás története; Feldolgozó munka; Fordítás; Nyelvészeti kérdések; Szabvány; Terminológia

Jelen cikk néhány kritikus szempontot elemez a katalógizálási terminológia fordításával kapcsolatban, valamint mindennek a szaknyelvre és a szakmai gyakorlatra tett hatását vizsgálja, különös tekintettel az ISBD-szabványok különböző kiadásaiban, olasz fordításaiban és később az olasz katalógizálási szabályokban (REICAT) szereplő néhány megfogalmazásbeli döntésre.

A cikk kihangsúlyozza, hogy a modern katalógizálási szabályok történeti fejlődésével kapcsolatos szakértelmet magas szintű nyelvi kompetenciával kell ötvözni a nem egyértelmű vagy túlságosan általános megoldások elkerülése érdekében; ugyanakkor azt is kiemeli, hogy a nemzetközi bizottságoknak gondosan

figyelemmel kell kísérniük a nemzeti „átültetéseket”, amelyeket az eredeti szövegek hibáinak és korlátainak „értékes áruelőként” tarthatunk számon.

(Autoref.)

Történet

Lásd 88

Kutatás

Lásd 73

Tudománymetria, bibliometria

63/2022

FENG, Xin [et al.]: Bibliometric analysis on OA articles of public health emergencies from multidimensional perspective. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 39. (2021) 3., p. 722–745.

A nyílt hozzáférésű cikkek többoldalú bibliometriai elemzése közegészségügyi vészhelyzetekben

Bibliometria; Hivatkozás; Hozzáférhetőség; Publikálás-tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás; Tudománymetria

A tanulmány célja, hogy feltárja a nyílt hozzáférésű (Open Access, OA) cikkek alakulásának tendenciáit, valamint előnyeiket és hátrányaikat a járvány elleni küzdelem folyamatában, és többszintű és több nézőpontú elemzést végezzen a publikálási költségek és az OA-cikkek hatása közötti kapcsolatról.

A kutatás először a *Web of Science*-ben szereplő cikkek teljes számát hasonlítja össze az OA-cikkek számával, továbbá a Covid19-hez kapcsolódó cikkek teljes számát az OA-cikkek teljes számával. Ezt követően a szerzők az intézményi együttműködések együttes előfordulási hálózata, a kulcsszavak együttes előfordulása és a többdimenziós skálaelemzés módszereit alkalmazva, illetve adatkészletként a CNKI (*Chinese National Knowledge Infrastructure*) Covid19-témájú irodalmát használva, a *Statistical Analysis Toolkit for Infometrics* (SATI) segítségével vizualizált térképeket készítenek a kutatási eredmé-

nyek eloszlásáról és a kulcsszavak együttes előfordulási hálózatáról.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a Covid19-hez kapcsolódó OA-cikkek idézettségi és használati gyakorisága jelentősen magasabb, mint a nem OA-cikkeké. Az OA-cikkek dominálnak a járvány elleni küzdelem folyamatában, amiben fontos szerepet játszik egy sor előny, mint például a rövid bírálati ciklus, az időszerűség, a nagy társadalmi haszon, a magas részvétel és a gyors terjesztés. Az OA-cikkek szerzői díjmentességének modelljében az intézményi együttműködés és a szerzői együttműködés mértéke fokozódik, ami javítja a tudásáramlást, erősíti a kulcsszavak közötti szoros kapcsolatokat, és növeli az érdemi tudományos hatást; az OA-cikkek továbbra

is előmozdítják a Covid19 kutatását, de egyes OA-cikkek rossz minősége akadályozhatja a terület fejlődését. Az OA-cikkek ezután is a klinikai orvoslásra fognak összpontosítani, és a kapcsolódó eredmények elősegítik majd e terület OA-cikkeinek általános fejlődését és tartalmuk kommunikálását.

A szerzők az OA-cikkek meglévő problémáira megfelelő intézkedéseket javasolnak annak érdekében, hogy igazodási pontot nyújtsanak az OA-cikkek közzétételéhez és terjesztéséhez a jövőbeli közegészségügyi vészhelyzetek során.

(Autoref.)

Lásd még 117

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 65, 98

Nemzeti könyvtárügy

64/2022

BECKER, Chris: Das Bibliothekswesen Polens – ein aktueller Überblick. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 12., p. 827–838.

Res. angol nyelven

Lengyelország könyvtárügye – helyzetkép

Általános helyzetkép; Együttműködés -nemzetközi; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer -országos; Összehasonlító könyvtártudomány

Lengyelországban az átfogó könyvtári törvény 1997-ben született meg. Az iskolai könyvtárak az oktatási, a tudományos könyvtárak a felsőoktatási, a közkönyvtárak a kulturális rendezvényekről szóló törvényben szerepelnek részletesebben. A könyvtári rendszerben kiemelt szerepe van a nemzeti könyvtár tanácsának, amely közvetítő szerepet tölt be a

jogszabályok megalkotásában. A könyvtárak finanszírozása a vajdaságok feladata. Kivételt képez ez alól a nemzeti könyvtár, a központi könyvtárak és a szakkönyvtárak, amelyek költségvetése a Lengyel Köztársaság központi költségvetésében jelenik meg. Az állam finanszírozza a katonai, a börtön- és a kutatóintézeti könyvtárakat, valamint az akadémiai hálózat könyvtárait is. Az egyetemi könyvtárak mint tudományos könyvtárak szintén állami fenntartásban működnek. Lengyelországban a skandináv könyvtári modellt tartják példamutatónak.

A 2611 közkönyvtár kb. fele más kulturális intézmény részeként, 73 közkönyvtár oktatási intézmény részeként működik. A közkönyvtárak 82%-a vidéken található. Heti átlagos nyitvatartásuk 33 óra. Munkatársaik száma meghaladja a 18 ezret, teljes állományuk 128 millió könyvtári egységet tesz ki.

A tudományos könyvtárak közé sorolják be a nemzeti könyvtárat, az egyetemi könyvtárakat és a Lengyel Tudományos Akadémia könyvtárait. A kulturális és nemzeti örökség minisztere más, jelentős gyűjteményekkel rendelkező és kutatási szempontból fontos könyvtárakat is tudományos könyvtárnak nyilváníthat; a minősítés feltétele a képzett személyzet és a megfelelő információtechnológiai felszereltség. A tudományos könyvtárak száma 938 (2016-os adat), heti átlagos nyitvatartásuk 36 óra.

Az egyéb könyvtártípusok közé tartoznak a pedagógiai könyvtárak, az egyházi könyvtárak, a katonai könyvtárak, a börtönkönyvtárak, a hatósági könyvtárak stb. Az iskolai könyvtárak száma meghaladja a 21 ezret (2017-es adat).

A nemzeti könyvtár a teljes lengyel kiadású és vonatkozású irodalmi termés (polonica) fő archívuma. Fő feladata a nemzeti örökség gyűjtése, tárolása és hosszú távú megőrzése. A regisztrált kötelempéldányok száma évente kb. 200 ezer darab. A nemzeti könyvtár ellátja az országos bibliográfiai ügynökség teendőit is. 2015-ben gyűjteménye 9 millió egységet tett ki; a könyvtár 805 munkatárssal rendelkezik. A NUKAT közös katalógus 175 könyvtárat fog össze, tételeinek száma meghaladja a 4,5 milliót, anyaga szerepel a *Worldcat*-ben.

A könyvtárosképzés központi intézménye Varsóban található, hatszemeszteres BA és négyszemeszteres MA képzést nyújt. A felsőfokú könyvtárosi végzettség csak a tudományos könyvtárakban előírás. Könyvtár- és információtudományi stúdiumok több más nagyvárosban is elérhetők (Katowice, Wrocław, Poznań).

A Lengyel Könyvtárosok Egyesülete (*Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich*) és a nemzeti könyvtár fontos szerepet játszik különböző belföldi és nemzetközi projektekben, a könyvtárosok képzésében és a könyvtáros szakma imázsának alakításában. A Lengyel Könyvtárak Szövetsége (*Polski Związek Bibliotek*), amely az intézményi érdekképviselőt látja el, 1999-ben létesült; tanulmányutakat, szakmai tanácskozásokat szervez, kiemelt célja a közép- és kelet-európai könyvtári együttműködés előmozdítása. A Lengyel Egyházi Könyvtárak Szövetsége (*Fides*) 1995-ben alakult; fő törekvései egy közös integrált könyvtári rendszer bevezetésére és az egyházi örökség digitalizálására irányulnak. A Lengyel Könyvtárosok Szakszervezetének (*Bibliotekarze Polscy*) érdekvédelmi munkája állásfoglalásokban, a bértárgyalásokon való képviseletben és szociális támogatások kiutalásában valósul meg.

Az Alapítvány a Német–Lengyel Kulturális Együttműködésért a könyvtári területen is aktív; 2002-ben támogatásával valósult meg a lengyel és a német kultúra közös írásos emlékeinek mikrofilmezése (több mint 45 ezer tétel). A Német–Lengyel Dokumentációs és Médiacentrum 2002 és 2007 között a német–lengyel kapcsolatok írásos dokumentumait gyűjtötte össze az európai uniós INTERREG program III. szakasza keretében, amely az intézmények

közötti, határokon átívelő együttműködést és az infrastruktúra fejlesztését tűzte ki célul.

A két ország könyvtárügyét összehasonlítva és értékelve a német szerző arra a következtetésre jut, hogy a jogszabályokat tekintve a német könyvtárügy hátrányos helyzetben van a lengyelhez képest: a 16 német tartományból csak 5-ben van saját könyvtári törvény, és szövetségi szabályozásra nincs kilátás. Lengyelországban nagyobb a könyvtárak száma, és relatíve több könyvtár jut egy főre. Ugyanakkor a lengyelországi gyűjtemények összesített állománya jóval kisebb; csak a bajor tartomány központi katalógusában regisztrált dokumentumok mennyisége meghaladja a teljes lengyel állományt. A Bill & Melinda Gates Alapítvány felmérése szerint 2013-ban a lengyelek mindössze 13%-a élt az informális könyvtári tanulási lehetőségekkel (a németeknél ez az arány 23% volt); 2012–2013-ban a lengyel lakosság 20%-a vette igénybe a közkönyvtárak szolgáltatásait (a németeknek 16%-a). Elmondható, hogy a lengyel könyvtárak inkább a közművelődést, semmint a tudományos képzést szolgálják. A szerző úgy véli, hogy a lengyel könyvtárügyet sok tekintetben jobb mutatók jellemzik, mint a németet, és jobban integrálódott a társadalomba. A két könyvtárügy összehasonlító értékelése további, alaposabb vizsgálatokat tenne szükségessé.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 65, 68, 103

Központi szolgáltatások

Lásd 80, 81, 97

Együttműködés

65/2022

IGUMNOVA, Nataliá Petrovna: Obšee bibliotečnoe prostranstvo SNG v kontekste humanitarnogo sotrudničestva. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 4., p. 343–351.

Res. angol nyelven

A FÁK-tagországok közös könyvtári tere a humanitárius együttműködés jegyében

Együtműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Feladatkör; Jogszály -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer -országos; Nemzeti könyvtár

A Független Államok Közösségének (FÁK) 30 éve kezdődött integrációs folyamatai eredményeként jött létre az együtműködési rendszer az oktatási, kulturális és információs tevékenység területén. A folyamatban a könyvtárak élen jártak, tekintve, hogy a tagországok történelmileg kialakult kapcsolatai számukra alapértéknek számítanak. A könyvtáraknak a geopolitikailag fontos területeken szükséges humanitárius küldetése vezetett a Közös Könyvtári Tér (KKT) gondolatához – miközben folyik a könyvtárak létezését is megkérdőjelező vita. A jelenlegi komoly geopolitikai változások, az új politikai, gazdasági és egyéb egyesülések (mint az Eurázsiai Gazdasági Unió, a Sanghaji Együtműködési Szervezet) beláthatatlan hatással lehetnek a könyvtárak integrációjára. A tudományos és társadalmi szóhasználatban megjelent az Eurázsiai Könyvtári Tér (EKT) fogalma, amely a posztszovjet könyvtári térrel egyenértékű. Az EKT az eurázsiai régió együtműködő alrendszerekből épülő könyvtári rendszere, ennek része a KKT, saját célokkal, feladatokkal, szervezeti felépítéssel és irányítási rendszerrel. A KKT területi, politikai és történelmi-kulturális elvekre, valamint az orosz nyelv ismeretére és használatára épül. Alapelvei az önkéntesség, az egyenjogúság és a kölcsönös érdekelttség, mivel a döntések és a kötelezettségek konszenzus és a nemzeti érdekek alapján születnek. Az együtműködés koordinációs formáinak és a partneri kapcsolatoknak az alapját az államközi szinten egyeztetett elvek, feladatok, szabályok és mechanizmusok jelentik. A KKT illeszkedik az Eurázsiai Könyvtári Egyesület (BAE) alapszabályzatában meghatározott célokhoz. A FÁK-tagországok könyvtárügyi fejlesztéséhez kidolgozott normatív-jogi alapot a nemzeti törvények, rendeletek, a könyvtárak alapszabályzatai stb. képezik; a nemzeti jogi dokumentumok harmonizálására szolgáló törvénymodellek közös munka eredményei. A KKT működési rendszere a nemzeti könyvtárakból, a BAE-ből és bázisintézményként az Oroszországi Állami Könyvtárból (RGB) áll. Az ezekben a szervezetekben folytatott kutatások nyomán az együtműködés alábbi fő irányait határozták meg:

- a nemzeti könyvtári állományok építése, őrzése (különös tekintettel a régi könyvekre);
- a hazai és külföldi forrásokhoz a felhasználók nyílt, egyenjogú hozzáféréseinek biztosítása az

információs technológiák, innovációs fejlesztések segítségével;

- a nemzeti kultúra és irodalom ügyét szolgáló legjobb példák tanulmányozása és népszerűsítése;
- kulturális-népművelési kampányok és etnokulturális könyvtári együtműködés;
- a könyvtárosok folyamatos képzése és továbbképzése.

Néhány példa a programok megvalósítására:

- egyezmény a könyvtárközi kölcsönzésről és dokumentumszolgáltatásról (1999);
- fejlesztési programok a határ menti könyvtárak etnokulturális együtműködéséről a FÁK-tagországok 2030-ig szóló, régiók közötti és határ menti együtműködési koncepciójának megfellelően.

A projektek tapasztalatai alapján a könyvtárakat *A FÁK-tagországok polietnikai tevékenységének koncepciója* című dokumentum is segíti. A KKT fejlesztésében nagy szerepet kapott a FÁK-tagországok kulturális együtműködési tanácsának *A Közösség kupolája: a könyvtárak elnevezésű projektje* és az ennek keretében működő *A Közösség kulturális fővárosa* program.

Az eredmények közé sorolható számos nemzetközi konferencia, a FÁK-tagországok nemzeti könyvtáraiban az RGB disszertációkat tartalmazó elektronikus könyvtárának elérésére megnyílt virtuális olvasóterem, végezetül a fiatal könyvtárosok gyakorlati képzése a FÁK-tagországok államközi humanitárius alapja szervezésében.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 64, 72, 76, 79, 91, 96, 108

Jogi szabályozás

66/2022

WU, Michelle M.: The corruption of copyright and returning it to its original purposes. – Bibliogr. In: Legal reference services quarterly. – 40. (2021) 2/3., p. 113–156.

A szerzői jog korrumpálódása és eredeti céljainak visszaállítása

Általános helyzetkép; Elektronikus dokumentum; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Szerzői jog

A szerzői jog két alapköve a közérdek és az alkotói érdek. Az elmúlt két évtizedben azonban egyes üzleti szereplők a szerzői jogból fakadó előnyöket a maguk hasznára fordították ahelyett, hogy a közösség és az alkotó érdekét tartották volna szem előtt. Ezek a visszaélések a cikk szerzője szerint elsősorban a könyv-, a film- és a zeneműkiadás szektorait jellemzik. A szerzői jogi szabályozás alapvető céljainak mond ellent, ahogy egyes magáncégek műszaki megoldásokkal akadályozzák a méltányos felhasználást, illetve különböző megfélemlítéseket alkalmaznak az innováció vagy a nyilvános használat meghiúsítására, avagy a tartalmak automatikus eltávolításával, a tulajdonlás bérlésre való felcserélésével s egyéb utakon-módokon próbálják akadályozni a szegényebb rétegek hozzáférését az információhoz.

A cikk először történeti áttekintést nyújt a szerzői jogi szabályozás kialakulásáról az Egyesült Államokban. A vonatkozó törvények eleinte a szerző jogaira fókuszáltak, a cél elsősorban a kreatív tevékenységek inspirálása és a szerzői bevétel biztosítása volt a kiadó meggazdagodása helyett. Ezután megjelent a közösség érdeke mint a magánérdek ellenpólusa. Sőt, amikor a Kongresszus az idők során módosította az alkotmány szerzői jogi záradékát, azt mindig abban a szellemben tette, hogy a köz érdeke előbbre való, mint a szerzőé.

A jogalkotás nem tud lépést tartani a technológia fejlődésével, és ebből egyes szereplők igencsak jól profitálnak. Ilyen szereplők mindkét térfélen találhatók. Az adott helyzettel élnek vissza azok, akik jogvédett tartalmakat osztanak meg engedély nélkül, illegális csatornákon, a másik oldalon pedig ott vannak azok a kiadói vállalatok, amelyek mindenkire kalózként tekintenek, ezért olyan védelmi eljárásokat alkalmaznak, amelyek a közösségi érdekekkel szemben mennek. Ami a fizetett felhasználások számának csökkenését illeti, nem mindenképpen a kalózkodás áll a háttérben. Ha közelebbről megvizsgáljuk, arra juthatunk, hogy a meg nem vásárolt példányok amúgy sem kelnének el, aminek több oka lehet: a pénzeszközök hiánya, a legális tartalom be nem szerezhetősége adott földrajzi területen, avagy az érdeklődés hiánya, amennyiben kiderül, hogy mennyit kellene fizetni az adott műért.

A közösséget hátrányosan érintő eljárások között a cikk szerzője elsőként a licencelést, illetve licenccbe adást említi. Ennek olyan esetekben lehetnek előnyei, amikor nehezen hozzáférhető, ugyanakkor nem tartósan megőrzendő tartalmakról beszélünk, egyéb esetekben csorbul az egyszeri állampolgár joga,

amennyiben a művet nem lehet elidegeníteni, azaz kölcsönadni másoknak, eladni antikvár kereskedéseknek, elajándékozni könyvtáraknak stb. Ezekben az esetekben eleve megtévesztő a kifejezés, amely szerint eladásról van szó, hiszen valójában bérbeadás történik. Amikor arra buzdítanak, hogy „vedd meg elektronikus formátumban”, nem adják tudtunkra, hogy nem pusztán egy alternatív hordozón vásároljuk meg a tartalmat, hanem a tranzakcióval egyszerűen lemondunk arról, hogy tulajdonosaivá váljunk a kiadványnak. Sőt, még a személyiségi jogaink is csorbulhatnak, amennyiben a forgalmazó – például az Amazon – a használati adatainkat is elraktározza. A könyvtárak esetén a kiadói licenccel vásárlása további problémákat is okoz: a kiadók esetenként megtagadják a könyvtáraktól, hogy licenccel vásárolhassanak, más esetben voltaképp „megadóztatják” a könyvtári licenccel vásárlást, vagy egyszerűen megtiltják a könyvtárnak, hogy a licenccel tartalmat kölcsönözze vagy akár csak megőrizze. Ezeknek a korlátozó eljárásoknak a negatív társadalmi hatása visszafordíthatatlan lehet, főleg ami a jövő generációk információhoz való hozzáférését illeti.

Főként az illegális felhasználásoktól való félelem szülte az 1998-as amerikai digitális szerzői jogi törvény (*Digital Millennium Copyright Act*, DMCA) sokak által kritizált rendelkezéseit, amelyek a másolásvédelmi technológiák megkerülésének büntetésével, az ilyen jellegű cselekmények kriminalizálásával olyan helyzetet idéztek elő, amely indokolatlanul korlátozza a méltányos felhasználás (*fair use*) esekörébe tartozó legális felhasználások megvalósítását. Így például a könyvtár nem konvertálhatja az általa megvásárolt elavult formátumú tartalmat egyéb formátumba, amennyiben az eredeti digitális kiadványt DRM- (*digital rights management*) védelemmel látták el. A cikk példák sorával támasztja alá, hogy a perek vagy csupán a perekkel való fenyegetések milyen mértékben hátráltatták a közösségi érdek érvényesítését, sok esetben az innovatív megoldások elterjedését. Ezután a kényes szerzői jogi egyensúly visszabilentését célzó lehetséges lépésekről olvashatunk. Az egyik ilyen lehet az ún. törvényes kártérítés (*statutory damages*) lehetőségének eltörlése vagy alkalmazhatóságának mérséklése. A kártérítésköveteléssel élő jogtulajdonosok ugyanis számtalan esetben indokolatlanul pereskedtek, és ténykedésük a méltányos felhasználás és az innováció kárára valósult meg. További lépés a formátumfüggetlenség visszaállítása annak a helyzetnek az orvoslására, hogy

a digitálisan beszerzett művel kevesebbet tehetünk, mint a nyomtatott formában megjelenttel.

Be kell látni, hogy az illegális felhasználások nem annyira a más szempontból (is) korlátozó törvények betartásával szoríthatók vissza, mint inkább egyéb eszközökkel. Esetenként ugyanakkor hasznos lehet a törvényi beavatkozás is – a pandémia idején kiderült: tarthatatlan az a helyzet, hogy egyes kiadók nem adnak el (licencelnek) e-tartalmakat a könyvtáraknak, ezért három amerikai állam is törvénymódosítást javasolt. A szerzői joggal való visszaélések emellett magánjogi perek útján is támadhatók. Utóbbiakkal az a gond, hogy az ítéletek gyakorta lassan születnek meg, valamint nem várható tőlük, hogy széles körű változást eredményezzenek. Mindezekon túl a könyvtáraknak érdemes újraértékelniük, mivel vállalnak nagyobb kockázatot: azzal, ha – akár peres úton is – kiállnak már ma a jogaikért, vagy ha utóbb törhetik a fejüket, hogy – például egy járvány idején – mivel szolgálják ki az olvasóikat, illetve mit teygenek a lejárt licencű, elérhetetlenné vált tartalmak újbóli beszerzése, megőrzése érdekében.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 64, 65

Könyvtárosi hivatás

Lásd 67, 68

Oktatás és továbbképzés

67/2022

FREEBURG, Darin – VERA, A. Nick: "The ticket you get punched" : the divide between academic and public librarianship and the MLIS. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 62. (2021) 1., p. 17–33.

„Jegy az előrelépéshez”: szakadék a felsőoktatási és köz-könyvtári munka, illetve a könyvtár- és információtudományi mesterképzés között

Egyetemi hallgató; Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási anyag; Oktatási módszer

A legtöbb szakma esetében tapasztalható bizonyos valós vagy vélt megosztottság azok között, akik napi szinten végzik a munkájukat és azok között, akik a szakmát oktatják. A tanulmány célja, hogy rávilágítson e szakadékra a könyvtár- és információtudomány területén, továbbá kísérletet tegyen a lehetséges megoldások feltárására.

Jelenleg is diskurzus folyik a felsőoktatás értékéről: a *Pew Research Center* felmérése szerint a diplomával rendelkező amerikai felnőtteknek mindössze 14%-a véli úgy, hogy a négyéves egyetemi képzés fel tud készíteni valakit egy jó állásra. A növekvő tandíjak miatt egyre több hallgató várja el, hogy befektetési megtérüljenek. Emiatt elsődleges prioritásként kell kezelni, hogy a könyvtáros mesterképzés (*Master of Library and Information Science, MLIS*) továbbra is releváns maradjon, amihez arra van szükség, hogy a képzőintézmények működjenek együtt a gyakorló szakemberekkel a lehetséges szakadékok azonosítása és áthidalása érdekében.

A könyvtár- és információtudományi szakirodalom is dokumentálja, hogy az utóbbi időben nőtt a szakadék a képzőintézmények és a mindennapi gyakorlat között. A hallgatók negatívumként jelölték meg, hogy az egyetemen az elméleti oktatásra fektetnek nagyobb hangsúlyt, és a könyvtárosképzés nincs összhangban az aktuális trendekkel, a munkáltatói elvárásokkal, valamint a feladatok elvégzéséhez szükséges készségekkel.

A tanulmány alapját képező felméréshez félig strukturált fókuszcsoporthoz interjúkat készítettek MLIS végzettségű, köz- vagy felsőoktatási könyvtárban dolgozó gyakorló könyvtárosokkal. Az interjúk első felében e szakemberek elvárásai álltak a középpontban, és olyan kérdések kerültek elő, mint hogy miért létezik a szakma, és milyen képességek birtokában kell lennie egy könyvtárosnak. Az interjúk második felében a könyvtár- és információtudományi mesterképzésre és annak tantervére kérdeztek rá. A felmérésben részt vevők a diplomáról és annak értékéről, továbbá a kurzusok tantervi hiányosságairól is beszéltek.

A fókuszcsoporthoz tagjai megállapították, hogy a készségfejlesztés az MLIS-képzésen elavult vagy irreleváns, elsősorban a menedzsment és a technológiai kompetenciák terén. A könyvtárosok és a jelenlegi hallgatók közötti szakadékot csökkentené, ha a

végzetek magabiztosabbak lennének az új technológiák használatában, hiszen ez a könyvtári munkában és a munkáltatók által elvárt új kompetenciák között is központi szerepet tölt be. A mai világban követelmény, hogy az új kollégák jártasak legyenek a közösségi média felületeinek használatában és az online keresésben egyaránt, vagy éppen a használók rendelkezésére tudjanak állni technológiai eszközökkel kapcsolatban. Ezzel szemben a felsőfokú könyvtárosképzésben még mindig hiányosságok tapasztalhatók az IT-oktatásban, valaki például megemlítette, hogy a technológiai kurzuson szinte csak az Excel használatával foglalkoztak.

Az interjúkból kiderült, hogy az egyetemi oktatás ugyan fontos részét képezi a hallgatók tudásának, viszont nem lehet mindent az iskolai keretek között elsajátítani. Sajnos sem a bevezető kurzusok, sem pedig a készségek fejlesztésére irányuló tárgyak esetében nem volt pozitív a résztvevők véleménye, irrelevánsnak, illetve felesleges idő- és pénz pazarlásnak tartották azok elvégzését. A résztvevők visszajelzései alapján sokan már eleve könyvtárban dolgoznak, és csak azért kezdenek bele a könyvtártudományi mesterképzésbe, hogy a „papírjuk”, azaz az oklevelük („a kilyukasztott, érvényes jegy az utazáshoz”) meglegyen a szakmai előrelépéshez.

A válaszadók megfogalmazták, hogy könyvtárosként fontos szerepet töltenek be a társadalomban, mert hozzájárulnak egyfelől az élethosszig tartó tanuláshoz, másfelől pedig az olvasók és a közösségek igényeinek kielégítéséhez. Ez a fajta szerepvállalás táplálta a résztvevők elhivatottságát a könyvtárosi pálya iránt. Ugyanakkor nem érezték úgy, hogy a mesterképzésen folytatott tanulmányaik segítenék őket: kiemelték a tanterem „mesterséges határvonalait”, a feladatok életszerűtlenségét, a szakmához való kapcsolódás hiányát és az elavult tananyagot. Javaslat született a tanszékek oktatóinak folyamatos továbbképzésére annak érdekében, hogy naprakészek legyenek az állandóan változó szakmai készségek és gyakorlatok tekintetében.

A kutatás szerzői szerint a könyvtáros szakma értékeinek a képzésben történő megfelelőbb hangsúlyozásával újra megerősíthető a könyvtár- és információtudományi képzések értéke is. Az elmélet és a gyakorlat közötti szakadék tovább csökkenthető, ha a képzésbe terepen folytatott projekteket integrálnak, valamint ha a könyvtár- és információtudományi képzőhelyek, a gyakorló szakemberek és a hallgatók között rendszeres párbeszéd alakul ki. Utóbbi eszköze volt a jelen kutatás is, amely egy átfogó kezdemé-

nyezés részeként hozzájárulhat a szerzők egyetemén a könyvtárosképzés megújításához.

(Szőnyegi Zsanett)

68/2022

MÜLLER-HEIDEN, Barbara: 20 Jahre FaMI : Aktualisierung des Berufsbildes in Sicht. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 72. (2021) 5-6., p. 276–284.

A FaMI-képzés húsz éve: kilátásban a szakmai imázs aktualizálása

Gyakorlati képzés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárügy

Németországban az 1990-es évektől képeznek szakképzés keretében munkatársakat a média- és információs szolgáltatások számára (a végzetek elnevezése: *Fachangestellte/r für Medien und Informationsdienste*, FaMI). Őt, az ún. emlékeztetőintézményekkel kapcsolatos szakirányból lehet választani (levéltár, könyvtár, képügynökség, információ és dokumentáció, orvostudományi dokumentáció).

A képzés létrehozásában jelentős szerepet játszott és játszik mindmáig a DGI (*Deutsche Gesellschaft für Information und Wissen*) nevű szakmai társaság és jogelődje. A DGI jelenleg az információ- és könyvtártudományi képzőintézmények konferenciája (KIBA) révén vesz részt a programban.

A képzés gyökerei az 1950-es évekig nyúlnak vissza. 1963-ban alapították dokumentációs képzőintézményt Frankfurt am Mainban, majd 1974–77-ben kapott újabb lendületet ez a terület a szövetségi információs és dokumentációs (*Information und Dokumentation*, IuD) programnak köszönhetően; ekkor létesültek ugyanis az egyes szakterületek dokumentációs és tájékoztatási központjai. A dokumentációs munkát a szakképzésben több helyen lehet tanulni (Potsdam, Darmstadt, Karlsruhe), főiskolai szinten pedig Hamburgban, Hannoverben, Kölnben és Stuttgartban. Dokumentációs képzés az információs asszisztensek részére és a továbbképzésben, valamint különböző egyesületi szemináriumok keretében is elérhető (*DGI Praxistage*, *DGI-Forum*).

A FaMI duális képzés, amelyért Németországban a Szövetségi Szakmai Képzési Intézet felelős. Az utóbbi időben napirendre került, hogy a FaMI-val kapcsolatos jogszabályokat, a kerettantervekben szereplő témákat és a vizsgaszabályzatokat a szakmai egyesületek és a társadalmi partnerek bevonásával

meg kell újítani. Ennek során tükrözni szeretnék a szakma imázsában bekövetkezett változásokat is. FaMI-szakiskolák minden szövetségi tartományban vannak, ezek szövetségi szinten együttműködnek egymással, például az oktatók rendszeres tapasztalatcseréket tartanak. A hároméves képzésben angol nyelvet és gazdasági ismereteket is oktatnak; fontos szerepet kap a projektmunka és a csoportos munkavégzés. A kerettanterv a következő kompetenciákra fókuszál: médiakompetenciák, dokumentumok és információk beszerzése, feldolgozása, szakszerű feltárása; dokumentumok és információk felkutatása, előkészítése és szolgáltatása; információs szolgáltatások létrehozása és működtetése, használók tájékoztatása és képzése, tanácsadás használóknak, együttműködés külső és belső partnerekkel, marketingstratégiák és -eszközök alkalmazása. A képzés tartalmának összeállításával szeretnék a végzettek mobilitását elősegíteni a munkaerőpiacon. A Berlinben folyó képzést, amely kétéves átképző kurzusokat is biztosított, mintának tekintették, főként az adatbázis-építés és az online információkeresés színvonalas oktatása miatt; ez 2019-ig működött.

A végzettek előtt többféle perspektíva áll: specializálódhatnak, továbbképezhetik magukat (akár oktatóvá is), továbbtanulhatnak főiskolai szinten. A kurzust elvégzők tipikusan a következő intézményekben tudnak elhelyezkedni: városi, állami, egyházi és gazdasági levéltárak; média- és sajtóarchívumok, rádiók és televíziók; vállalati, tudományos és közkönyvtárak; információközvetítők, információs és dokumentációs, szakmai tájékoztatói központok, adatbázis-szolgáltatók; képügynökségek, múzeumok, kórházak, gyógyszergyárak, felsőoktatási intézmények stb.

A *Berufsverband Bibliothek Information* (BIB) szakmai szervezet azt tervezi, hogy 2023 őszéig megújítja a képzést. El kell dönteni, hogy a FaMI mint hivatás a művelődést, az ügykezelést vagy a médiát szolgálja-e. A levéltár–könyvtár–dokumentáció hármására az általuk képviselt funkciók és tevékenységek fontossága miatt továbbra is szükség lesz. A DGI is jelentős szerepet vállal az átalakításban. Közreadja és figyelemmel kíséri az álláshirdetéseket, fórumot teremt a képzőintézményeknek, rendezvényeket és egyeztetéseket szervez, támogatja az oktatók munkáját. A szakmai utánpótlásra továbbra is nagy az igény. Érdeemes lenne tanulmányozni Ausztria és Svájc példáját, az információtechnológiai képzési követelmények tekintetében pedig az európai szakképzésfejlesztési központ (CEDEFOP) gyakorlatát.

(Hegyközi Ilona)

Szabványok, normatívák

69/2022

LIU, Jia: Digital Object Identifier (DOI) and DOI services : an overview. – Bibliogr. In: Libri. – 71. (2021) 4., p. 349–360.

A Digital Object Identifier (DOI) és a DOI-szolgáltatások: áttekintés

Dokumentumazonosítás; Elektronikus dokumentum; Könyvkiadás; Kutatás információellátása; Szabvány; Tudományos kutatás

A *Digital Object Identifier* (DOI) a különböző tartalmak (ún. objektumok) azonosítását és elérhetőségét biztosító, permanens digitális egyedi azonosító. Fontos jellemzője elődeihez képest, hogy segítségével akkor is megtalálható az online tartalom teljes szövege, ha annak URL-je megváltozott. A DOI rendszerét az *International DOI Foundation* (IDF) működteti. 2019-ben ünnepelte jubileumát két intézmény, amely szorosan kapcsolódik a DOI-hoz: húszéves lett a *Crossref* és tízéves a *DataCite* (ezek globális regisztrációs ügynökségek).

A DOI működtetői elismerik az egyéb azonosítók (ARK, PURL, URN, URI) létét. A DOI viszonylag új fejlemény az azonosítók között, a kiadói szféra kezdeményezte létrehozását. Általános keretrendszernek tervezték meg, amely lehetővé teszi a tartalom azonosítását a digitális hálózatokon, tekintetbe véve a fejlődési tendenciákat (digitális konvergencia, multimédia).

Főbb jellemzői: meghatározott szintaxissal rendelkezik, feloldható, adatmodell és adatszótár kapcsolódik hozzá, van infrastruktúrája (intézményrendszere, eljárásmodjai, irányítása), továbbá szemantikai tekintetben interoperábilis. A DOI rendszere integrálja más azonosítórendszerek funkcióit, de jóval több, mint azok kombinációja. A DOI azonosító feloldása után különböző típusú adatokhoz lehet hozzájutni: URL, e-mail-cím, más azonosítók és leíró metaadatok. A DOI-val kapcsolatos tudnivalókat az ISO 26324:2012 szabvány rögzíti. Az ISBN vagy ISSN is integrálható a DOI azonosítóba, például az ISBN-A szolgáltatás keretében.

A DOI-t egyre növekvő mértékben bármilyen objektum azonosítására lehet használni. Az azonosítandó digitális rekord lehet adathalmaz, szöveges fájl, multimédiás mű, 3D-s objektum, weboldal vagy bármi-

lyen kutatási eredmény, de a DOI vonatkozhat akár digitális rekordok gyűjteményére is.

A DOI azonosító ma már a tudományos kommunikáció bevált és elfogadott eszköze. Értéke abban mutatkozik meg, hogy segít megvalósítani az együttműködő és adatintenzív kutatás eszméjét. A DOI-val ellátott műveket pontosan és hatékonyan lehet azonosítani, átadni, idézni és megőrizni.

A DOI-szolgáltatások rendszere egy piramisként ábrázolható: csúcán a regisztrációs hatóság található (IDF), lefelé haladva pedig az egyes regisztrációs ügynökségek, majd a regisztrált intézmények, végül az ügyfelek és a felhasználók következnek. A könyvtárak e két utóbbi minőségben szerepelnek.

Németországban 2013 óta a DOI-szolgáltatásokat négy nagykönyvtár és egy kutatóintézet közvetítésével ingyenesen lehet használni (ezek: a Göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtár, a Központi Orvostudományi Könyvtár, a Leibniz Társadalomtudományi Intézet, az Országos Természettudományi és Műszaki Könyvtár – TIB és a Központi Közgazdaságtudományi Könyvtár). Hozzájuk csatlakozik még a Müncheni Egyetemi Könyvtár, és újabban jelentős szerepet vállalt a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtár is.

Az utóbbi években igen fontos problémakör lett a tudományos adatok kezelése, ennek kapcsán megnőtt a DOI fontossága is. A DOI metaadatai teljes mértékben megfelelnek a FAIR irányelveinek (megtalálhatóság, hozzáférhetőség, interoperabilitás, újrafelhasználhatóság). A DOI bekerült a hivatkozásokba, majd a szabványos hivatkozások elengedhetetlen része lett, és feleslegessé tette az elérés időpontjának feltüntetését. A DOI-t a kutatókat és szerzőket azonosító ORCID is tekintetbe veszi, és feltüntetik a legtöbb bibliometriai adatbázisban (pl. *Web of Science*, *Scopus*) is. A DOI a tudományos kommunikáció fontos segítője; munkálataiban egyre több könyvtár vesz részt.

(Hegyközi Ilona)

70/2022

ZIMINA, Elena Igorevna: Pokazatelni deâtel'nosti nacional'nyh bibliotek. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 5., p. 505–523.

Res. angol nyelven

A nemzeti könyvtárak tevékenységének mutatói

Feladatkör; Hatékonyság; Működési feltételek; Nemzeti könyvtár; Normatívák, mutatószámok; Szabvány-könyvtári; Szolgáltatások

A nemzeti könyvtárak feladatai hagyományosan eltérnek a többi könyvtártípusétól, szerepük küldetésüktől és rendeltetésüktől függően országonként más és más; sokszor az egyetemi könyvtár, az országgyűlési könyvtár vagy a nemzeti levéltár feladatait is ellátják. A nemzeti könyvtáraknak van a legtöbb olvasójuk: kutatók, egyetemi oktatók és hallgatók, könyvtárosok és információs szolgálatok dolgozói, kiadók és szerzők, államhatalmi szervek és üzleti körök képviselői. A Covid19-járvány előre nem látható változásokat hozott a nemzeti könyvtárak életében is. A munkatársak motivációját növelő munkaszervezéssel sok könyvtár tudott digitális szolgáltatásokra áttérni.

A nemzeti könyvtárak munkájának értékeléséhez a mutatókat az *ISO 21248:2019 Információ és dokumentáció. A nemzeti könyvtárak minőségi értékelése* című nemzetközi szabvány tartalmazza. A fő szempontok és azok részletes bontása a következő:

1. Állomány

- 1.1.1 A nemzeti könyvtárba érkező nemzeti publikációk aránya.
- 1.1.2 A nemzeti nyomtatott kiadványokból (legalább egy felhasználó által) igényelt címek aránya.
- 1.1.3 Az utolsó 3 évben kapott külföldi publikációk használata.
- 1.2.1 A nemzeti publikációk feldolgozottságának mértéke a nemzeti bibliográfiai rekordokban.
- 1.2.2 A webes katalógusokon keresztül elérhető régi és ritka anyagok aránya.
- 1.2.3 A dokumentumfeldolgozás átlagos ideje.
- 1.3.1 A digitalizált dokumentumok mennyisége az állományban lévő 1000 dokumentumra vetítve.
- 1.3.2 A digitalizált dokumentumok aránya a különböző gyűjteményekben.
- 1.3.3 A tartalomjegyzékek felkereséseinek száma a digitalizált dokumentumállományhoz képest.
- 1.4.1 A stabil állapotú (azonnali vagy későbbi sérülés nélkül a használóknak kiadható) anyagok aránya az állományban.
- 1.4.2 A konzerválást/restaurálást igénylő, egy év alatt beérkezett régi és ritka dokumentumok aránya az összes, konzerválást/restaurálást igénylő ritka anyaghoz viszonyítva.
- 1.4.3 A megfelelő feltételekkel rendelkező raktárak aránya az összes tárolóterülethez képest.

2. Szolgáltatások

- 2.1.1 A használó elégedettsége.
- 2.2.1 Az anyagok helyes elrendezése.
- 2.2.2 A honlap közvetlen elérhetősége.
- 2.2.3 Az online katalógus mobileszközökről történő felkereséseinek aránya.
- 2.2.4 A dokumentum zárt raktárból történő kézhezvételének átlagos ideje.
- 2.2.5 A dokumentum beérkezésének gyorsasága könyvtárközi kölcsönzésen keresztül.
- 2.3.1 A referenz kérdésekre adott helyes válaszok együtthatója (a helyes válaszok aránya az összes feldolgozott kérdéshez viszonyítva, vagy azoknak a kérdéseknek az aránya, amelyekre részben vagy egészben helyes a válasz).
- 2.3.2 A tájékoztatói műveletek gyorsasága (a kérés teljesítésének átlagos ideje percekben).
- 2.3.3 A tájékoztató szolgálat ismételt felkeresésének szándéka.
- 2.4.1 Az ülőhelyek foglaltsági együtthatója (a használói térben lévő összes ülőhely és a foglaltak aránya).

3. Kulturális szerep

- 3.1.1 Egy rendezvény látogatóinak száma.
- 3.1.2 Egy rendezvényről szóló híradások száma a tömegmédiában.
- 3.2.1 A munkatársak által használóképzésre és egyéb oktatási szolgáltatásokra fordított idő (a teljes munkaidőhöz viszonyítva).
- 3.3.1 Az éves tudományos publikációk száma egy munkatársra vetítve.

4. Vezetés

- 4.1.1 A dokumentumfeldolgozás gyorsasága.
- 4.1.2 A munkatárs teljesítménye a dokumentumszolgáltatásban (helyben és könyvtárközi kölcsönzésben, valamint az elektronikus dokumentumok eljuttatásában).
- 4.1.3 Ráfordítások egy dokumentum katalogizálására (csak a nyomtatott kötelempéldányokra vonatkozóan).
- 4.1.4 Ráfordítások egy dokumentum kölcsönzésére.
- 4.1.5 A költségvetésen kívüli források (alapítványi, szponzori támogatások stb.) aránya.
- 4.2.1 A képzésen töltött órák száma egy emberre vetítve.
- 4.2.2 A munkatársak képzésen töltött ideje.
- 4.3.1 A nemzeti és nemzetközi együttműködésekben és projektekben részt vevő munkatársak aránya.

A cikk értelmezi az egyes mutatókat, leírja azok számítási módszerét; példaként általában a brit, japán, spanyol, finn stb. nemzeti könyvtárak tapasztalataira hivatkozik.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 62

Konferenciák

Lásd 76

Könyvtárak és tájékoztatói intézmények

Nemzeti könyvtárak

Lásd 70, 82, 88, 93

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 78, 80, 84, 85, 86, 92, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 106, 107, 110, 111, 115

Közművelődési könyvtárak általában

71/2022

PALMER, Ute: Veränderung ad hoc : die Pandemie als Katalysator für Veränderung In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 4., p. 24–27.

Ad hoc változás: a világjárvány mint a változás katalizátora

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Módszertani központ; Működési feltételek; Nyitvatartási idő

A müncheni közkönyvtári módszertani központ vezetője szerint 2020 a könyvtárak rendkívüli éve volt: rugalmasan kellett reagálni, betartani az előírásokat, egyeztetni a fenntartóval és a hivatalokkal. Az sem volt mindig egyértelmű, miként kell egy szabályt végrehajtani. Világos volt, hogy ebben a helyzetben nem lehet mindent azonnal, mindenki megelégedésére tisztázni, és hogy egyedi megoldásokra van szükség. Bár ki lehetett nyitni a könyvtárakat, ezt nem tudta mindegyik megtenni. A gyakorlatban egymást váltották a nyitva- és a zárvatartási időszakok, „Click & Collect” átvételi megoldásokkal és házhoz szállítással. A könyvtárosok is kihasználták a bezárást: amit 2020 elején még halogattak, a rendkívüli helyzet miatt elvégezték (az állománygondozást, a digitális kínálat növelését, a technika fejlesztését, az online értekezletek bevezetését). A könyvtárat a bezárás alatt azok a családok hiányolták, melyeknek meg kellett birkóznuk az otthoni tanulás kihívásával, illetve azok a diákok, akiknek jót tett volna egy kicsit több kapcsolat. Azt pedig a könyvtárosok tudják a legjobban, mit jelent egy bezárt „könyvtári találkozóhely” az idők, egyedülálló, menekültek és a hátrányos helyzetű családok számára.

A 2020. évi statisztikai adatokat nem lehet összehasonlítani az előző évek adataival. A teljes bezárás legalább 12 hétig tartott; a könyvtárak 139 500 órával (-27%-kal) rövidebb ideig voltak nyitva, mint 2019-ben. Az adatok közreadásának mégis van értelme, hiszen megmutatják – a rendezvényszámok és a hagyományos dokumentumok kölcsönzésének a visszaesése mellett – azt a teljesítményt, amelyre a könyvtárosok „mégiscsak” képesek voltak. A hagyományos dokumentumok kölcsönzése 13,8%-kal csökkent. (Egyes könyvtárak esetében ebben benne vannak a bezárás alatt automatikusan hosszabbított dokumentumok is, ezek nélkül a visszaesés -20,1% lenne.) Az e-könyvek kölcsönzése 20%-kal nőtt, a streamingszolgáltatás pedig 32%-kal. A világjárvány leginkább a rendezvényekre hatott, ezek száma a kétharmadára (67,9%) esett vissza, míg a látogatóké 57,6%-ra. A könyvtárak találékonyak voltak. A módszertani központ felmérésében – 700 könyvtárból 340 küldte vissza a kérdőívet – a válaszadók 93,5%-a jelezte, hogy megszervezték a biztonságos („Click & Collect”) kölcsönzést vagy a házhoz szállítást. Több mint 70%-uk azt mondta, hogy nőtt a digitális használat. A kínálat digitalizálása révén a könyvtá-

rak közel 55%-ában nőtt az új felhasználók száma. Több mint 80%-uk azt mondta, hogy a járvány idején új digitális kínálattal jelentkezett. (Ez magában foglalja például az e-média kölcsönzését vagy az online rendezvényeket; egyesek YouTube-csatornát is indítottak.) Több mint 35%-uk tervezi tovább bővíteni digitális kínálatát. Beszédesek azok az okok, amelyek miatt egyes könyvtárak nem vállalkoznak erre (alacsony költségvetés, a helyi hatóság támogatásának a hiánya). A digitalizáció felé tartó könyvtárak előnyben voltak: az ő használóiuk profitálhattak az online kínálatból, legyen szó e-dokumentumok kölcsönzéséről, felolvasások vagy rendezvények közvetítéséről – sokan digitális könyvtárvezetést, szerzői felolvasást vagy gyerekeknek szóló mesecorákat tartottak. Azok a könyvtárak, amelyek már megszervezték az önkiszolgáló kölcsönzést, ezt a zárlat után is folytatni tudják. Több könyvtár is hasznát látta a *Vor Ort für Alle* és a *WissensWandel* nevű szövetségi projekteknek, melyek még tartanak, így még nem értékelhetők. (A prioritások között szerepelt az RFID-s önkiszolgálás, a könyvtári környezet minőségének javítása, továbbá e-dokumentumok, új adatbázisok és streamingszolgáltatások biztosítása.)

A módszertani központ is reagált a járvány okozta válságra. A honlap volt a legfőbb eszközük, amelyvel azonnal tájékoztatni tudták a könyvtárakat az új döntésekről, szabályokról és egy-egy jó gyakorlatról; a továbbképzéseket az online térbe helyezték át, de virtuális könyvnapokat is rendeztek. Ha ez pótmegoldásnak is tűnt, a későbbiekben értékelni kell, mit érdemes megtartani az újításokból.

2021 is rendkívüli évnak számít. Vannak már rendezvények, de egyelőre érvényesek a higiéniai szabályok és egyes korlátozások is. (Ami megmarad, az a digitális kínálat növekedése és a megszerzett tapasztalatok.) Számos könyvtár élt a szövetségi támogatás lehetőségével (a minőség, a technológia, az infrastruktúra stb. fejlesztésére), de rendelkezésre állnak tartományi források is. Sok kisebb település új könyvtár létesítését tervezi – a nem kereskedelmi célú kulturális tér és a vonzó kínálat társadalmi jelentősége a támogatók számára is meggyőző.

(Murányi Lajos)

Lásd még 98, 104, 105, 109, 111, 119

Megyei könyvtárak

Lásd 113

Városi könyvtárak

72/2022

SCHEID, Elke: Der Makerspace in Wittlich : unbegrenzte Möglichkeiten für Macher und solche, die es werden möchten In: BuB. – 73. (2021) 6., p. 346–348.

Res. angol és francia nyelven

Kreatív műhely Wittlichben: korlátlan lehetőségek, most és a jövőben

Együttműködés -helyi; Eszköztár; Használó; Információ-technológia; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Városi könyvtár

Wittlich 20 ezer lakosú kisváros Németország Rajnvidék–Pfalz tartományában. Közkönyvtára figyelemre méltó teljesítményt nyújt: 2006-ban, 2008-ban és 2010-ben kategóriájában első helyezést ért el az összehasonlító országos könyvtári statisztikában (BIX). Néhány éve a Wittlichi Városi Könyvtár is „harmadik helyként” működik, azaz az önálló és csoportos tanulás, a munka és a kikapcsolódás színtere, közösségi tér. Használói között jelentős számban vannak hátrányos helyzetű családok gyermekei is.

2019-ben az őszi szünetben ingyenes programot szerveztek a gyerekeknek és fiataloknak, ahol különböző szoftverek használatát, filmkészítést és programozást oktattak. Sajnos a program nem érte el a hátrányos helyzetűeket, mert a 16 évnél fiatalabbaknak az előírások szerint szülői beleegyezés kellett volna a jelentkezéshez.

A fiatalokkal foglalkozó városi intézmények ezt követően munkacsoportot alakítottak, és a megoldásnak egy digitális kreatív műhely (*makerspace*; a továbbiakban: DKM) létrehozását látták, amelyet ingyenesen lehet használni. A városi könyvtár a DKM megvalósítása érdekében összefogott az önkormányzattal, a helyi népfőiskolával, a fiatalok házával és a Caritas képviselőivel. A „*Helyben mindenkinek – támogatás a vidéki területek könyvtárainak*” programtól 25 ezer eurós támogatást nyertek el, ezt a szükséges eszközök beszerzésére fordították (PC-k, 3D-s nyomtató, lézervágó, varrógép, robotok, filmfeldolgozó szoftver stb.). Az önrészt az önkormányzat biztosította. Sikerült egy 190 m²-es üzlethelyiséget kedvezményesen bérbe venniük.

A DKM a városi könyvtár fiókjaként üzemel. Munkatársai: egy szociálpedagógus (heti 10 órában), a városi könyvtár két munkatársa (3-3 órában), egy nyugdíjas technikus (2 délután), emellett számos önkéntes áll készenlétben. Szeretnének naponta nyitva tartani, kora délutántól estig. Esténként a felnőtteket várják; ők tesztelhetnek, prototípusokat fejleszthetnek, *startup*-vállalkozásokat indíthatnak.

2020. október végén került sor a DKM hivatalos megnyitására, a járványhelyzet miatt csak 19 résztvevővel. Sajnos novembertől zárvatartás következett, így elmaradtak a tervbe vett programok. Helyettük alternatív megoldással álltak elő: digitális kurzusokat indítottak. 6000 e-mailt küldtek ki a lehetőségekről, és igénybe vették a népfőiskola kurzuskezelő szoftverét is, megkönnyítve a jelentkezési folyamatot. A 2021. novemberi és decemberi kurzusok témái és résztvevői a következők voltak: programozás lányoknak (5–7. osztály), ugyanez fiúknak, 3D grafika (16 éves kortól), közös programozási tanfolyam szülőknek és gyerekeknek (9–11 éves korosztály), kémiai kísérletek (3–4. osztályos lányoknak), természetes kozmetika (8–10. osztályos lányoknak), kurzus a DKM önkénteseinek (3 este).

A DKM együttműködik a Trieri és a Luxemburgi Egyetem, a Trieri Főiskola és a Wittlichi Továbbképzési Intézet szakembereivel. Az oktatók különböző tanfolyamokat tartanak, ilyen például a MINT-, azaz matematikai-informatikai-természettudományi-műszaki (*Mathematik, Informatik, Naturwissenschaften, Technik*) képzés lányoknak az *Ada Lovelace Projekt* keretében.

Egy év alatt a tervből működő program lett. A projektet több intézmény közösen alakította ki, és az ötlet különböző fenntartású intézményeket mozgósított, ami a finanszírozás szempontjából is előnyös volt. Még várat magára annak megoldása, hogy a kallódó gyerekeket és fiatalokat bevonzzák a DKM-be, ahol értelmesen tölthetik el a szabadidejüket. A DKM-munkacsoport minden tagja nagyon várja, hogy a virtuális tanfolyamokon túl megkezdődhessen az „igazi” üzem. A jövőben szeretnének további főállású munkatársakat alkalmazni, ennek érdekében a szövetségi Oktatási és Tudományügyi Minisztérium regionális keretéből fiatalok MINT-képzését segítő támogatásra pályáznak. Az eredményeket legkorábban egy év múlva érdemes számba venni.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 104, 112

Tudományos és szakkönyvtárak

73/2022

HAENDSCHKE, Susanne – LOEST, Claudia – SCHILD, Margret: Von Leuchttürmen und Geheimtipps : die Museumsbibliothek als wissenschaftliche Spezialbibliothek, Arbeitsinstrument und Serviceeinrichtung. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 12., p. 674–680.

A múzeumi könyvtár mint szakkönyvtár, munkaeszköz és szolgáltatóhely

Feladatkör; Könyvtártudományi kutatás; Kutatás információellátása; Múzeumi könyvtár

Németország szinte minden városában van valamilyen muzeális gyűjtemény. Ami közös bennük, az a múzeumi munka alapelve: a gyűjtés, a megőrzés, a kutatás és a közvetítés. A kutatást ideális esetben a könyvtár segíti. Jelen cikk azt veszi számba, miben speciális, és milyen kompetenciákat igényel a múzeumi könyvtári munka.

A múzeumba „beépített” könyvtáros azt teszi, mint amit a katonák között a haditudósító újságíró: részt vesz a múzeum mindennapjaiban. Példának okáért ha közeledik a kiállításmegnyitó, a sajtótájékoztató, a kiállítási katalógus leadási határideje, akkor nemcsak írni és szerkeszteni, hanem lektorálni is kell, és nem lehet megfélemlíteni a képbeszerzésről vagy a jogkezelésről sem. Sokszor kéri a könyvtáros együttműködését egy-egy tájékoztató rendezvényhez, múzeumpedagógiai foglalkozáshoz vagy a múzeumok éjszakájához is. Végez hagyományos feladatokat (irodalomkutatás, dokumentumbeszerzés és katalógizálás, raktározás és olvasószolgálat), de ki kell szolgálnia egy magasan képzett csoportnak az igényeit is (mélyebb tartalmi feltárással, múzeumi tárgy- és képadatbázisok elérésével). Külön problémát jelent a különgyűjtemények (pl. művészkönyvek, kiállítási dokumentáció) kezelése, amelyek speciális feldolgozást igényelnek.

A múzeumi könyvtárakban jellemzően két-három vagy csak egy szakember dolgozik, így a különböző munkaterületek elhatárolása gyakran egyáltalán nem lehetséges. A képzőhelyek ennek tudatában vannak, és a múzeumi könyvtárosok munkaköri profilját ismerve gyakorlati félévvel és szakirányú gyakorlattal támogatják a képzést. Egyes múzeumi könyvtárak könyvtárosasszisztensi (FaMi) képzést is kínálnak.

A hálózati együttműködésnek nagy hagyományai vannak Németországban. A tudományos könyvtárak közös katalógusaival párhuzamosan a múzeumi könyvtárak is viszonylag korán elkezdték közösen feltárni és hozzáférhetővé tenni állományukat (pl. a düsseldorfi kulturális intézmények könyvtárai, a frankfurti múzeumi könyvtárak hálózata és a „Bonner Bibliotheken”, melyben különböző típusú bonni könyvtárak vesznek részt). Az *Arbeitsgemeinschaft der Kunst- und Museumsbibliotheken* (AKMB) hálózata kifejezetten a múzeumokban és kiállítóhelyeken dolgozó könyvtárosokat fogja össze, és alkalmas időszzerű kérdések megvitatására is – legyen az a járvány, a mobil munka vagy a digitalizálás. A múzeumi könyvtárak más szakmai egyesületek munkájába is bekapcsolódnak, ilyen például a 75 éves *Arbeitsgemeinschaft der Spezialbibliotheken* (ASpB), amely eredetileg csak a műszaki és tudományos könyvtárak szervezete volt. A múzeumokban kutatómunka is folyik: a gyűjteményeket nemcsak kiállítják, hanem azok régészeti, művészettörténeti vagy természettudományi kutatás tárgyát is képezik. Ha egy múzeumi könyvtár szerves része a múzeum gyűjteményeinek, a könyvtár is kutatóhely – egy adott könyv tárgy is, és különféle szempontokból vizsgálható. A könyvtárak különleges kincsei a régi könyvek, melyek betekintést adnak a középkor és a korai újkor tudomány- és kutatástörténetébe, és összefonódnak a múzeum gyűjteményének a történetével. Remek régi anyaga van sokszor még a legkisebb múzeumi könyvtárnak is, de különféle okok miatt ezeket a gyűjteményeket csak részben tárták fel. A nagyok – a *Deutsches Museum*, a *Germanisches Nationalmuseum* – kéziratái és nyomtatványai nemcsak saját katalógusukban, hanem a nemzeti bibliográfiákban (VD16, VD17, VD18) is megtalálhatók.

Az eredetkutatás, azaz a korábbi tulajdonosok tisztázása mindig feladata volt a régi anyaggal rendelkező könyvtáraknak. A *Washingtoni Nyilatkozat* elfogadásával a kulturális intézmények vállalták, hogy megvizsgálják, vannak-e a náci által rekvirált könyvek; így a múzeumi könyvtárak is évek óta szisztematikusan vizsgálják az 1933 és 1945 közötti – valamint a háború után antikváriumból történő – beszerzéseiket. A múzeumi könyvtárak szorosan kötődnek anyaintézményükhöz – gyakran könyvgyűjteményként vagy kézikönyvtárként indulnak, és gyarapításuk is a múzeum történetéhez, profiljához és projektjeihez igazodik. Információszolgáltatásukat a múzeum belső és külső munkatársainak, különböző célcsoportjainak és a könyvtárat használó szakembereknek az igényei

határozzák meg. A kutatás kiindulópontjai gyakran személyek, csoportok, intézmények nevei, terméknevezések, földrajzi információk, történelmi események vagy egyéb szakkifejezések – itt jönnek kapóra a szabványosított adatok (GND, tezauszok), amelyek lehetővé teszik a további hálózati kapcsolatok (adatbázisokban való gépi keresés és elemzés) kialakítását.

Összefoglalva: a múzeumi könyvtár stratégiai orientációja megfelel a „beágyazott könyvtár” fogalmának – a könyvtárosok szakismereteikkel és készségeikkel a múzeumi csapat részei, akik aktívan segítik intézményünk munkáját.

(Murányi Lajos)

74/2022

NELSON-BUSCH, Gudrun – POHLMANN, Carola: Ein Schaufenster für die Staatsbibliothek zu Berlin : Museum »Schatzkammer Staatsbibliothek« : Eröffnung voraussichtlich im ersten Quartal 2022 In: BuB. – 73. (2021) 12., p. 694–697.

A Berlińi Állami Könyvtár kirakata, a „Kincsestár” a tervek szerint 2022 első negyedében nyílik meg

Általános tudományos könyvtár; Átépítés; Kiállítás; Könyvmúzeum

A Berlińi Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*, SBB) Unter den Lindenen található épületegyüttesének felújítása során egy tágas, modern kiállítóter is létesül; az Állami Könyvtár Kincsestárának (*Schatzkammer Staatsbibliothek*) nevezett múzeum a gyűjtemény 300 darabján keresztül fogja tájékoztatni látogatóit az SBB történetéről, jelenéről és jövőjéről. A múzeumnak lesz egy állandó kiállítása, de nyílnak majd időszakos is. (A marketingkoncepcióban gasztronómiai kínálat és múzeumbolt is szerepel.) Egy multimédiás koncepció jegyében állomásokat és virtuális túrát alakítanak ki. Az összes szerzői jogi védelem alá nem eső kiállított tárgyat QR-kódokkal digitálisan is elérhetővé fogják tenni; hangállomások, megérintheő tárgyak és egyszerű nyelvezetű szövegek révén akadálymentesen is megismerheő lesz a tárlat.

A Kincsestár a földszinten kap helyet, alapterülete kerekén 1000 m². A múzeum célcsoportjait a tudományos érdeklődésű nagyközönség és a könyvtár iránt érdeklődők mellett a turisták, a családok és a diákok képezik.

A múzeum várhatóan 2022 első negyedében készül el, de a tervezés és a kivitelezés, a tartalom és a koncepció elkészítése már több mint tíz éve folyik. Elsőként egy anonim meghívásos építészeti pályázatot írtak ki, amely a tartalmi és didaktikai koncepció kidolgozását, valamint a kiállítási architektúra megtervezését foglalta magában. 2009 elején a zsűri – benne a könyvtár akkori főigazgatójával – döntött a benyújtott pályázatokról: *Astrid Bornheim* építész és a *dko Architekten* iroda lett a nyertes. A koncepció a múzeum területét egy bejárati részre, egy 527 m²-es állandó kiállításra, egy 216 m²-es időszakos kiállítási területre, a 48,5 m²-es Trezorra és a kiállítást lezáró kör alakú teremre osztotta fel. Az állandó kiállítás két szálon fut, a bal oldalon a kort és a gyűjtemény történetét mutatják be, a jobb oldalon pedig – ennek megfelelően – a könyvtár történetét. (Egy fotokromatikus, az adott korszak fontos képviselőinek képeit tartalmazó fal egészíti ki a kiállítást, és utal egyben az időrendre is.) A Trezorban a gyűjtemény legértékesebb darabjait (pl. a *Gutenberg-bibliát*, *Bach h-moll miséjének partitúráját* stb.) állítják ki. Az állandó kiállítás mellett lesz a kettéosztható időszakos kiállítóter, majd a végén a kör alakú csarnok, ahol a könyvtár neves olvasóinak a könyvtárról elmondott véleményéből megalkotott hanginstalláció hallgatható meg.

Az első tartalmi koncepció 2009–2010-ben született, ennek alapján 2015-ben intenzívebb csoportos munka kezdődött, melyet a *buerozentral* építészeti iroda segített. Olyan kiállítási darabokat választottak ki, melyek a leginkább jellemzők a könyvtár fejlődésére. Az állandó kiállítás öt időszakot mutat meg, amelyek az SBB különböző szakaszait fedik le, ezek a következők: a kezdetek az *I. Frigyes Vilmos* brandenburgi választófejedelem általi alapítástól (1661) a *II. Frigyes* alatti bővítésig, fontos gyűjtemények megszerzése a XIX. században, a XX. századi háborús koltözések és veszteségek, a könyvtár felosztása 1945-ben és a két különálló rész összevonása 1991-ben, a könyvtár jelenkori fejlődése és jövője. Ily módon a múzeum nemcsak a múltba való visszatekintést kínál, hanem vonzó módon bemutatja a könyvtár jelenlegi projektjeit és tevékenységeit is. (A kiállítás a könyvtár honlapján virtuálisan is látogatható lesz.)

Egy állandó kiállítás esetében külön gondot jelentenek azok a szigorú konzerválási követelmények, amelyekre a sérülékeny műtárgyak miatt tekintettel kell lenni; a 300 kiválasztott kiállítási tárgynak csak a töredéke alkalmas állandó bemutatásra, emiatt negyedévenként cserélni kell őket.

Ki kell még dolgozni az üzemeltetés és az időszak kiállítások koncepcióját is – figyelembe véve az állományvédelem, a biztonság és a munkavédelem szempontjait is. A megnyitó után a vezetett könyvtárbemutatók a múzeumra összpontosítanak majd, és így tehermentesítik a könyvtár többi részét. A múzeum alkalmas tanácskozások lebonyolítására is. A megnyitóig rengeteg a tennivaló, a kiállítási tárgyak előkészítésétől a feliratok angolra fordításán át a munkatársak felkészítéséig.

(A cikk megjelenése óta a *Schatzkammer Staatsbibliothek* elnevezést *Stabi Kulturwerke* [Állami Könyvtár Kultúraüzeme] módosították, és a megnyitót is csak 2022 nyarán rendezik meg – a Ref.)

(Murányi Lajos)

75/2022

TEOLIS, Marilyn Gerette [et al.]: Hospital librarians meet the challenges of the COVID-19 pandemic. – Bibliogr. In: Medical reference services quarterly. – 40. (2021) 4., p. 408–420.

A kórházi könyvtárak a Covid19-világjárvány jelentette kihívással szemben

Adatbázis -egészségügyi; Felmérés; Igény; Irodalomkutatás; Munkakörülmények; Szakkönyvtár -egészségügyi; Tájékoztatás -egészségügyi

A Covid19-járvány kitörése után fél évvel az egyik legnagyobb adatbázisban, a *Scopus*-ban már több mint 21 400 hivatkozást lehetett találni a vírussal kapcsolatban – soha ilyen rövid idő alatt még nem született egy témában ennyi publikáció. A kutatók teljes kapacitással keresték a járvány kontrollálásának és megállításának lehetőségeit, és a gyorsaság érdekében eredményeiket indexelt adatbázisokba nem kerülő helyeken és formában is megjelentették (preprintek, sajtóközlemények stb.).

A kórházi könyvtárak a 9/11-es terrortámadás és a *Katrina* hurrikán után, a SARS és a H1N1 megjelenésekor is bizonyították rátermettségüket. A Covid19-járvány okozta közegészségügyi krízisben, az online források számának növekedésével pedig még inkább bevetették eszközeiket és képességeiket a járvány elleni küzdelemben az információk célzott megosztása és szétszórása érdekében. A könyvtárak nagy része bezárt a pandémia miatt, így a könyvtárosok maguk is távolról használták az elektronikus forrásokat.

A cikk szerzői egy kérdőív segítségével azt vizsgálták, hogyan segítették a kórházi könyvtárosok használóikat irodalomkutatással a járvány első időszakában, 2020 februárjától augusztusig. A hét zárt és egy nyitott kérdésből álló kérdőívet különböző szakmai levelezőlistákon több alkalommal is megosztották. Kitöltése önkéntesen és névtelenül történt, 2021. május 25. és június 30. között lehetett válaszolni rá. Egy könyvtárból egyetlen kitöltött kérdőívet vártak; végül 266 értékelhető válasz érkezett.

A válaszoló könyvtárak 50%-a több helyszínt kiszolgáló kórházi könyvtár, 17%-a egy helyszínt, 16% egészségügyi egyetemet, 14% szövetségi felügyelet alatt álló kórházat, 3% speciális kórházat szolgál. 35% jelezte, hogy könyvtárában megnőtt az irodalomkutatási kérések száma (29% szerint nem változott, 29% szerint csökkent, 7% nem tudta megállapítani), és 30% válaszolta azt, hogy megnőtt az igényelt keresések komplexitása is (59% szerint a komplexitás nem változott, 4% szerint csökkent, 7% pedig nem tudott erre válaszolni).

A használókkal való kommunikációs eszközök közül az e-mail volt a legnépszerűbb, a *Teams* vagy chat a második, a telefon a harmadik, de a válaszadók 29%-a állította, hogy a telefonhívások száma csökkent a kérdéses időszakban. A személyes találkozások számának csökkenését a válaszadók 55%-a jelezte. A válaszolók 92%-a folytatott a Covid19-járvánnyal kapcsolatos irodalomkutatást a vizsgált időszakban. Ezek témájával kapcsolatban a kérdőív 18 válaszlehetőséget kínált. A leggyakoribbak a következők voltak: a betegség kezelése, terápiája (66%), védőeszközök (63%), valamint a betegségtársulások és a betegség súlyossága (59%). Az „egyéb” kategóriában a válaszadók a terheséget és a szülészeti kérdéseket, a személyzet kiegészését, mentális leterheltségét, valamint a műtéti tervezést említették.

Ami az újdonságértesítési szolgáltatásokat illeti, az ilyen irányú kérések csak a válaszadók 14%-a szerint nőttek, 44% szerint nem változott a számuk, 3% pedig csökkenésről számolt be (a többiek nem kínálnak újdonságértesítési szolgáltatást).

Az utolsó, a keresési tapasztalatokkal kapcsolatos kifejehető kérdésre 89 válasz érkezett. Sokan a nagyon sürgős eredményekre való igény növekedéséről számoltak be. Az igénylők számos esetben így adták meg a határidőt: „azonnal”, „tegnapra” vagy „amilyen gyorsan csak lehet”. A válaszokból az is kiderült, hogy a könyvtárosok teljességgel tudatában voltak az időtényező fontosságának.

A gyűjtő, rendszerező, tartalmi kivonatoló és tájékoztató munka mennyiségéről és értékéről tanúskodik például, hogy a könyvtárosok egy csapata osztályozta a *LitCovid* weboldalon (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/research/coronavirus/>) megjelent publikációkat április 1-től 2021. június 24-ig a hét minden egyes napján. Több mint 107 ezer cikket szemléltek, majdnem 20 ezerről küldtek értesítést használóiknak, ami 600 keresési kérés alapját képezte. Mindezzel hatalmas terhet vettek le az egészségügyi személyzetről, és óriási elismerést arattak. Mások nyilvános Covid19-portált, weboldalt vagy linkgyűjteményt hoztak létre az információk strukturált gyűjtésére és széles körű megosztására, az egészségügyi döntéshelyzetek segítésére, s ezek szintén nagy népszerűsége tettek szert. Összességében véve a járvány felszínre hozta a kórházi könyvtárosok munkájának fontosságát és a kórházi munkához való hozzájárulásuk jelentőségét.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 91, 113

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

76/2022

RISTVEJOVÁ, Viera – DÚCSOVÁ, Michaela: Motivačné aktivity s detským čitateľom In: Knížnica. – 22. (2021) 3., p. 30–38.

Res. angol nyelven

Gyermekolvasókkal végzett motivációs tevékenységek

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Együttműködés-szakterületi; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Konferencia -nemzeti; Olvasásra nevelés; Rendezvény

A Kassai Városi Könyvtár Ifjúsági Könyvtára tizedik alkalommal rendezte meg szakmai programját 2021. június 16–17-én *Gyermekolvasókkal végzett motivációs tevékenységek* címmel egy webinárium keretében. A pandémia alatt előtérbe kerültek az újdonságként bevezetett, gyermekolvasóknak szóló online könyvtári foglalkozások. A webinárium résztvevőinek magas száma (215) igazolta, hogy a könyvtárosok fontosnak tartják a folyamatos kapcsolattartást gyermekolvasóikkal.

Az első napon került sor az *Amikor a történeteket festik és a képeket mesélik* előadásra, melyben egy

kassai gyermekkönyvtáros olyan foglalkozást mutatott be, ahol a gyermekek különböző képzőművészeti alkotásokkal ismerkednek meg. A kiválasztott képeket nemcsak elmesélik, történeté alakítják, hanem folytatják is, új szavakat tanulva és képzelőerejüket, alkotóképességüket is bevetve.

Egy másik, alsó tagozatos általános iskolások számára tartott foglalkozás a szép- és az ismeretterjesztő irodalom megkülönböztetésével kezdődött, majd földrajzi és ismeretterjesztő kalandozás után a *Harisnyás Pippi* egy részletének felolvasásával folytatódott. A hosszabb mesélés és olvasás után a gyerekeknek szükségük volt arra, hogy a testüket és az agyukat is megmozgassák, ezután teszt következett. A házi feladat a történet egy részletének lerajzolása volt, amelyből a következő alkalommal kiállítás készíttetek, majd levelet írtak a szerző *Astrid Lindgren*nek, akiről köztudott, hogy minden levélre válaszol.

A következő projekt az általános iskolák pedagógusainak együttműködésével valósult meg a *Hurra, gyerekek, olvassunk!* programban, melynek során a gyermekolvasók az írókkal és illusztrátorokkal találkozhattak. A szlovák irodalom népszerűsítése mellett az olvasás ösztönzése volt a fő cél. A járványhelyzet miatt a programokat online tartották meg.

Az olvasás elsajátítását segítik az olyan programok, amelyek online eszközöket (pl. *Jamboard, Wordwall, Mentimeter, Padlet, Quizizz*) vesznek igénybe, széles lehetőségeket kínálva kvizek, interaktív feladatok megoldására. A foglalkozásokat, a szerzőkkel való ismerkedést hasznos YouTube-videók is szolgálják. Az iskoláskor előttiak számára fontos az olvasáshoz való jó viszony kialakítása, a könyvtár kincseibe való bevezetés. A webináriumon bemutatott interaktív foglalkozásban a könyvtár olyan varázslatos hely, ahol csodálatos történetek és kalandok várják az olvasókat. A gyerekeket illusztrációk, képi és hanganyagok segítségével ismertetik meg a könyvtár gyűjteményével.

A kül- és belföldi könyvtári jó gyakorlatok körképe igazolta, hogy a könyvtár több, mint könyvek összessége: olyan multifunkciós hely, ahol sokféle tevékenység valósul meg. A *Seattle Public Library* a tizenéveseket szólítja meg parktúrák szervezésével, egy-egy olvasmány felhasználásával. Birminghamban a *Bookstart* program 5 éves kor alattiakat céloz meg, Kansas City könyvtárában könyvtárost lehet „foglalni” a könyvek kiválasztásához, a *New York Public Library* Instagram-történetekkel ösztönzi a könyvek olvasását. Ausztráliában 2012 óta népszerű az *Olvasó kuttyák* nevű projekt, mely az olvasás

fejlesztésébe vonja be a hűségesen figyelő kutyákat. Egy cseh könyvtárban újszerű applikációt alkalmaznak *Olvásó-méter* néven, amely a születéstől 15 éves korig használható, és a kiválasztott és elolvasott könyveket hozzáadja az olvasó mércéjéhez. A *Keress egy kavicsot és olvasd!* című gyereknap projekthez a csehországi Uherské Hradištěben száz, irodalmi figurákat ábrázoló kavicsot helyeztek el a városközpontban, így a gyerekek ezeket keresve a könyvek címe után is kutattak. Végezetül remek ötlet a szlovák könyvtárakban az olvasói szekrény, ahol kényelmes kuckóba bújva böngészhetik a könyveket, lapokat a fiatalok.

A webinárium második napját a jó szlovákiai gyakorlatok bemutatásának szentelték. Az első előadás egy tavaly indult online foglalkozásról számolt be, amely klasszikus szlovák gyermekszövegek műveit népszerűsítő videókat is magában foglalt. Helytörténeti kalandozásokkal közelítették a gyerekeket lakóhelyük legendáihoz, az azokról szóló könyvek megismertetésével. Népszerűek voltak a papírhajtogatás és bábszínház foglalkozások is. Online bemutatót tartottak egy olyan könyvről, amelyet a szülők a gyerekekkel közösen olvashatnak (a kiemelt nagybetűs szöveget a kisgyerekek olvashatják fel). A következő előadás arról szólt, hogyan ismerkedhettek bábjáték keretében a gyerekek *Kukac Ervin* kalandjaival, amelynek szövegét verseny keretében dramatizálták. A felkelő nap színeiről tartott interaktív programban Japán legendáival foglalkoztak könyvtári környezetben. A következő előadás azt foglalta össze, ahogy a könyvtárosok az online térben külföldi és hazai klasszikus gyermekkönyvszerzők műveiből olvastak fel részleteket és készítettek videókat. Az olvasás, az új könyvek videós népszerűsítésére a könyvtár weboldalt és a Facebookot is használták. Szó esett az online irodalmi kvízek sikeréről, melyeket a pedagógusok is beépítettek az irodalomórákba. Konkrét könyvek online térben való értelmezésére is akadt példa, ahol a felolvasást meséléssel váltogatták és írásbeli feladatokkal egészítették ki. Népszerűek lettek a négy év alattiak körében az ünnepkörökhöz kapcsolódó videós kézműves foglalkozások is.

A kétnapos webinárium inspiráló és hasznos ötleteket, jó gyakorlatokat mutatott be a résztvevőknek, és bebizonyította, hogy bár a könyvtárak az online térben is működőképesek, a személyes kontaktusokra a jövőben is szükségük lesz.

(Prókai Margit)

Lásd még 105

Iskolai könyvtárak

77/2022

MCKIRDY, Pamela: Do primary school libraries affect teenagers' attitudes towards leisure reading?. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 47. (2021) 4., p. 520–530.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Befolyásolják-e az általános iskolai könyvtárak a tízenévesek szabadidős olvasáshoz való hozzáállását?

Általános iskolai könyvtár; Felmérés; Középiskolás; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat

A tanulmány azt vizsgálja, hogy az új-zélandi diákoknak az általános iskolai könyvtárral kapcsolatos tapasztalatai hogyan befolyásolták a szabadidős olvasáshoz való hozzáállásukat, amikor középiskolások lettek. 276 első osztályos középiskolás diák vett részt egy felmérésben, amelyben általános iskolai könyvtáraikról kérdezték őket. A diákokat arra kérték, hogy nyilatkozzanak: lelkes olvasónak, alkalmi olvasónak vagy nem olvasónak tekintik-e magukat. Az eredményeket táblázatkezelőben elemezték, figyelembe véve olyan változókat, mint az olvasáshoz való hozzáállás, a korábbi iskolai és a családi háttér. A diákok véleménye főként pozitív volt az iskolai könyvtárakkal kapcsolatban, ám zavarónak találták a zsúfolt és zajos környezetet, valamint az általuk gyerekesnek tartott könyveket. Azok a diákok, akik olyan általános iskolából érkeztek, amelyben volt könyvtáros, pozitívabban viszonyultak a kedvtelésből való olvasáshoz, mint azoknak az iskoláknak a volt tanulói, ahol a könyvtár nem kapott prioritást. Az olyan tanulók, akiknek a családjában támogatták az olvasást, nagyobb valószínűséggel tartották meg pozitív hozzáállásukat az olvasáshoz a középiskolába kerülve is.

(Autoref.)

Lásd még 87

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 71, 103, 112

Állomány, állományalakítás

78/2022

DECKER, Emy Nelson – ARTHUR, Michael A.: Expediting the delivery of content to library users : when to buy versus when to borrow. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 17. (2020) 4., p. 213–228.

A tartalmak biztosításának felgyorsítása a könyvtárhasználók számára: mikor vásároljunk, és mikor kölcsönözünk?

Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkafolyamat

Ha egy monográfia nem érhető el egy felsőoktatási könyvtár gyűjteményében, mi a célravezetőbb, a vétel vagy a könyvtárközi kölcsönzés? Ezt a kérdést kívánták megválaszolni az Alabamai Egyetem (UA) Könyvtáraiban, új együttműködést kezdeményezve a gyarapítási és a könyvtárközi kölcsönzési osztály között a használók hatékonyabb kiszolgálása érdekében. A jelenlegi gyarapítási trendek a gyűjtemény birtoklásáról a hozzáférés biztosítására helyezik a hangsúlyt, kulcsszerepet szánva a „szükség szerinti” (*just-in-time / point-of-need*) beszerzésnek, amikor is a használói igények alapján történik csak meg a tényleges vétel (*demand driven acquisition, DDA*). Az okok között ugyanúgy ott találjuk a megváltozott fogyasztói szokásokat és elvárásokat, mint a könyvtárak csökkenő könyvvásárlási kereteit. (A cikkben bemutatott esettanulmány a probléma összetettsége miatt nem érinti az időszaki kiadványok kérdését.) Az esetleges hiányokat pedig a könyvtárközi kölcsönzés (a továbbiakban: KKK) útján szerzik be – amely mellest a DDA-gyarapítás előképének is tekinthető, hiszen könnyen indokolható, hogy a könyvtárak a KKK-val többször igényelt címeket végül megvegyék. Persze a DDA-moddellel szemben vannak ellenérvek is, elsősorban amiatt, mert a kontrollt kiveszi a könyvtáro-

sok kezéből, és a használókéba helyezi. Egy ideális DDA-modell az intézmény gyűjteményi céljainak és pénzeszközeinek kombinációján nyugszik, és adott esetben ellenőrző-ellensúlyozó funkcióval ruházza fel a könyvtárosokat. Érdemes továbbá figyelembe venni a munkafolyamatok hatékonyságát, kiiktatva a duplikált feladatokat, és javítani a részlegek közötti kommunikációt.

2016 óta DDA-stratégiát folytatnak az UA Könyvtárai is. A több mint 38 ezer hallgatóval bíró, R1-es státuszú kutatóegyetem négy campuskönyvtára több mint 4,1 millió nyomtatott kötetet számlál, és több mint 1,5 millió e-könyvhöz biztosít hozzáférést a közel 200 ezer nyomtatott és elektronikus folyóirat, valamint közel 600 adatbázis mellett. A gyarapítás és a KKK jelenleg még két elkülönülő csatornán zajlik, az igényre való reagálás kimenete (vétel/kölcsönzés) attól függ, hol történik a bejelentés. Mindezen azonban egy kísérleti projekt keretében változtatni kívánnak, beiktatva a folyamat elejére egy közös kritériumlistát, amely alapján el tudják dönteni, mikor vásároljanak, és mikor kölcsönözzenek.

Az első kritérium az ár – ne higgyük azonban, hogy a KKK ingyenes, hiszen a feldolgozás idő- és munkaerő-igényes, nem is beszélve a szállítási díjakról. A nyomtatott KKK helyett az UA Könyvtárainak tapasztalatai szerint költségghatékonyabb lehet az e-könyv-változat DDA-n belüli rövid határidős kölcsönzése (*short-term loan, STL*), amely korlátozott hozzáférést tesz lehetővé alacsony áron, az STL háromszori igénylése pedig elindítja a vételi folyamatot. A nyomtatott könyveket illetően további szempont, mennyi hely áll rendelkezésre a tárolásukra.

A Tennessee-i Egyetem (Knoxville) példája nyomán az UA Könyvtáraiban a következő kritériumokat fektették le a vétel/KKK döntés során:

1. A fókusz az utolsó 5 évben megjelent angol nyelvű monográfiákon van.
2. Az e-könyvek képezik a prioritást a nyomtatottakkal szemben.
3. A KKK útján kért könyveket gyorsított kiszállítással (az Amazon segítségével) kell tudni eljuttatni a könyvtárba.
4. A KKK helyett vételre javasolt könyveknek készleten kell lenniük.

5. A vétel útján beszerezett könyveknek tudományosnak kell lenniük, és az egyetem oktatási-kutatási programját kell szolgálniuk.
6. A fejezetek kérése is vezethet a teljes monográfia megvételéhez, ha a mű megfelel a többi kritériumnak.
7. A könyvtár nem vásárol tankönyveket, kivéve, ha tudományos igényűek.
8. A fenti kritériumokat a gyarapító osztály is mérlegeli, és ha az adott monográfia nem tesz nekik eleget, a KKK-részlegre juttatják a kérést.

Egyelőre a két osztály még külön működik – első lépésként meghozzák a döntést a vételről/KKK-ról, majd szükség szerint a másik osztálynak továbbítják a kérést –, de a tervek szerint a folyamaton egyszerűsíteni kívánnak, megtartva vagy javítva a gyorsaságot. A Covid19 annyiban hozott változást, hogy megszűnt a nyomtatott dokumentumok kölcsönzése, sőt, a forgalmazók nem küldtek anyagokat, és a könyvtár sem fogadhatott postát. (A beszerzés privát útjai is ellehetetlenültek a könyvesboltok bezárása miatt.) A hangsúly az elektronikus dokumentumokra került, a gyarapító osztály e-könyv-vétellel, a DDA-kínálat bővítésével és streaming-hozzáféréssel foglalkozott. A legdrasztikusabb változás azonban a könyvtári költségvetés bizonytalanra válása volt.

A gyarapítás és a KKK összehangolásával a könyvtár a jövőben is biztosíthatja, hogy az intézmény és a használó szempontjából is optimális beszerzési döntések szülessenek. A koronavírus miatt bevezetett távoktatási környezetben elért elektronikus átállás, amelyre már korábban is törekedtek a monográfiabeszerzés során, vélhetően tartós marad, és a nyomtatott könyvek vételére/kölcsönzésére csak elektronikus változat hiányában lesz szükség.

(Szabó Piroska)

Lásd még 118

Állományvédelem

79/2022

WALLIS, Sonja Annette: Ohne Originalerhalt keine Digitalisierung : wie Förderungen der Koordinierungsstelle für die Erhaltung des schriftlichen Kulturguts (KEK) Grundlagensicherung und Zugänglichkeit ermöglichen. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 7., p. 417–421.

Eredeti dokumentumok megőrzése nélkül nincs digitalizálás, avagy miként lehet az Írott Kulturális Örökség Megőrzését Koordináló Központ pénzügyi támogatásával az alapokat és a hozzáférést biztosítani

Állományvédelem; Digitalizálás; Együttműködés -szakterületi; Levéltár; Restaurálás; Savtalanítás; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A cikk szerzője, az Írott Kulturális Örökség Megőrzését Koordináló Központ (*Koordinierungsstelle für die Erhaltung des schriftlichen Kulturguts*, KEK) munkatársa szerint a levéltári és a könyvtári dokumentumok digitalizálása többféle előfeltételen nyugszik; a penész, a szennyeződés, a tárolás miatti kár, a savasodás vagy a tintakorrózió néha lehetetlenné teszi a digitalizálást, ezért nélkülözhetetlen az állomány védelme. A KEK több szinten támogatja az eredeti dokumentumok megőrzését; mintaprogramja – a kultúráért és médiáért felelős államtitkárság (*Bundesbeauftragte für Kultur und Medien*, BKM) szakosodott programjával együtt – elsősorban konkrét dokumentumok, gyűjtemények, iratok kárelhárítását finanszírozza. Az első KEK-mintaprogram (2010) és a szövetségi ajánlások (2015) megjelenése óta számottevő eredmények születtek: 2010 és 2020 között 740 projektet támogattak 15,6 millió euró értékben. A szerző három esettanulmánnyal mutatja be, mi az összefüggés az eredeti dokumentumok megőrzése és digitalizálása között, kiemelve az intézményi kooperáció, a közös stratégia és a szabványosítás jelentőségét.

Carlo Morbio (1811–1881) milánói történész élete során középkori oklevelekből, pecsétékből, érmékből és kéziratörödékekből álló gyűjteményre tett szert, melyet halála után árveréseken értékesítettek. 3900 kéziratos és nyomtatott oklevél a Sachsen-Anhalt Egyetemi és Tartományi Könyvtárba (ULB) került, míg az Alsó-szászországi Tartományi és Egyetemi Könyvtár (SUB) 617 kéziratörödéket szerzett meg. Mindkét gyűjteményrész feltáratlan, állapota miatt pedig alig használható volt. Az anyag most hozzáférhető lesz a kutatás számára, mivel a két könyvtár 2020-ban a BKM szakosodott programja keretében megőrzési és restaurálási munkákat végzett a dokumentumokon. A hallei ULB oklevelei száraztisztítást igényeltek; a nagy méretű kötetekbe ragasztott okleveleket ki kellett oldani, az összehajtogatott lapokat ki kellett simítani és védőcsomagolással kellett ellátni. Ezzel lehetővé vált a hozzáféréshez vezető következő lépés, azaz hogy a DFG támogatásával feltárják, katalogizálják és digitalizálják az okle-

veleket. A göttingeni SUB projektjében elsőként a pergamentöredékek állapotát elemezték. Cselekvési terv született, ezután kezdődhet a restaurálás és a digitalizálás. A távlati cél az, hogy az ULB és a SUB Morbio-hagyatékát virtuálisan egyesítsék.

A térképek, tervek, rajzok és egyéb speciális formátumok más eljárást igényelnek. Ez *Franz Heinrich Schwechten* (1841–1924) építész hagyatékán szemléltethető: több mint 5000 terve, vázlata és rajza került 1950-ben a Porosz Kultúrhagyaték Titkos Állami Levéltárába (*Geheime Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*, GStA PK) főművének, a berlini Vilmos császár templomnak a romjai alól. Az építész halálának 100. évfordulójára (2024) a levéltár a hagyaték feldolgozását tűzte ki célul, ezért 2020-ban pályázott a BKM programjára. A dokumentumok egy része jelentősen károsodott: a törékeny pauszon repedések és olyan hibák voltak, melyek további károkhoz vezettek volna, ha nem javítják ki őket a digitalizálás előtt. A hajtogatás és a mappák nélkül való tárolás mechanikai sérüléseket okozott. Az inaktív penészes anyagok – munkavédelmi okokból is – száraztisztítást igényeltek. Az állomány egy része már minimális beavatkozás, száraztisztítás, kifektetés, stabilizálás után hozzáférhetővé vált. Az állományvédelmet figyelembe vevő tárolási koncepciót dolgoztak ki: az A0-nál nagyobb méretű dokumentumokat egy 15 cm átmérőjű magra tekerik fel, és fedeles tokban tárolják. A nagyobb rajzok, tervek méretéből és jellegéből adódóan néhányat több részletben kell lefotózni. Ezt a szolgáltatást egy külsős fotós végezte, de a kisebb méretűeket házilag digitalizálják a GStA PK műhelyében. A digitális másolatok legkésőbb a 2024-es évfordulóra online elérhetővé válnak a GStA portálján, az *Archivportal-D*-n, illetve a Német Digitális Könyvtárban (DDB).

A régi hírlapok esetében még bonyolultabb a helyzet. A könyvtárak állományprofiljuktól, kötelempéldány-joguktól függően gyűjtik, illetve őrzik meg a hírlapokat; sokszor a körülmények miatt hiányok keletkeztek. A rövid életűnek szánt nyomdatermékek eredeti számainak megőrzése további problémákat okoz: a savasodás, a tárolás és a használat is megpróbáltatásoknak teszi ki az állományt. Az eredeti megőrzését és a digitalizálást koordinált intézkedésekkel kell biztosítani. Alsó-Szászország északnyugati részén az Oldenburg Tartományi Könyvtár (LBO) és az Alsó-szászországi Tartományi Könyvtár Gottfried Wilhelm Leibniz Könyvtára (GWLb) is összehangolja stratégiáját a regionális újságok megőrzése terén. 2017 óta 200 000 eurót kaptak savtalanításra, védő-

borításra; a támogatás feltételeként adataik bekerültek a közös katalógusba (K10) és a folyóirat-adatbázisba (ZDB). A Német Kutatási Alap (DFG) könyvtári programja keretében folyó *Régi német hírlapok digitalizálása* (*Digitalisierung historischer Zeitungen des deutschen Sprachgebiets*) projekt részeként az LBO közvetlenül a savtalanítás után digitalizálta a *Jeversche Wochenblattot*. (A regionális lap előzményeit is számítva Oldenburg legrégebbi újságja, ma is megjelenik.) A II. világháború alatt több évfolyam elveszett, de az újság másik örözőjével, a Jever Kastélymúzeummal együttműködve sikerült 1945-ig teljessé tenni az állományt – az eredmény már olvasható az LBO digitális gyűjteményében, és 2021-ben a DDB hírlapportálján is.

A megőrzés és a digitalizálás feladatának összekapcsolása számos lehetőséget rejt magában. A kérdéssről a megőrzéssel foglalkozó testületek – a szövetségi és a tartományi levéltári vezetők konferenciájának megőrzési bizottsága (*Konferenz der Leiterinnen und Leiter der Archivverwaltungen des Bundes und der Länder*), a német városok települési levéltárainak szövetségi konferenciája (*Bundeskonzferenz der Kommunalarchive beim Deutschen Städtetag*) és a Német Könyvtári Szövetség (*dbv*) illetékes bizottsága – fontos, a digitalizálás minden fázisában eligazító dokumentumot készítettek *Archiv- und Bibliotheksgut schonend digitalisieren [A levéltárak és könyvtárak állományának kíméletes digitalizálása]* címmel (http://www.bundeskonzferenz-kommunalarchive.de/empfehlungen/Archiv-und-Bibliotheksgut-schonend-digitalisieren_2019_final.pdf). Mindez segíti a szabványok betartását, és lehetővé teszi a kulturális örökség összehangolt, sikeres megőrzését.

(Murányi Lajos)

Lásd még 93

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

Lásd 108

Raktározás

Lásd 113

Feldolgozó munka

80/2022

MAK, Lucas [et al.]: What am I looking at : contextualizing subject headings through linked open data. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 27. (2020) 2/4., p. 435–451.

Miről van szó? A tárgyszavak kontextualizálása nyílt kapcsolt adatokon keresztül

Besorolási adatok egységesítése; Böngészés; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Központi szolgáltatások; Tárgyi feltárás; Tárgyszó

A „silókba” helyezett információk alatt a modern könyvtárszakma többnyire egymással nem együttműködő rendszerekbe elkülönített információforrásokat ért. Ez magában foglalja annak a veszélyét, hogy ha még használják is az egyik „információs silót”, a másik, releváns forrásnak talán a létezésére sem derül fény. E problémának a megoldását az információs források fölé helyezett *discovery* rétegektől, illetve a nyílt kapcsolt adatok alkalmazásától várják. Ha a metaadatrekordok entitásait URI-kkal gazdagítják, lehetővé válik az adott entitás kibővítése további információkkal. Ezeknek az egyik korszerű megjelenítési formája a *Google* keresőjében a keresendő tárgyról további információt adó infobox, tudáspanel vagy -kártya (*knowledge card*), melynek alapját a *Google Tudásgráf* képezi.

A Michigani Állami Egyetem könyvtára is egy hasonló megoldást kínáló kísérleti projektbe kezdett: az intézményi repozitóriumrendszerük kereshetőségét kívánták javítani a tárgyszavaik (több mint 14 ezer LCLC FAST tárgyszó) „tudásgráfosításával”. A tartalom többségét szakdolgozatok és doktori disszertációk teszik ki, így a szerzői névauthorityk többnyire nem rendelkeznek releváns külső kapcsolatokkal, ezért jobb eredményekkel kecsegtetett a repozitórium téma szerinti kereshetőségének fejlesztése. A létrehozott tárgyi „tudáskártyák” hármasként látnak el: kontextuális információkat fűznek a fogalomhoz, szűkítve vagy bővítve böngészhetővé teszik a releváns tartalmakat, továbbá – ugrópontként szolgálva – az adott fogalomhoz releváns tudományos műveket kapcsolnak adatbázisokból (*JSTOR*, *PubMed Central*) és a könyvtári katalógusból.

A tudáskártyák „motorjául” a *Wikidata*t és a *DBpediát* választották, innen emeli át egy erre a célra írt szkript

a kontextuális információkat. A repozitórium tárgyi metaadataiból (FAST URI) kiindulva a szkript megkeresi az OCLC FAST kapcsolatadat-állományából a Wikipédia-szócikkek linkjeit, majd a vonatkozó DBpedia- és Wikidata-rekordokat. Mivel a Wikidata elsősorban egy entitás vagy fogalom ismérveinek klasztereként működik a Wikipédia-szövegek átvétele nélkül, a fejlesztők a szócikkek tartalmát is feldolgozó DBpediát választották a magyarázó szövegek elsődleges forrásául. A Wikidata további információk (pl. évszámok, földrajzi helyek Google Térkép-koordinátái) forrásként szolgál.

A hierarchikus böngészést az OCLC által nyílt kapcsolt adattá alakított FAST authority teszi lehetővé. Az OCLC alkalmazásprogramozási interfészén (API) keresztül a tudáskártya szkriptje lehívja az RDFXML formátumban szerializált adatokat, majd kiszűri a lekérdezett fogalomhoz tartozó alá- vagy fölérendelt, illetve rokon fogalmakat.

Míg a repozitórium a FAST tárgyszórendszert használja, a tudáskártyán feltüntetett kapcsolódó külső források (könyvtári katalógus, *JSTOR*, *PubMed Central*) a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerét (*LCSH*), a *JSTOR* saját témamegjelöléseit, illetve az orvostudományi tárgyszórendszert (*Medical Subject Headings – MeSH*) alkalmazzák. „Köztes” csomópontként a fejlesztők választása a Wikidatára esett, amely külső azonosítóként tartalmazza e szótárak elemeit is. Amennyiben a tudáskártya szkriptje megtalálja a Wikidatán a keresett fogalomhoz kapcsolt külső azonosítókat, akkor ezekkel lekérdezést indít a katalógusban vagy a két adatbázisban. A *JSTOR* esetében az előfizetett tartalmak elérését egy IP-címellenőrzéssel oldották meg, így a campus IP-tartományából a használók hozzáférnek a teljes tartalomhoz, azon kívüli IP-címmel pedig csak az *open access* anyagot látják a találatok között.

A szkripteket az XML-fájlok (itt RDFXML) feldolgozására szánt XSLT-nyelven írták, ám a könnyű kezelhetőség érdekében a tudáskártya információit JSON formátumba konvertálva jelenítik meg. A repozitórium felületén a rekordok FAST tárgyszavai mellett információs ikon jelzi a tudáskártya jelenlétét, erre kattintva felugró ablak (*popover*) nyílik meg. A megvalósítás során a fejlesztők számos kisebb-nagyobb problémába ütköztek: mivel a legtöbb megfeleltetés „egy az egyhez” típusú, gondot jelentett, ha egy fogalomhoz több Wikipédia-oldal is tartozik. Például a „Jelek és jelzőtáblák” (*Signs and signboards*) FAST-fogalomhoz kilenc Wikidata/Wikipédia-bejegyzés kapcsolódik, a legmegfelelőbb

bet pedig nem választja ki automatikusan a szkript. Az ilyen eseteket manuálisan kellett javítani. Az LCSH-tárgyszavaknál is manuálisan kellett beavatkozni, hogy egy tárgyszóhoz több Wikidata-entitást, illetve egy Wikidata-entitáshoz több LCSH-tárgyszót lehessen kapcsolni. A Google Térképre mutató linkek esetében is sok kézi korrekciót igényelt a nagyobb földrajzi régiók ábrázolása, mivel alapértelmezett esetben a link egyetlen pontra, nagyobb régiónál jellemzően annak középpontjára mutat. A változtatást követően a digitális térkép már teljes egészében ábrázolta a tárgyszó által megjelölt régiót.

2018-ban a projektstáb minőség-ellenőrzést végzett a tudáskártyákon megjelenő információk pontosságának kimutatására. (A repozitóriumban használt több mint 12 ezer tárgyszó 18%-a eleve hozzá volt kötve Wikidata-entitásokhoz.) A leggyakoribb tárgyszavak közel 1000 elemes mintáját manuális vizsgálat alá vetették. 78%-nál jelent meg tudáskártya, és ezek 95%-a megfelelő információkat tüntetett fel. A pontosság mellett értékelték a megjelenítés sebességét is. Mivel a tudáskártyák dinamikusan jönnek létre, ezért nagyon lassan (átlagosan egy perc alatt) töltődnek be a felületre, így kezdetben drasztikusan lassították az egész honlap működését. Ezt a problémát úgy hidalták át, hogy a tudáskártyák csak a honlap többi részének betöltését követően jelennek meg, javítva a felhasználói élményt.

A jövőre vonatkozó tervek az LCSH-rekordokhoz 2019-ben hozzáadott Wikidata-hivatkozások kiaknázását, illetve a rendszer felhasználói tesztjét tűzték ki célul. Még ambíciózusabb terv a könyvtári katalógus „tudásgráfosítása”.

(Bódog András)

81/2022

WIEDERHOLD, Rebecca A. – REEVE, Gregory F.: Authority control today : principles, practices, and trends. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 59. (2021) 2/3., p. 129–158.

Authoritykontroll napjainkban: elvek, gyakorlatok és trendek

Besorolási adat; Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírési szabályzat; Feldolgozó munka; Központi szolgáltatások

Az authoritykontroll a hozzáférési pontokat reprezentáló kifejezések konzisztens fenntartását előse-

gítő folyamatoknak, valamint a különböző nevek, művek és témák/tárgyak közötti kapcsolatok feltűntetésének eredményét jelenti. Mindez katalogizálási irányelvek és kontrollált szótárak használatával, illetve egy authorityállományra (*authority file*) való hivatkozással történik. Enélkül lehetetlen lenne a könyvtárban őrzött információk hatékony visszakeresése. A kitüntetett hozzáférési pontok konzisztens, standardizált formában azonosítják az információs források leírásakor használt egyes entitásokat (pl. személyek, helyek, címek stb.), összekötve azokat egyéb kapcsolódó forrásokkal. Konzisztens és egyedi hozzáférési pontokat szabványok révén lehet fenntartani. A hasonló entitásokat további, szabványosított metaadatokkal különítik el. Az egy adott hozzáférési ponthoz kapcsolt metaadatok alkotnak egy authorityrekordot.

A katalogizálás hosszú történetében mérőöldkövet jelentettek a Párizsi Alapelvek (1961), nemzetközileg elfogadott követelményként fogalmazva meg a hozzáférési pontok létrehozását a katalogizálás során. Ezen irányelvekre alapoztak az Angol-Amerikai Katalogizálási Szabályok (AACR) kiadásai, illetve néhány évtizeddel később, immáron a digitális korban, a Bibliográfiai Rekordok Funkcionális Követelményei (FRBR), az Authorityadatok Funkcionális Követelményei (FRAD), a Tárgyi Authorityadatok Funkcionális Követelményei (FRSAD), majd az ezeket leváltó IFLA Könyvtári Referenciamodell (LRM). Ezen adatmodellek közös jellemzője, hogy az információ visszakeresésének folyamatát bibliográfiai és authority-metaadatokkal kötik össze azáltal, hogy entitásokat definiálnak, és meghatározzák ezek más entitásokkal való kapcsolatait. Az AACR2 utódjaként megjelent RDA alapját is az FRBR-adatmodellek képezték, a 3R utáni RDA (*Revised RDA*) pedig már az LRM-re alapoz.

A mai szabványok által meghatározott authorityrekordokat az alábbi öt komponens alkotja: kitüntetett hozzáférési pontok (pl. preferált névalak), hozzáférési pontok változatai (pl. különböző névváltozatok), kapcsolódó hozzáférési pontok (kapcsolat más entitások hozzáférési pontjaival), kapcsolódó ismérvek (olyan további tulajdonságok, amelyek segítenek megkülönböztetni a hasonló entitásokat, pl. születési év, földrajzi név stb.), forrásinformáció (a feldolgozás folyamata során használt forráshely megnevezése és egyéb kiegészítő dokumentációs információk, pl. írói álnévek felsorolása). Az authorityrekordok metaadatkódolási sémája többnyire a MARC 21 authority adatsere-formátum. Az egyedi entitásokat reprezen-

táló authorityrekordokat authority-adatbázisban vagy authorityállományban tárolják. Ennek hozadéka a rekordok újrafelhasználhatósága és módosíthatósága a feldolgozás folyamatában.

Az authorityállományok lehetnek lokálisak (adott intézményhez kötöttek, az authorityállomány jellemzően a katalógusuk alapján épül) vagy kooperatívak. Utóbbi esetében több intézmény építi közösen az authorityállományt, regionális, országos vagy akár nemzetközi szinten is. A Kongresszusi Könyvtár Kooperatív Katalógizálási Programjának (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) keretén belül futó közös névauthority (NACO) és tárgyi authority (SACO) program jó példák a közös munkára.

Automatizált authoritykontroll is lehetséges. Ekkor térítés ellenében egy külső cég integrálja a katalógusrekordokba és tartja karban a NACO-hoz hasonló authorityállományokból származó metaadatokat. Egyes könyvtáraknak anyagilag ez jobban megéri, mintha az authoritykontrollra emberi erőforrásokat biztosítanának.

Az authoritykontroll bőven túlmutat a könyvtári katalógus építésén, különösen olyan összevont, hibrid intézmények esetében, ahol például levéltári vagy kézirat anyagokat is őriznek. A hatékonyabb információszolgáltatás érdekében számos olyan projekt fut (például a nemzetközi *Social Network and Archival Context*), amely a könyvtári és a levéltári authoritykontrollt hivatott összehangolni. Digitális gyűjtemények és intézményi repozitóriumok esetében is kiemelt szerepe van az authoritykontrollnak, ugyanis ha a megfelelő hozzáférési pontokat hozzárendelik a digitális objektumok leírásaihoz, a könyvtári discoveryben megjelenhetnek releváns tartalmak ezekből a forrásokból is.

Mik a jelenlegi trendek az authoritykontroll területén? Elsőként a hozzáférési pontok facettákként való használata említhető. Egy megfelelő kontrollált szótár (pl. az OCLC FAST) elemeinek tárgyi hozzáférési pontokként való használata megalapozhat egy ilyen, tartalmi jellegű szűkítési lehetőséget. A következő trend a kapcsolt adatok és a közös authority-adatbázisok igénybevétele, vagyis az egyes entitások authorityrekordjainak szabványos egyedi azonosítókkal (egységes/nemzetközi forrásazonosító – URI/IRI) való kibővítése. A rekordok tovább gazdagíthatók nemzetközi szolgáltatások (VIAF, Wikidata, ORCID stb.) azonosítóival is.

Etikai kérdések is felmerülnek az authoritykontrollal kapcsolatban, elsősorban a tengerentúlon. Névauthorityk esetében kiemelhető a szerzői álnév kérdése: el-

döntheti-e a könyvtáros, hogy kinyomozza és felfedi a szerző valódi kilétét, kiegészítve a rekordot személyes adatokkal? Dönthet-e a könyvtáros egy személy társadalmi nemét illetően? A Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerét is több bíráló érte, amiért a tradicionális amerikai (nyugati) nézőpontot képviseli, és kevesebb figyelmet szentel más kultúráknak.

Az authoritykontroll jövőjét valószínűleg idővel a MARC-ot leváltó BIBFRAME és a kapcsolt adatokkal épített szemantikus környezet fogja meghatározni.

(Bódog András)

Lásd még 62, 97, 115, 116, 120

Katalógusok

82/2022

ALVITE-DÍEZ, María-Luisa: Linked open data portals : functionalities and user experience in semantic catalogues. – Bibliogr. In: Online information review. – 45. (2021) 5., p. 946–963.

Nyílt kapcsoltadat-portálok: funkciók és felhasználói élmény a szemantikus katalógusokban

Besorolási adat; Formátum -gépi; Használó; Információkeresés; Nemzeti könyvtár; Online katalógus

Az elmúlt években a kulturális örökség megőrzésével foglalkozó szakmai közösségek a szemantikus adattechnológia tükrében újradefiniálni kényszerültek hagyományos adatmodelljeiket, gondoljunk a kapcsolt adatként közzétett nagyszámú metaadatra, vagy akár az RDA szerinti katalógizálási szabályzatra és a BIBFRAME-adatmodellre. Számos platform jött létre e szemantikus technológiák implementációjára a könyvtári területen, és a kapcsoltadat-projektek száma is növekszik.

A tanulmányban bemutatott kutatás célja, hogy felmérje a nyílt kapcsolt adatokra (*Linked Open Data*, LOD) épülő bibliográfiai portálok fejlesztésének jelenlegi állapotát. Az elemzés három dimenzióját a könyvtári gyűjtemény három alapvető összetevője szerint alakították ki: használó–tartalom (hasznosság), tartalom–rendszer (teljesítmény) és használó–rendszer (használhatóság). E hármas nézőpont keretében egységes módszertannal vizsgálták a gyűjtemény, az eszközök (technológia és

szabványok), valamint a webes felhasználói interfészek jellegzetességeit. Négy, egymástól jelentősen eltérő projektet választottak ki: az *Ignacio Larramendi Virtuális Polihisztorkönyvtár* (BVP – <https://www.larramendi.es/fundacion/biblioteca-virtual-de-poligrafos/>, 9540 authority-triplet adat-tartalom), a *Miguel de Cervantes Virtuális Könyvtár Nyiltadat-katalógusát* (DBVMC – <https://data.cervantes-virtual.com/>, 13 millió triplettel), a *Spanyol Nemzeti Könyvtár Bibliográfiai Adatportálját* (DBNE – <https://datos.bne.es/inicio.html>, 58 053 215 triplettel), illetve a *Francia Nemzeti Könyvtár DataBnF projektjét* (DBNF – <https://data.bnf.fr/>, 409 712 948 triplet adattartalommal). Az összehasonlító elemzést 2020 februárja és márciusa között végezték.

A gyűjteményi jellegzetességek tekintetében elmondható, hogy mind a négy projekt kapcsolattartó-katalógus létrehozását tűzte ki célul, ezenfelül mindegyik a nyílt szemléletet pártolja (a BVP kivételével „nyílt licenc”-politikát is követnek), évtizedes múltra tekint vissza, és folyamatos fejlesztés alatt áll.

Ami az eszközöket illeti, a *BVP* a legtöbb korszerű könyvtári standardot támogató DIGBIB digitálistartalom-kezelő programot alkalmazza; a MARC 21 mezőkhöz bevezették az RDA katalogizálási szabályzatot is, és FRBR- és BIBFRAME-alapú kezdeményezéseken egyaránt gondolkodnak. A *DBVMC* az FRBR-modellt alkalmazta már létező MARC 21 rekordokon. Az Apache Jena szemantikusweb-kezelőrendszer segítségével alakították át a katalógusrekordokat RDF formátumba. Az adatbázis migrációja során RDA szerint írták le az entitásokat, a tulajdonságokat és a kapcsolatokat. Az interoperabilitás elősegítése érdekében a leggyakoribb szótárakat használták (Dublin Core, FOAF, OWL-Time, SKOS, DBpedia, Schema.org). A *DBNE* esetében a Marimba nevű segédeszközre támaszkodtak a MARC 21 rekordok RDF-fé alakításához. Adatmodellként az FRBR-t használták, RDA, Dublin Core, SKOS és BIBO szótárak támogatásával. A MARC 21 authority és bibliográfiai rekordok megfeleltetéséhez saját ontológiát is létrehozottak, amelyet összekapcsoltak az alkalmazott külső szótárakkal. A *DBNF* a CubicWeb nyílt forráskódú platformot választotta, amely az adatokat SQL-adatbázisba szervezi, így többféle publikálási opciót tesz lehetővé. Az adatokat RDF-ben strukturálják. Alkalmazznak FRBR-modellt, illetve Schema.org szótárt is a SKOS, a Dublin Core, a FOAF, az RDA és a saját ontológia mellett. A BVP kivételével mind-

egyik projekt rendelkezik kapcsolt adatok lekérdezésére használatos SPARQL-végponttal.

A webes felhasználói felületek mind a négy esetben letisztultak, hatékonyság és gyorsaság jellemzi őket. A *DBVMC* kivételével mindegyik portál egyetlen kombinált keresőmezőt alkalmaz. A keresőkifejezések automatikus javaslatokkal való kiegészítésére (*autocomplete*) a két nemzeti könyvtár szolgáltatásában (*DBNE*, *DBNF*) nyílik lehetőség. A találati halmaz szűkítése a BVP és a *DBNE* esetében lehetséges. Mind a négy szolgáltatás gazdagon ellátja a metaadatait kapcsolódási pontokkal a nemzetközi azonosítókhoz és adatszótárakhoz (pl. ISNI, VIAF, Wikipedia, Wikidata, DBpedia) és a nemzeti könyvtárak megfelelő adatforrásaihoz. A felhasználók minden esetben (bár nem egységes lehetőségek szerint) többféle kényelmes „extra” szolgáltatás közül választhatnak (pl. letölthető formátum választása, hivatkozás, permalink, közösségimédia-megosztás, könyvtárközi kölcsönzés stb.). Több szemantikus webes projekt is elérhető e portálokon keresztül (pl. a *DBVMC* esetében nyelvészeti segédeszköz, a *DBNF*-nél egy kísérleti kronológiai *discovery*).

Általánosságban véve elmondható, hogy a vizsgált portálok minimalizálják a használó keresési erőfeszítéseit, ugyanakkor növelik az adatok megtalálhatóságát, így a korszerű navigációnak és az adatok közötti kapcsolatrendszernek köszönhetően a korábbi rendszerekhez képest javított felhasználói élményt eredményeznek. A jelenlegi állapot szerint azonban a platformok többnyire nélkülözik a rezponzív webes megjelenítést, illetve túlságosan szövegalapúak, ami nem kedvez a mobilkészülök olvashatóságának. Az viszont kétségtelen, hogy a kapcsolattartó-portálok páratlan eszközt adnak a kutatók és a tanulók kezébe.

(Bódog András)

Lásd még 97, 114, 116

Információkeresés

83/2022

BENSE, Hermann: Finden ohne Suchen : automatische Benachrichtigungen über relevante wissenschaftliche Publikationen mit regelbasierter KI. – *Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis.* – 72. (2021) 5/6., p. 265–270.

Res. angol és francia nyelven

Keresés nélküli találat: automatikus értesítések a releváns tudományos publikációkról szabályalapú mesterséges intelligencia segítségével

Figyelőszolgálat; Gépi információkeresési rendszer; Mesterséges intelligencia

Nap mint nap új tudományos publikációk özöne jelenik meg. A kutatóknak nehéz mindegyiket nyomon követni. A keresőmotorok, például a *Google* és a *scholar.google.com*, illetve a tudományos keresőportálok találati listáinak időszerűsége és relevanciája gyakran nem felel meg a kutatók elvárásainak. A cikk bemutat egy keresés nélküli találatnak (*finding without searching = FwS*) nevezett módszert. Ez az új publikációkról szóló értesítésekhez mesterséges intelligenciát használ felhasználó által meghatározott kifejező szabályokkal kombinálva egy alkalmazáson keresztül.

(Autoref.)

Lásd még 75, 80, 82, 116

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

84/2022

CLARK, Karlene T. – GABRIEL, Holly M. – BORYSEWICZ, Kristen: Development, implementation and importance of an undergraduate peer research consultant program at the University of North Dakota's Chester Fritz Library. – Bibliogr. In: Reference services review. – 48. (2020) 4., p. 579–600.

Egy hallgatótársakkal való kutatási konzultációs program kidolgozása, gyakorlatba ültetése és fontossága az Észak-dakotai Egyetem Chester Fritz Könyvtárában

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtáros-részfoglalkozású; Referenz; Személyzet; Tájékoztató munka; Továbbképzés

A tanulmány célja, hogy bemutassa egy kortárs kutatási konzultációs program kialakítását – hallgatói segítők alkalmazásával, akik minimális felügyelet mellett látják el a tájékoztató szolgálatot, magas színvonalú kutatási segítséget nyújtva alapképzésre járó hallgatótársaiknak –, továbbá felvázolja a program egyetemi és könyvtárosi támogatásának megteremtéséhez szükséges lépéseket.

A szerzők ismertetik a kortárs tájékoztató szolgálatot, és leírják, hogy a könyvtár épületének átalakítása hogyan segítette elő a szolgáltatások újratervezését. A tanulmány kitér a programirányelvek kidolgozásának folyamatára, a finanszírozás biztosítására, a kortárs kutatási konzulensekkel szembeni elvárásokra, a képzési folyamatra és a tanulságokra egy közepes méretű egyetemi könyvtárból.

Az első év utáni eredmények azt mutatják, hogy az alapképzésre járó hallgatók magas fokú jártassággal rendelkeznek a színvonalas tájékoztató szolgáltatások nyújtásában, amennyiben minőségi képzésben és támogatásban részesülnek. Ezen túlmenően az alsóbbéves hallgatók ma már egyenesen keresik a kortárs konzulenseket, hogy segítséget kérjenek olyan kutatási elemekkel kapcsolatban, mint a témaválasztás, a kulcsszavak kiválasztása az adatbázisokban való kereséshez és a megfelelő hivatkozás. A programmal kapcsolatos formális kutatás vagy értékelés ez ideig nem készült.

A jól képzett kortárs kutatási konzulensek (*Peer Research Consultants*) értékes segítséget nyújtanak a könyvtárosoknak az elsőévesek íráskészség-kurzusain és a *Kérdezd a könyvtárost!* tájékoztató pultnál, illetve a társaiknak. A program lehetővé tette a könyvtárosok számára, hogy több kapcsolattartó tevékenységet végezzenek a szakterületükön.

Ha választhatnak, a hallgatók szívesebben fordulnak kortársaikhoz kutatási segítségért, mint hivatásos könyvtárhoz. Az, hogy a kortárs kutatási konzulensek számára a könyvtárosok képzést biztosítanak, hitelességet és bizalmat kölcsönöz a szolgáltatásnak, ami arra ösztönzi az alsóbbéves hallgatókat, hogy a kortárs kutatási konzulensekhez forduljanak segítségért.

A jelen tanulmány a kortársak általi tájékoztatás modelljeinek többszörös megközelítéseiből merít egy eredeti program létrehozása érdekében, amely magában foglalja a diákmunkások kiképzését az asszisztensi tájékoztatás nyújtására, valamint módszertan biztosítását más felsőoktatási könyvtárak számára egy hasonló program kidolgozásához és elindításához.

(Autoref.)

85/2022

DECKER, Emy Nelson: Reaching academic library users during the COVID-19 pandemic : new and adapted approaches in access services. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 18. (2021) 2., p. 77–90.

A felsőoktatási könyvtárak használóinak elérése a Covid19-pandémia idején: új és átalakított megközelítések az olvasószolgálatban

Felsőoktatási könyvtár; Hardver; Információtechnológia; Kölcsönzés; Munkakörülmények; Olvasószolgálat; Tájékoztató munka

A Covid19-járvány miatti zárva tartás idején az Alabamai Egyetem könyvtárainak változtatásokra volt szükségük annak érdekében, hogy a könyvtár szolgáltatásai és anyagai elérhetőek maradjanak a használók számára, és hogy a kutatás, a tanítás és a tanulás egy eddig ismeretlen környezetben is működni tudjon. A tanulmány az olvasószolgálati részleg szemszögéből ismertet három újonnan indított szolgáltatást, melyeknek a pandémia utáni hozadékaira is kitér.

Az Alabamai Egyetem könyvtárainak volt már előfizetésük a *Springshare* online chatplatformjára, a *LibChatre*, azonban ezt 2020 márciusa előtt nem használták. Amikor a járvány miatt felmerült az igény a chatszolgáltatásra, az egyetemnek sikerült azt gyorsan és zökkenőmentesen beüzemelnie. Ezután a közösségi médián keresztül hívták fel rá a használók figyelmét, a chathez vezető linket pedig a könyvtár weboldalán is kiemelték. A *LibChat*nek köszönhetően a könyvtár épületeinek zárva tartása ellenére a használók a megszokott nyitvatartási időben bármikor elérhették a könyvtárosokat. 2020 márciusának végére a *LibChat* szolgáltatás az egyetemi közösség virtuális információs pultjává vált. A *LibChat* bevezetése nemcsak a használók igényeinek kielégítésében, hanem a könyvtárosok és a könyvtári személyzet közötti jó kapcsolat kialakításában is nagy segítséget jelentett a járvány közepette. A chatszolgáltatás működtetéséhez minden könyvtári munkatárs be volt osztva, így olyanokkal dolgozhattak együtt, akikkel korábban még nem volt alkalmuk a közös munkára, ami lehetőséget biztosított a tudásuk és szakértelmük megosztására.

A *Grab N' Go* szolgáltatás akkor indult, amikor júliusban az olvasótermek zárva tartása mellett az egyetem könyvtárai újra kinyitottak. A *Grab N' Go* használói a könyvtári honlapon keresztül (ILLiad-fiókjukban vagy a *Dokumentumszolgáltatás* menüpontban) adhatták le kéréseiket a nyomtatott anyagokra, majd e-mailben kaptak értesítést, amikor azokat előkészítették. Az átvételre telefonos egyeztetés után a központi könyvtár hátsó bejáratánál került sor, amelyet csak résnyire nyitottak ki, a munkatársak pedig maszkban és kesztyűben adták át a műanyag

zacskókba helyezett dokumentumokat, így biztosítva az alacsony mértékű érintkezést. A járványvédelmi előírások értelmében a visszahozott dokumentumokat 3 napra karanténba helyezték. A szolgáltatás az után is megmaradt, hogy a könyvtár augusztusban az olvasótermeit is megnyitotta a használóknak.

Az Alabamai Egyetem a *CARES Act* keretében anyagi támogatásban részesült, amelynek köszönhetően különböző eszközöket tudtak vásárolni azoknak a tanulóknak, akiket a Covid19-járvány negatívan érintett. A könyvtárak az IT-irodával és a Hallgatói Életet Segítő Részleggel együttműködve először hotspotokat szereztek be, amelyeket a hallgatók kikölcsönözhetnek, hogy bárholnan hozzáférhessenek az internethez. A hotspotok bevezetésének sikere után októberben úgy döntöttek, hogy webkamerákkal és laptopokkal is segítik a rászorulókat. A kölcsönzéshez az összes eszközt egyedi azonosítóval látták el és felvitték a könyvtári katalógusba (*Voyager*). Bár a könyvtárakban a Covid19-járvány előtt is elérhető volt a laptopkölcsönzés, az eszközöket a hallgatók csak 72 órára kaphatták meg, és a személyzetnek minden visszavételkor foglalkoznia kellett az esetleges károkkal és egyéb problémákkal. A *CARES* által biztosított laptopokat a hallgatók az egész szemeszterre kikölcsönözhatték, így a dolgozóknak csak a félév végén kellett foglalkozniuk a visszahozott laptopok ügyeivel. A hallgatókat a könyvtárak ezenkívül azzal is segítették, hogy a *CARES* által finanszírozott hotspotok, webkamerák és laptopok késedelmi díjait eltörölték.

A Covid19-pandémia alatt elindított újítások sikere alkalmat adott arra, hogy a könyvtárak átgondolják a szolgáltatásaikat a használók igényeit szem előtt tartva. A *LibChat* után a jövőben a *Springshare LibCal Appointments* időpontfoglalójának bevezetését is tervezik, emellett a *Grab N' Go* szolgáltatás továbbra is elérhető marad (elsősorban az oktatók meglegedésére), tekintve, hogy időt takarít meg a könyvtár használói és munkatársai számára egyaránt. A *CARES* által biztosított IT-eszközök pedig lehetőséget adtak a kölcsönzési idő újragondolására a pandémia előtt is létező könyvtári laptopkölcsönzés tekintetében. Mindezek az intézkedések hozzájárulnak a használói élmény javításához a járványidőszak után is.

(Németh Alexandra)

FRUEHAN, Parker – HELLYAR, Diana: Expanding and improving our library's virtual chat service : discovering best practices when demand increases. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 3., p. 1–9.

A könyvtár virtuális chatszolgáltatásának kiterjesztése és fejlesztése, avagy jó gyakorlatok a növekvő igények közepette

Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Nyitvatartási idő; Olvasószolgálat; Referenz; Tájékoztató munka

Ahogy számos más könyvtárban, a Dél-Connecticut Állami Egyetem (SCSU) Hilton C. Buley Könyvtárában a Covid19-pandémia kitörése után, 2020 márciusától az épület bezárása okán a chat-referenz vált a használók tájékoztatásának első számú csatornájává. A cikk azt mutatja be, hogyan igazították a szolgáltatást a megváltozott körülményekhez, és hogyan módosult a használat gyakorisága az év végéig. A Buley Könyvtár 2015-ben indította el a *Springshare LibChat* nevű szolgáltatását, a hagyományos tájékoztatás kiegészítőjeként. Míg a tájékoztató pult általában forgalmas volt, a chatszolgáltatást évente átlagosan csak 250 alkalommal vették igénybe az olvasók. Az alacsony használat miatt a könyvtárosok sem fektettek túl nagy hangsúlyt a chatre, a bonyolultabb kérdésekhez a telefont, az e-mailt és a személyes konzultációt javasolták. A Covid19-cel hirtelen a LibChat lett a „virtuális tájékoztató pult”, ami azonban csupán a chathasználat minimális emelkedéséhez vezetett. 2020 áprilisában a könyvtárosok ezért módosították a chatablaknak a honlapon való elhelyezését, abban a reményben, hogy így növelhetik a láthatóságot és a használatot.

Ami a technikai megvalósítást illeti, a Springshare által elérhetővé tett megoldások közül korábban a LibChat minialkalmazás (*widget*) felugró ablakos (*pop-out*) és az oldalon belüli (*in-page*) változatát használták. (Az előbbit sok webböngésző letiltja, míg az utóbbinál megszakad a munkamenet, ha a felhasználó más oldalra vált.) A koronavírus-válság és a csekély növekedést mutató chathasználat miatt azonban úgy döntöttek, hogy átállnak az ún. lebegő ablakos (*floating*) chatre, meghagyva a könyvtári honlapon a felugró ablakos gombot is azok számára, akik ahhoz szoktak hozzá. (A lebegő ablak a képernyő jobb alsó sarkában marad akkor is, ha a használó fel-le görget az oldalon, vagy a honlapon belül másik aloldalt nyit meg.) Noha voltak aggodalmak az üz-

leti világban már bevett, proaktív, azaz bizonyos idő után magától beszélgetést kezdeményező chatablak bevezetésével kapcsolatban (sokan tolakodónak, idegesítőnek tartják), a könyvtári szakirodalom már számos sikeres esettanulmányt ismer. A Buley Könyvtár egy honlapfrissítés után, 2020 májusában helyezte el a proaktív lebegő chatablakokat a könyvtári kezdőlapra és a *Primo*-alapú keresőfelületen (*discovery*). Ezzel egy időben, feltehetőleg az intézkedés hatására a havi chatek száma az áprilisi 47-ről májusra 160-ra ugrott, majd tovább nőtt, szeptemberben – vélhetően a félévkezdés miatt – érve el a tetőpontot (havi 616 alkalom). A könyvtárban még tavasszal gondoskodtak a tájékoztató könyvtárosok ismereteinek aktualizálásáról egy visszanezhető virtuális LibChat-képzéssel, egy jó gyakorlatokat összegző belső útmutatót is létrehoztak, valamint hasznos és gyakran előforduló „konzerv” válaszokkal is készültek.

A Buley Könyvtár fontosnak tartja a személyes adatok védelmét, ezért a személyes azonosításra alkalmas információk közül opcionálissá tették a név, az e-mail-cím és a telefonszám megadását a chatbeszélgetés előtti bejelentkezési űrlapon. A rendszer mindazonáltal automatikusan rögzíti az URL-címet, ahonnan a chat indul, valamint a felhasználó IP-címét, böngészőjét és operációs rendszerét.

Az IP-cím ismerete hasznosnak bizonyult a problémás használókkal, online zaklatókkal való bánásmód során. Egy ilyen eset után a könyvtár többszöri figyelemztetést követően letiltotta a felhasználó IP-címét a chatszolgáltatásról. Válaszul a használó udvariatlan kommentárt írt a chatbeszélgetés utáni értékelő űrlapra, ezért a könyvtár jobbnak látta az űrlapos visszajelzés lehetőségét is kiiktatni. (Az elsőprő többség amúgy sem töltötte ki.) Végezetül virtuálisreferenz-irányelveket is közzétettek, hogy a jövőben jobban tudják kezelni a hasonló szituációkat.

További érdekes tapasztalat volt, hogy az URL-ek és az e-mail-címek tanúsága szerint a könyvtár tematikus útmutatóinak (*subject guides*) oldaláról többségében olyan használók kezdeményeznek chatet, akik nem az egyetem polgárai. Ez egyúttal visszajelzést adott arról is, mennyire sokan találnak rá internetes keresőmotorokon keresztül a könyvtári segédletekre. A könyvtár hallgatói tanácsadó testülete is pozitívan értékelte a chat-referenzszolgáltatást. Azt ajánlották, hogy a könyvtár hangsúlyozza jobban, hogy nem egy chatbot vagy egy *call center*, hanem az egyetem könyvtárosai válaszolnak a használók kérdéseire.

Az eddigi gyakorlat tükrében a jövőben a könyvtár változtatásokat tervez a chates tájékoztatást ellátó

munkatársak beosztásában (hétvégén például több olvasó él a chat-referenz lehetőségével). Nem lehet tudni, hogy a személyes (jelenléti) tájékoztatás visszatérésével visszaesik-e majd a chat-referenz iránti igény, vagy megmarad a mostani szinten – ennek fényében lehet, hogy a tájékoztatási feladatot a jövőben több kollégának párhuzamosan kell végeznie a pultnál és chaten keresztül. A szerzők végezetül további kutatásokat látnak szükségesnek a chates és a hagyományos tájékoztatás adatainak összehasonlítására és a szolgáltatás hatékonyságának javítására.

(Szabó Piroska)

Lásd még 75, 83, 119

Kölcsönzés

87/2022

LUSIGNAN, Nancy: Projet Biblius : déployer le prêt de livres numériques dans les bibliothèques scolaires québécoises. – Bibliogr. In: Documentation et bibliothèques. – 67. (2021) 4., p. 62–72.

Res. angol nyelven

A Biblius-projekt: digitális könyvkölcsönzés bevezetése a québeci iskolai könyvtárakban

Elektronikus dokumentum; Iskolai könyvtár; Kölcsönzés

Az elmúlt években a québeci iskolákban a digitális könyvekhez való hozzáférés iránti igény exponenciálisan nőtt. Québec Oktatási Minisztériuma kezdeményezésének köszönhetően egy digitális kölcsönzési platformot fejlesztettek ki kifejezetten a québeci iskolai könyvtárak számára: a Bibliust. A cikk szerzői először a projekt születésével foglalkoznak, meghatározva az iskolai közösségben a platform bevezetése előtt megfogalmazódó igényeket és problémákat. Ezután bemutatják a platform működését és a projekt különböző összetevőit, valamint a felmerült problémákra javasolt innovatív megoldásokat. Ezt követően a 2020–2021-es tanév során végrehajtott korlátozott bevezetés tanulságait ismertetik, a diákokkal, a résztvevő tanárokkal és a könyvtári személyzettel végzett felmérések és a velük való konzultációk eredményein keresztül. A cikk végezetül azokat a kihívásokat veszi sorra, melyekkel mind a québeci iskolai könyvtáraknak, mind a québeci iskolai könyvtári rendszer

ezen új elemének bevezetésében érintett partnereknek szembe kell nézniük.

(Autoref.)

Lásd még 85, 103, 114

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 78

Tájékoztatási eszközök

88/2022

BABIČEVA, Majá Evgen'evna: Rekomendatel'nye ukazatel'i RGB po hudožestvennoj literature : istoričeskij opyt i sovremennaâ praktika. – Bibliogr. In: Bibliografiâ i knigovedenie. – (2021) 6., p. 95–106.

Res. angol nyelven

Az RGB szépirodalmi ajánló bibliográfiái: történelmi tapasztalatok és a jelenlegi gyakorlat

Ajánló bibliográfia; Bibliográfia története; Irodalompropaganda; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Nemzeti könyvtár; Olvasásra nevelés; Szakbibliográfia -szépirodalmi

Az Oroszországi Állami Könyvtárban (RGB) és elődjében, az Állami Lenin Könyvtárban (GBL) csaknem 100 éve folyik rendszeres ajánló bibliográfiai tevékenység. A GBL-ben az ajánló bibliográfiák összeállítására az 1920–1930-as években kezdődött, az ország főkönyvtáraként a „Leninka” vezette és koordinálta a könyvtárak munkáját, továbbá kidolgozta és kiadta az ajánló bibliográfiák készítésének módszertanát is. A szovjethatalom első éveiben a szépirodalmat ideológiai célokra igyekeztek felhasználni, első helyre a propaganda, az agitáció, a politikai felvilágosítás és az önképzés került. Az ajánlott olvasnivalók jegyzékét a szerzőkről szóló információkkal egészítették ki. A Nagy Honvédő Háború idején készült 75 kiadvány célja a politikai és a hazafias nevelés volt, eszköze pedig a hazai irodalom. 1943-tól kezdve kisebb bibliográfiákat szenteltek egy-egy szerző alkotásainak. 1956-ig a személyi ajánló bibliográfia sorozatban *Nagy orosz írók* címmel megjelent 14 kiadvány a szerzők műveinek felsorolása mellett biográfiai és kritikai anyagokat is tartalmazott, továbbá a szer-

zokról alkotott véleményeket, beleértve a *Lenintől és Sztálintól* vett idézeteket. Az 1950–1960-as években a kiadványok egyre többször közölték az összeállítók írásait: annotációkat és szemléket a „*Beszélgetés könyvekről*” rovatban. Az 1960-as évek küszöbén jelent meg a *Szovjet írók könyvei* című kétkötetes bibliográfia: ennek első része a szovjet társadalom szakaszait tükröző témák szerint épült fel, a második pedig műfaj és típus szerint. Mindkét kötetben az ajánlott irodalmat bibliográfiai szemle előzte meg, amely kitért az adott téma vagy műfaj fejlődési szakaszaira, és elemezte a vonatkozó műveket. Ekkor jelentek meg a tematikus összeállítások is (pl. útikönyvek, fantasztikus és kalandregények stb.), és indult el a legújabb hazai és külföldi kiadványokat tükröző *Újdonság* rovat. Az „aranykorban”, az 1970–1980-as években a kiadványokat magas színvonaluk az ajánló bibliográfia és a népszerű irodalomtudomány határára emelte; nagy szerepet kaptak az összeállítók, akik teljes felelősséget vállaltak az ajánlott irodalom kiválasztásáért és az irodalomtudományi tájékoztatásért. Az 1970-es évek második felében az író személyéről a műveire került a hangsúly, a műveket a szerző egész tevékenysége, a hazai és nemzetközi irodalomban elfoglalt helye alapján elemezték. Az 1980-as évektől a „*Beszélgetés könyvekről*” rovat szervesen beépült a személyekről szóló részbe.

A peresztrojka idején rengeteg, korábban nem ismert mű vált elérhetővé a nagyközönség számára, és szükség volt eligazító eszközökre a hatalmas „könyvoceánban”. 1989-ben a GBL az „idők szavának” megfelelően új típusú segédletet adott ki „*Könyvek, amelyeket mindenki olvas*” címmel. Ebben nyolc önálló esszét szenteltek a szovjet irodalom olyan alkotásainak, amelyek 1986 és 1988 között először jelentek meg a szerzők szülőhazájában (a művek írásának ideje az 1920-as évektől az 1980-as évekig terjedt). Az 1990-es évektől az RGB által kiadott mintegy 20 ajánló bibliográfia a korábbi módszertant követte, de funkciójukat és tematikájukat tekintve a szó szoros értelmében *ajánlók* (nem irányítók) voltak. A népszerű bibliográfiai kiadványokat gyakran a kevésbé ismert vagy kevésbé elérhető irodalomnak szentelték. Szerepeltek közöttük egy-egy író életművével foglalkozó összeállítások, például *Vladimir Nabokov* munkásságát ismert irodalomtörténészek és kritikusok írásain keresztül mutatták be.

Az utóbbi évtizedben az ajánló bibliográfiák személyes és „beszélgetés könyvekről” típusú, tematikus esszéket tartalmazó fejezetekkel bővültek; ezek alapján alakult ki a *népszerű bibliográfiai esszé* műfaja.

Az új formák keresése mellett megmaradtak az ajánló bibliográfiák hagyományos, egy-egy olvasói célcsoportnak összeállított formái is. Ide sorolható az RGB együttműködése az országos gyermekkönyvtárral és az országos ifjúsági könyvtárral. Az ajánló bibliográfiák elektronikus formában történő közreadása csak nemrégiben kezdődött el két irányban: eleve digitális változat készítésével, illetve a hagyományos kiadvány elektronikus formátumú közzétételével. Komplex felépítésű kiadványok esetében a szerzők, a művek, az annotációk és az életrajzi adatok jegyzékeit hiperhivatozások kötik össze. Újabb kezdeményezés az egy-egy íróval foglalkozó honlapok áttekintése, beleértve a szerző műveinek jegyzékét, az életéről és műveiről szóló irodalmat, az egyes műveket, valamint a kapcsolódó teljes szövegű monográfiákat.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 119

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

89/2022

HUBATKOVÁ SELUCKÁ, Helena: Nová role zvukových knihoven. – Bibliogr. In: Čtenář. – 73. (2021) 7/8., p. 268–271.

A hangoskönyvtárak új szerepköre

Gépi könyvtári hálózat; Hangos könyv; Hátrányos helyzetű olvasó; Vak könyvtárhasználó

A hangoskönyvtár kifejezés régóta nem csak látássérült olvasókat kiszolgáló részleget jelent, szolgáltatásai sokkal szélesebb körűek. Az elmúlt évtizedben a változások következtében különböző speciális igényű olvasókhoz jut el a szolgáltatás. Nem változott azonban a könyvtárak szoros együttműködése a prágai Vakok és Gyengénlátók Könyvtárával és Nyomdájával (a továbbiakban: VGYK), melynek feladata a látássérültek kulturális örökséghez való hozzáféréseinek biztosítása Braille-írással dokumentumokkal, hanganyagokkal, dombornyomott grafikákkal és digitális szövegekkel.

Számos kiadó könyvekkel, hangos folyóiratokkal látja el az alap-, közép- és felsőfokon tanulókat; dombornyomott grafikákkal készülnek az illusztrációk a gyermek- és tankönyvekben, az atlaszokban és zenei anyagokban. Ezek nem mindegyike található meg a hagyományos könyvtárakban, ezért a

látássérült-iskolákkal együttműködő könyvtárak számára fontos a hozzáférésük. Ha a VGYK-ba beiratkozunk, kölcsönözhetünk nyomtatott könyveket a látássérülésről, öregbetűs könyveket, elektronikus dokumentumokat, Braille-írást anyagokat és látássérülteknek készült hangalámondásos filmeket is. A VGYK 68 cseh és 1 szlovák könyvtárral kötött együttműködési megállapodást; az általa előállított hangoskönyvekből egy-egy kópia ingyenesen hozzáférhető hat könyvtárban (Hradec Králové, Ústí nad Labem, Plzeň, Strakonice, Brno, Ostrava), de csak orvosilag igazolt látássérültek számára. Ezek a nagy könyvtárak régóta, különböző formában szolgáltatnak dokumentumokat a látássérülteknek. Brnóban a vakok és gyengénlátók számára korábban önállóan, 2011 óta a zenei részlegben, akadálymentes térben széles körű szolgáltatásokat biztosítanak. Hradec Královéban önálló részleg áll a látássérültek rendelkezésére; a szokásos dokumentumok mellett itt számos vaksegédlet és tapintható játék is elérhető. Hasonló formában működnek a könyvtárak Ústí nad Labemben és a plzeňi járásban is; honlapjukon jelzik, hogy VGYK-hangoskönyvek kölcsönzése tekintetében járási könyvtárként működnek kizárólag látássérültek számára. Más könyvtárak a hangoskönyvtár elnevezést átvitt értelemben használják, az olvasóterem – kisebb városi könyvtárakban a multimédiás részleg – részeként, esetleg a médiatékához csatolva. Kutná Horában az audiokönyvtár elnevezést használják, ahol az idegennyelvű és regionális irodalom részeként működik a VGYK elérhető gyűjteménye is, míg máshol az audiovizuális részleg keretében szolgáltatják a dokumentumokat. Kisebbségi könyvtárakban a felnőttek vagy idősek számára készült külföldi gyűjtemény tartalmazza a vakoknak és gyengénlátóknak biztosított szolgáltatásokat. Ostravában a szolgáltatást más, speciális ellátást igénylő használók is igénybe vehetik. Karlovy Varyban a fogyatékkal élők számára önálló részleg működik, míg máshol egészségkárosodottak hangoskönyvtárának nevezik a szolgáltatást; közös bennük, hogy valamennyien közvetítik a VGYK gyűjteményét, és a látássérülteken kívül diszlexiások vagy a kezük miatt korlátozottak is járhatnak ide. A VGYK az elmúlt években bővítette szolgáltatásait. Az együttműködő könyvtárak a település lakosság-számától függően éves szinten fizetnek a VGYK-nak (általában 1000 lakosonként 1000 koronát), de a legnagyobbak esetén (40 000 lakos felett) is csak 25 000 koronát. A szolgáltatás akkor vehető igénybe, ha a könyvtár megköti az együttműködési megállapodást, és az olvasóknak a gyűjteményt ingyenesen

biztosítja; a kölcsönzés feltétele a könyvtári regisztráció és az orvosi igazolás bemutatása. A VGYK-gyűjteményt használó összes könyvtárból (a fenti hat nagy könyvtáron kívül) kb. 5% teszi hozzáférhetővé a gyűjteményt a speciális igényű (nem csak látássérült) olvasók számára.

A VGYK katalógusa több mint 18 ezer tételt tartalmaz, digitális könyvtárból MP3 formátumban tölthetők le az anyagok. Ezek a lehetőségek számos könyvtárban növelhetik a fogyatékkal élők körében a könyvtárhasználatot.

(Prókai Margit)

90/2022

MILLION, Tara: Sharing stories : the Saskatchewan Aboriginal Storytelling project. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 47. (2021) 3., p. 386–391.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Közös történetek: a Saskatchewan-i Őslakosok Történetmesélő Projektje

Nemzetiségi olvasó; Rendezvény

A Saskatchewan-i Őslakosok Történetmesélő Projektje egy egy hónapon át tartó esemény a kanadai Saskatchewanban, amely történetmesélésen keresztül ünnepli az őslakosok, a métisek, az inuitok és a regisztrált őslakos státusz nélküli népek életét, történelmét, tevékenységeit és kultúráját. A Saskatchewan-i Őslakosok Könyvtári Szolgáltatásainak bizottsága felügyeli a projektet, és alkalmaz egy koordinátort, aki támogatásokra pályázik, összehangolja a projekt irányelveit, és kapcsolattartóként működik az egyes helyszínekhez kötődő finanszírozás, illetve az eseményekről történő beszámolók kérdéseiben. 2004-es indulása óta a Saskatchewan-i Őslakosok Történetmesélő Projektje jelentős bővülésen ment keresztül, és hatékonyan előmozdította a hagyományos történetmesélés ügyét, támogatta az őslakos mesemondók hálózatát, továbbá segítette az őslakos népek és a könyvtárak közötti szorosabb kapcsolat kialakítását. A Saskatchewan-i Őslakosok Történetmesélő Projektje egy dinamikus módszertani és elméleti modell a könyvtári terek, programok és gyűjtemények dekolonizációjára az őslakos szóbeliség hagyományának ünneplésén keresztül.

(Autoref.)

Lásd még 109

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

91/2022

HARYBINA, Tat'ana Nikolaevna – BESKARAVA, JANAĀ, Elena Văčeslavovna – MITROŠIN, Ivan Andreevič: Organizaciã setevogo bibliotečno-informacionnogo vzaimodejstviã na primere Central'noj biblioteki v Pušinskom naučnom centre RAN. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2021) 8., p. 61–82.

Res. angol nyelven

Hálózati könyvtári-információs együttműködés kialakítása: az Oroszországi Tudományos Akadémia Puscsinói Tudományos Központjának példája

Akadémiai könyvtár; Együttműködés -helyi; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtári hálózat; Kutatás információellátása; Szakkönyvtár -természettudományi; Szolgáltatások

Oroszországban az utóbbi évtizedben a könyvtárak egyik kiemelt feladata az egységes tudományos-oktatási tér fejlesztése. Az Oroszországi Tudományos Akadémia Természettudományi Könyvtára (BEN RAN) vezeti az ország egyik legnagyobb, több mint 200 könyvtárat egyesítő, centralizált könyvtári rendszerét. A hálózati együttműködés fő irányait a következő feladatok alakítják:

- áttérés a különálló információs rendszerekről a tudástér kidolgozására;
- a tudományos kutató-fejlesztő munka információellátása;
- a könyvtár honlapjának fejlesztése;
- korszerű szolgáltatások fejlesztése és bevezetése, beleértve a bibliometriai és szabadalmi kutatásokat;
- a nyílt tudomány kezdeményezésének támogatása;
- elektronikus könyvtár létrehozása;
- segítség az oroszországi tudósok tudományos teljesítményének a globális információs térbe való bekapcsolásához.

A cikk a hálózati együttműködést a BEN RAN Puscsinói Tudományos Központjában található részlegének (*Central'naâ biblioteka Pušino*, CBP) példáján szemlélteti. Az akadémiai és a helyi könyvtári hálózat együttműködése és integrációja a szolgálta-

tások optimalizálására épül, beleértve a technológiai folyamatokat (gyarapítás, feldolgozás, a használók információellátása, állomány-nyilvántartás, a nyomtatott és e-források hálózati használata stb.). A BEN RAN-hálózat tagjaként a Puscsinói Tudományos Központ olvasói használhatják a hálózat egységes tudományos könyv- és folyóirat-állományát, hozzáférhetnek az elérhető források jegyzékében található anyagokhoz, dolgozhatnak az előfizetett adatbázisokkal. A könyvtárosok használhatják a BEN RAN-ban kidolgozott összes technológiai megoldást és szoftvert, megnézhetik az új, hazai és külföldi folyóirat- és könyvbeszerzéseket. 2020-ban az Oroszországi Alapvetési Alap szervezésében elérhetővé vált a *Tudományos információforrások országos központi előfizetése* adatbázis; ma a BEN RAN-hálózat összes könyvtára ezen keresztül rendel az általuk kiszolgált intézetek számára. Jelenleg egy új, az összes forrást elérhetővé tevő *Virtual Private Network* (VPN) rendszer tesztelése van folyamatban.

A CBP a BEN RAN-hálózat legnagyobb szervezeti egysége, mind a 7 puscsinói kutatóintézetben van fiókja. Állománya a fiókkönyvtárakéval együtt 770 ezer egység a biofizika, biokémia és határterületei témakörében. Az intézetekkel folytatott hálózati együttműködés alapja a kutatók és az adminisztrációs részleg információs igényeinek megismerése és a visszacsatolás. A hálózati és számítógépes technológia fejlődése új munkaszervezési rendszer bevezetését tette lehetővé, amelynek révén operatívabb módon tudják eljuttatni a használókhoz a számukra szükséges kiadványokat, dokumentumokat és adatokat. A folyamat egyrészt elektronikus könyvtár létrehozására, másrészt a dokumentumok elektronikus úton történő elküldésére épül.

A könyvtár munkájában jelentős helyet foglalnak el többek között az alábbiak:

- bibliometriai kutatások: a publikációs tevékenység bibliometriai elemzése, együttműködve más városokban található kutatóintézetekkel is;
- a biofizika-biokémia portálja (<https://cnbp.ru>): a közös katalógusok és a szakkatalógus szkennelt változata távolról kereshető, a talált dokumentumok könyvtárközi kölcsönzéssel megrendelhetők;
- saját előállítású források a könyvtár honlapján: adatbázis a puscsinói kutatóközpont munkatársai-

nak munkáiból, szabadalmi adatbázis és biofizikai-bio kémiai disszertációk adatbázisa, *Hírek* rovat.

A közeljövő tervei: virtuális egyéni dolgozószoba és egy szabadalmi szolgáltatás indítása.

A könyvtár szorosan együttműködik a Puscsinói Városi Könyvtárral, a helytörténeti múzeummal és a médiával, valamint kapcsolatban áll a nagy külföldi és orosz kiadókkal is.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 89

Szakterületi tájékoztatósi rendszerek

Lásd 75

Kutatás és termelés információellátása

92/2022

MANI, Nandita S. [et al.]: Creating a data science framework : a model for academic research libraries. – Bibliogr. In: *Journal of library administration*. – 61. (2021) 3., p. 281–300.

Egy adattudományi keretrendszer létrehozása: modell az egyetemi kutatókönyvtárak számára

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Információtechnológia; Kutatás információellátása

Az Észak-karolinai Chapel Hill Egyetem könyvtári munkatársai 2019-ben bekapcsolódtak egy, az egész intézményt átfogó tervezési folyamatba, amelynek célja egy adattudományi program megvalósíthatóságának meghatározása volt. Ennek keretében megvizsgálták, hogy az egyetem könyvtárai miként tudnának hozzájárulni az egyetem ez irányú erőfeszítéseéhez. Összegyűjtötték és áttekintették kilenc olyan amerikai egyetem úttörőnek tekinthető adattudományi programját, amely a mesterséges intelligenciára, a társadalomtudományokra, a humán tudományokra vagy az adatkatalogizálásra fekteti a hangsúlyt, és amely lehetőleg jól kiépített kapcsolatban áll az

egyetemi könyvtárakkal vagy könyvtárosképző intézményekkel. Emellett megkérdezték a fent említett egyetemek könyvtári munkatársait is, hogy miként támogatják a saját egyetemükön az adattudományi képzéseket.

Megállapították, hogy az adattudományi szolgáltatások iránt nagy a kereslet. Növekvő igényekre számítanak a mesterséges intelligenciát és gépi tanulást alkalmazó prediktív analitika, a szövegelemzés, az adatbányászat és a digitális bölcsészettudományok területén.

Egy felmérés keretében feltérképezték a könyvtárosok adattudományi ismereteit és készségeit, továbbá azonosították azokat a területeket, ahol további kapacitásokra lenne szükség. Az értékelt területek az adatok életciklusának egyes fázisaihoz (pl. beszerzés, kezelés, gondozás) vagy az adatok kezeléséhez, illetve elemzéséhez használt konkrét szoftverekhez is kapcsolódtak.

Egy keretrendszert is kidolgoztak a hallgatók, oktatók és kutatók adattudományi támogatásának kiterjesztésére. Ennek középpontjában a könyvtári szakértelem tudatosítását szolgáló kommunikáció és márképítés, egy előre meghatározott mérföldkövekre alapozott jelentési és értékelési program, a fejlesztési lehetőségek azonosítása és az érdekelt felek igényeinek kielégítése áll. A munkatársak átképzése, a teljesítménymenedzsment és a szakmai fejlődés támogatása is szerepel a keretrendszerben, amely ajánlásokat fogalmaz meg a meglévő szolgáltatások bővítésére és újak kialakítására vonatkozóan is.

Az egyetem oktatóinak és kutatóinak adattudományi igényeit sokféleképpen találták. Egy részük ugyanis nem adatigényes szakterületeken dolgozik vagy kutat. Más elvárásaik vannak viszont az adatok kezelésében jártas kollégáiknak, továbbá azoknak, akik az adatok felhasználóit tanítják. Különbség van a nem adatközpontú, valamint az adattudományi kurzusok oktatása között is. Az adatkezelésben jártas oktatóknak és kutatóknak ismerniük kell többek között a könyvtárakban rendelkezésre álló forrásokat és szakértelmet, a potenciális partnereket, ideértve a más tudományágakból érkező kollégákat, továbbá könyvtári konzultációkra lehet szükségük az adatokkal kapcsolatos szakértelmet igénylő projektek megvalósításához. A kifejezetten adatfelhasználónak tekinthető oktatók és kutatók esetében a könyvtáraknak támogatniuk kell az adatkezelési tervek és más dokumentációk készítését. Ezenkívül fontos, hogy segítséget nyújtsanak a módszertani akadályok leküzdésében, az adatok hosszú távú megőrzésében és a publikálásban is.

Az adattudományi oktatást is differenciáltan kívánják kezelni, tehát azoknak a hallgatóknak az esetében, akik nem adatközpontú szakterületeket kívánnak elsajátítani, az adatok etikus kezelésére és a kommunikációs készségeket tartalmazó adatumveltségre fognak fókuszálni. Azoknak a hallgatóknak, akik valamely kurzus teljesítéséhez vagy szakdolgozatuk elkészítéséhez adatokat használnak, a fentiekén kívül az adatállományok felkutatásához és beszerzéséhez, valamint az adatkezelési tervek elkészítéséhez nyújtott támogatásra lehet szükségük, emellett kutatástámogatással és projektötletekkel kell segíteni őket, valamint információkkal a pályázati finanszírozási lehetőségekről. Fontos továbbá, hogy a könyvtárak megismertessék velük az információmegosztás módjait és azt, hogy miként növelhetik eredményeik látthatóságát. Az adatintenzív (adattudományi) szakok hallgatóit támogatni kell a nyílt kutatás elveinek megismerésében, a megfelelő módszerek elsajátításában, a potenciális partnerekkel való kapcsolatok kiépítésében és az érzékeny adatok kezelésében, végezetül számítástechnikai infrastruktúrát és speciális szoftvereket kell biztosítani a számukra.

Ugyan a könyvtár egyelőre nem bővítette személyzetét, tettek lépéseket a munkatársak továbbképzése terén, támogatják az adattudományhoz kapcsolódó képzéseket, adatként vizsgálható gyűjteményeket hoztak létre, és kutatási együttműködésekben vesznek részt. Jelenleg is kínálnak térinformatikai, vizualizációs, tudományometriai, illetve szöveg- és adatelemző szolgáltatásokat és workshopokat. Az adattudomány támogatásának kiterjesztését célzó keretrendszer 2020-ban publikálták (*University libraries: Data science framework*, Carolina Digital Repository, <https://doi.org/10.17615/5c78-3t83>).

(Koltay Tibor)

93/2022

OGDEN, Jessica – MAEMURA, Emily: 'Go fish': conceptualising the challenges of engaging national web archives for digital research. – Bibliogr. In: *International journal of digital humanities*. – 2. (2021) 1-3., p. 43–63.

„Menj halászni”: kihívások koncepcióba öntése a nemzeti webarchívumokban való digitális kutatások kapcsán

Információtechnológia; Kutatás információellátása; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Web

A tanulmány a szerzőknek a *British Library* és a Dán Nemzeti Könyvtár webarchívumával (*UK Web Archive – UKWA; Netarkivet*) kapcsolatos saját tapasztalataira, a webarchiválási gyakorlat megfigyelésére, illetve a könyvtári munkatársakkal folytatott beszélgetésekre támaszkodva igyekszik felmérni a webarchiválás szervezeti és társadalmi-technológiai kereteit a kutatástámogatás nézőpontjából. A szerzők arra keresik a választ, milyen módon kell hozzáállni a nemzeti webarchívumokhoz egy kutatás korai szakaszában, illetve hogyan formálják maguk a nemzeti webarchívum-infrastruktúrák a kutatás céljait, kérdéseit és lehetőségeit. A webarchívumokban rejlő kutatási potenciál és a jelenlegi korlátok azonosítása érdekében egy, a kutatás koncepcionális tényezőire építő keretrendszert dolgoztak ki.

Az első fő koncepcionális elem az *orientáció*. A kutatóknak alapvető jártasságot kell szerezniük a webarchiválás eszközrendszerében és módszertanában, emellett ki kell ismerniük magukat az archiválást és a szolgáltatást szabályozó szövevényes jogi környezetben. Az UKWA esetében külön szabályok vonatkoznak a szelektíven aratott, nyílt hozzáférésű weboldalakra, valamint a kötelezpéldány-törvény keretében archivált, dedikált terminálokon hozzáférhető tartalmakra, a *Netarkivet*-nél ellenben minden hozzáférés kutatói engedélyhez van kötve. Közös a két webarchívumban, hogy a keresés és a böngészés csak a könyvtár által biztosított felületen keresztül elérhető, melyen maguknak az adatoknak a letöltése vagy a WARC formátumhoz való hozzáférés nem lehetséges. Végezetül fontos, hogy a kutatók tudatosítsák, hogy az ilyen nagy méretű gyűjtemények speciális keresési stratégiákat kívánnak: ahogy egy korábbi tanulmány megfogalmazta, úgy viszonyulnak a klasszikus kutatómunka forrásaihoz, mint az óceán a halpiachoz.

A második fő elem az *auditálás*. Ez a webarchívumok kutatásának szempontjából a webarchívum gyűjteményi sajátosságainak megismerését, az adatok kontextualizálását, a webkurátori döntéseket, illetve ezek felhasználói felületeken való megjelenítését takarja. A szerzők az UKWA hírgyűjteményeit vizsgálták meg közelebbről: a hírlapok, a webes hírek, illetve a televíziós és rádiós hírek részgyűjteményeiről a webkurátorokat kérdezték, a „helyi hírek” nevű részgyűjteményt pedig szoftveres vizsgálatnak vették alá az UKWA webkurátorai által kifejleszt-

tett eszközzel (*Annotation Curation Tool*), amely a mentések mélységét, gyakoriságát, földrajzi szóródását stb. térképezte fel. A dán *Nertarkivet* esetében az auditálás a különféle gyűjteményszervezési stratégiák (eseményalapú / szelektív / tág webaratás) részletes elemzésével járt. A webaratási irányelveket és a begyűjtött adatokra vonatkozó statisztikákat a dán webarchívum publikus oldala és belső kurátori wikije is közzéteszi, a kutatók ezekből juthatnak kontextuális információkhoz.

A harmadik fő elem a *konstrukció*, amely ebben a környezetben a webarchívumok állományából kinyerhető, speciális kutatási célokra használható egyedi adatkészletek előállítását jelenti. Itt is kényes összjáték zajlik a technológiai infrastruktúra által nyújtott korpuszépítési lehetőségek, a webes digitális kötelempéldány-állomány, a tematikusan aratott gyűjtemények hozzáférési szabályai (szerzői jog, adatvédelem), illetve az elemzési lehetőségek biztosítása között. Releváns kérdésként vetődik fel, hogy az adott jogi és technológiai keretek között létrehozhatók-e, illetve felhasználhatók-e egyáltalán azok a korpuszok, melyekre a kutatóknak szükségük lenne. A szerzők által végzett esettanulmányhoz az UKWA keresőfelületén például nem lehetett szűrni a weboldalak publikálásának idejére, a *Nertarkivet*ből pedig – a képernyőképek készítésén túl – nem lehetséges semmilyen adatletöltés és adatelemzés a felhasználó számítógépén. (A Dán Nemzeti Könyvtár a probléma áthidalására bevonta a Nemzeti Kulturálisörökség-klaszter nevű nagy számítókapacitású infrastruktúrát, az UKWA-ban pedig a szerzők a felhasználói felület mögött futó *Solr* index alapján tudtak kereséseket folytatni.)

A cikk végkövetkeztetése, hogy minden egyes nemzeti könyvtári webarchívumnak egyedi sajátosságai vannak, melyeket meg kell ismerni a bennük való kutatás, azaz az adatokra való „halászat” megkezdése előtt. A jogi korlátok miatt a nemzeti webarchívumok anyaga megőrzési formátumban jórészt hozzáférhetetlen, ezért a jelenlegi keretek között kreatív megoldások szükségesek a webarchívumokhoz kapcsolódó kutatómunkához. A jövőben a kutatók és a közgyűjteményi szakemberek hathatós együttműködésével szűkíteni kell azt a távolságot, amely a potenciális

kutatási kérdések, valamint a rendelkezésre álló infrastruktúra és adatelemzési eszközök között áll fenn.

(Németh Márton)

Lásd még 69, 73, 91, 102, 120

Oktatás információellátása

94/2022

HURRELL, Christie – BAKER, Jeremiah: Immersive learning : applications of virtual reality for undergraduate education. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 27. (2020) 2/4., p. 197–209.

Élményszerű tanulás: a virtuálisvalóság-technológia alkalmazása a felsőoktatásban

Enteriőr; Eszköztár; Felsőoktatási könyvtár; Információ-technológia; Oktatás információellátása; Szoftver

A virtuálisvalóság-technológia számos tudományterületen bír alkalmazási lehetőségekkel, és képes hozzájárulni a hallgatóközpontú, tapasztalati tanulás-hoz. Néhány felsőoktatási könyvtár az információs és oktatási forrásokhoz való széles körű hozzáférés biztosítását célzó küldetése részeként belefogott abba, hogy hozzáférést nyújtson ehhez a technológiához. A Calgary Egyetem központi könyvtárában, a Taylor Family Digitális Könyvtárban 2016 nyarán, öt évvel az épület megnyitása után vezették be a virtuálisvalóság-stúdiót. Ez elindítása óta sokféle felhasználási módnak adott otthont, melyek számos tudományág oktatását, tanulását és kutatását ölelték fel. Sikerének köszönhetően a VR-kínálatot kibővítették egy félig mobil VR-kocsival, egy VR-fejlesztő teremmel és kölcsönözhető VR-felszerelésekkel. A cikk ismerteti a konfigurációt, a hozzáférési politikát és a közönségkapcsolati tevékenységeket a könyvtár VR-szolgáltatásaival és -tereivel kapcsolatban, majd részletesebben tárgyalja, hogyan használták utóbbiakat az egyetemi alapképzésben, többek között kineziológia, tánc, irodalom és művészettörténet kurzusokon.

(Autoref.)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

Lásd 99

Tervezés

95/2022

BULLER, Ryan F. – GYPIN, Lindsay: Building blocks for a shared vision : creating a departmental long-term plan in an academic library. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 18. (2021) 4., p. 253–263.

A közös jövőkép építőkövei: szervezeti egység-szintű hosszú távú terv készítése egy felsőoktatási könyvtárban

Felsőoktatási könyvtár; Középtávú terv; Személyzet; Munkafolyamat; Tervezés

2019-ben a Denveri Egyetem könyvtárának olvasószolgálati részlege (*Access Services*) egy hosszú távú stratégia elkészítésébe kezdett. A tervezési folyamat középpontjába a munkatársakat helyezték, igyekezve elkerülni a felülről lefelé irányuló megközelítést. A stratégiai tervre azért volt szükség, mert a munkatársak kiégést éreztek amiatt, hogy nem látták, feladatorientált munkájuk milyen szerepet játszik a könyvtári szolgáltatások szélesebb összefüggésében és hogyan illeszkedik a szervezet stratégiai tervébe, valamint mert nem volt beleszólásuk a részlegre vonatkozó irányelvek meghatározásába.

A részleg munkatársainak bevonása érdekében ezért három hónapon keresztül fókuszcsoporthoz megbeszéléseket szerveztek. Fontos volt, hogy olyan 2–4 fős kis csoportokat alakítsanak ki, ahol minden résztvevőnek lehetősége van megnyilvánulni, továbbá hogy a csoportok tagjai cserélődjenek a lehető legtöbb párbeszéd kialakulása érdekében. A folyamat egyes szakaszaiban megvitatott témák egymásra épültek, és az adatgyűjtést úgy strukturálták, hogy a kezdetben általános kérdések egyre célzottabbakká és konkrétabbakká váltak.

Kulcsfontosságú elem volt a folyamat átláthatósága. A résztvevők egyetértésével még a tervezés megkezdése előtt eldöntötték, hogy a megbeszélésekről

származó feljegyzéseket elérhetővé teszik a részleg összes dolgozója számára, a válaszokat úgy összevonva, hogy a dolgozók anonimitása megmaradjon. Miután a fókuszcsoporthoz kidolgozták, majd a részleg megszavazta a közös értékeket tükröző kulcsfontosságú területeket, elkezdődött a konkrét célok kitzúzése. A munkatársakat arra ösztönözték, hogy olyan célokat javasoljanak, amelyek illeszkednek az általuk meghatározott kulcsfontosságú területekhez, de olyan célokat is, amelyek kívül esnek ezeken. A célok konszolidálása és a megfelelő kulcsfontosságú területhez rendelése időigényes feladatnak bizonyult. Az előfeltételt és erőforrás-elkülönítést nem igénylő célokat általában rövid távú (kevesebb mint 6 hónapos) célként definiálták, néhányat a középtávú (6–18 hónapos) időkeretbe soroltak, a valamilyen előzetes tevékenységet vagy különleges erőforrást igénylő célokat pedig a középtávú vagy a hosszú távú (19–36 hónapos) célok között osztották meg.

Fontos volt az egyes célokat a könyvtár és az egyetem általános stratégiai tervéhez illeszteni. Ennek a lépésnek azért volt különös jelentősége, mert a megfeleltetéssel demonstrálni tudták a terv értékét az egyetem stratégiájának szempontjából. A célmeghatározás utolsó lépéseként a tervet a munkatársak visszajelzései alapján módosították, majd ezek beépítése után jóváhagyták. A terv munkatársak általi elfogadása után szükséges volt a könyvtár vezetésének jóváhagyása is. Ők két területen kértek változtatásokat: az egyik esetben a részleg által megfogalmazott célt könyvtári szintre emelték, így a részleg stratégiájából eltávolították, a másikban pedig annak a megválaszolását várták, hogy mit tenne a részleg, ha kiderülne, hogy egy másik szervezeti egység hasonló projekten dolgozik. Az utolsó lépés a terv részlegen belüli alkalmazása volt. Mivel a célokat a munkatársak határozták meg, ezért a részleg vezetői azt szerették volna, hogy a célok felelősei is a munkatársak közül kerüljenek ki. E-mailben lehetett megjelölni, hogy melyek azok a célok, amelyek megvalósításáért valaki felelősséget szeretne vállalni. A megnevezett célok között nem volt átfedés, a fennmaradó célokat pedig a részleg vezetői elosztották egymás között.

Bár a stratégiai terv tervezési folyamata sikeres volt, a részleg vezetői szerették volna meghatározni, hogy a következő alkalommal mit lehetne jobban csinálni.

Felmerült bennük a kérdés, hogy a fókuszcsoporthoz megbeszélések alkalmával néhány munkatárs nem érezte-e magát kényelmetlenül. Ezt úgy lehetett volna elkerülni, ha egyrészt az ilyen típusú beszélgetéseket már korábban, a tervezési időszak előtt elkezdik, másrészt nyugodtabb légkört eredményezett volna, ha a megbeszéléseket nem vezetői pozícióban lévő személy irányítja.

A terv egyik fő szempontja a munkatársak bevonásának biztosítása volt, ám végül a szervezeti egység 6 munkatársa (a részleg egészének 46%-a) vállalt felelősséget valamelyik célért, míg az összes cél 80%-ában a részleg valamelyik vezetője lett a célok megvalósításának felelőse. A munkatársaknak további részvételi lehetőségeket ajánlottak fel az egyes célokhoz kapcsolódóan, amit a személyzet számos tagja el is fogadott.

Az utolsó figyelmet igénylő szempont a célmegvalósítás sikerességének aránya. Bár a cikk publikálásáig csak a rövid távú célok határideje telt le, ezek mindegyike határidőre megvalósult. A korai siker arra utal, hogy a részleg dolgozói valóban magukénak érzik a tervet.

Mint minden nagy projekt esetén, a rugalmasság itt is fontos szerepet játszott. A fókuszcsoporthoz megbeszélések során alkalmazkodni kellett a munkatársak igényeihez, a tervezési folyamat lezárása után pedig a Covid19-járvány borította fel az ütemtervet. Ennek ellensúlyozására a közép- és a hosszú távú célok határidejét 6 hónappal meghosszabbították.

A hosszú távú terv elkészítési folyamatába való bekapcsolódás valódi változást hozott a munkatársak számára, hiszen lehetővé tette, hogy meghatározzák a részleg – saját értékeiket tükröző – jövőbeli irányait.

(Juhász Réka)

96/2022

PASSEHL-STODDART, Erin – SNIPES, Genifer: Space to think : co-designing a library environment for student ideation. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 26. (2020) 2/4., p. 365–384.

Tér a gondolkodásra: egyetemi könyvtári diák-ötletter kialakítása a hallgatókkal együttműködve

Egyetemi hallgató; Együttműködés -helyi; Enteriőr; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárépítés, berendezés; Tervezés

2018 tavaszán az Egyetemi Innovációs Ösztöndíjprogramban részt vevő hallgatók megkeresték az

Oregoni Egyetemi Könyvtárat, hogy közösen létrehozzák az egyetem első „ötletterét”. Ellentétben az alkotótérrel (*makerspace*), a digitális bölcsészeti laborokkal vagy a médiacentrumokkal, itt a hangsúly a tervezői gondolkodáson (*desing thinking*) és az ötleteken van, nem pedig a gyakorlati prototípusalkotáson. Az újonnan kialakított tér a 2019-es őszi félévben nyílt meg az egyetem központi könyvtárában. A javaslat megvalósításakor az egyetemi könyvtár nem rendelkezett megfelelő helyiséggel, ám az egyetem vezetése támogatta az ötletet. Az ösztöndíjprogram résztvevői 2018 nyarán hallgatói felmérést készítettek, és ennek alapján javaslatot dolgoztak ki a megvalósítás lehetőségeire, a diszciplínasemleges központi könyvtárat jelölve meg helyszíneként. (Az egyetemi polgárok rendelkezésére többféle innovációs tér áll a campuson, ám ezek technológiai fókuszúak, míg az új teret „low-tech” környezetnek szánták.) 2018 augusztusában a könyvtár vezetője létrehozott egy munkacsoportot (tagjai: a könyvtári részleg munkatársai és az ösztöndíjprogram egyik résztvevője), melynek feladata a projekt teljes körű tervezése és végrehajtása volt. A munkacsoport fókuszcsoporthoz toborzott, amelyek három találkozózt tartottak ülésenként 2–4 résztvevővel, hogy felmérjék a leendő teremmel kapcsolatos javaslatokat és elvárásokat. A fókuszcsoporthoz nyolc fő vett részt: hat alapképzésre járó hallgató, egy mesterszakos hallgató és a Lundquist Vállalkozási Központ (az Oregoni Egyetem innovációs hálózatának központja) egyik munkatársa; őket egy moderátor, egy jegyzőkönyvvezető és az ösztöndíjprogram hallgatói segítők segítette ki.

A munkacsoport a fókuszcsoporthoz származó észrevételeket négy témakörbe sorolta, ezek: a fizikai tér, a bútorzat, a technológia és a hozzáférés. A fókuszcsoporthoz résztvevői egyetértettek abban, hogy szükség van a könyvtárban egy olyan új helyiségre, amely rugalmasan alakítható, és egyidejűleg több felhasználó számára is rendelkezésre áll. Úgy vélték, hogy a mennyezetről lelógó hangterelő lapok segíthetnének megoldani a zaj kérdését, valamint jelezték, hogy növelni kellene a fény mennyiségét. A résztvevők fontosnak tartották, hogy a bútorok mobilak és könnyűek legyenek, és a szögletes asztalokat részesítették előnyben, mivel ezeket rugalmasabban lehet az egyéni és a csoportos munkához igazítani. A fókuszcsoporthoz tagjai többféle írófelületre tartottak igényt, többek között a hátsó falat is így kívánták használni. A megbeszélések során felmerült az a szempont is, hogy a terem használói a prezentációkat és információkat meg tudják osztani a társaikkal,

ezért projektorra lenne szükség. Kiemelték, hogy a térben legyen megfelelő hozzáférés a töltőeszközök-höz, adapterekhez és laptopokhoz. A többség egyetértett azzal, hogy a terem az épület többi részével azonos időben legyen nyitva. Bár a célcsoportot az egyetemi hallgatók jelentik, a helynek nyitva kell állnia az egyetemhez kötődő valamennyi oktató és dolgozó előtt, időpontfoglalás nélkül.

A munkacsoport új nevet javasolt az ötlettér számára: IDEA-tér (innováció, tervezés, oktatás, törekvés – *Innovation, Design, Education, Aspire*). A könyvtári vezetés 2019 januárjában elfogadta a tér kialakítására és a költségvetésre vonatkozó általános ajánlásokat, 2019 májusának végére pedig az építkezés nagy része befejeződött.

A terem elrendezésének egyik követelménye az volt, hogy egyszerre kell megfelelnie az új funkciónak és annak, hogy a könyvtár munkatársai a belső munkaterületekkel való összekötő helyiségként használhassák. A megoldás egy olyan, nem mennyezetig érő, vászonnal és írotáblákkal borított elválasztó fal lett, amely lehetővé tette, hogy a személyzet továbbra is tudjon dolgozni a hátsó részen lévő térben, miközben a helyiség nagy részét az új felhasználás számára biztosították. A folyosóra vezető tömörfa ajtót üvegajtóra cserélték, hogy a terembe több fény jusson. Az új bútorok között megtalálhatóak ülő- és állóasztal-változatok, illetve kanapészerű ülőalkalmatosságok és puffok, amelyek külön-külön és nagyobb csoportok számára egyaránt használhatók. Egy hordozható kézi kivetítőt a kölcsönzőpultból lehet kikérni, ezenfelül az ötletbörzét szolgáló irodaszerek (pl. *post-it*-ek, színes ragasztószalagok, filctollak), továbbá töltő- és egyéb kábelek is elérhetők.

Az újonnan elkészült helyiséget rendezvényeken, levelezőlistákon, szórólapokon, valamint a könyvtár honlapján keresztül reklámozták. A felújított IDEA-tér használatában a megnyitás előtti időszakhoz képest 25%-os növekedést tapasztaltak, a késő esti órák voltak a legnépszerűbbek.

A közös részvételen alapuló tervezési folyamat számos kihívásra és lehetőségre világított rá. Példának okáért szükség volt arra, hogy kialakuljon egy közös álláspont arról, hogy az ilyen típusú terek miben különböznek a tantermektől vagy a hagyományos tanulószobáktól. Annak a kérdése is tanulságos volt, hogyan hangolják össze a fókuszcsoportok által megfogalmazott vágyakat a reálisan megvalósítható célkitűzésekkel. Végezetül a könyvtárosoknak kihívást jelentett együtt dolgozni a hallgatókkal úgy, hogy azok egy év leforgása alatt kiléptek az ösztön-

díjprogramból. Összességében megállapítható, hogy a diákszervezettel együttműködve a személyzet célszerűbb és vonzóbb teret hozott létre, mintha csak könyvtárosok dolgoztak volna a projekten.

(Pataki Fruzsina)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

97/2022

BADOVINAC, Branka: Defining data quality in bibliographic and authority records : a case study of the COBISS.SI system. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 59. (2021) 4., p. 355–377.

Az adatminőség definiálása a bibliográfiai és authority adatokban: a COBISS.SI rendszer esettanulmánya

Besorolási adat; Bibliográfiai leírás; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Hatékonyság; Központi katalógus -online

Az adatminőség fogalma már a XIX. században megjelent a szakmai gondolkodásban, és azóta többször is előtérbe került. Míg az 1970–80-as években inkább az egyetemes bibliográfiai számbavétel és a kooperatív bibliográfiai rendszerek kontextusában beszéltek róla, addig napjainkban a fókusz inkább a katalógus funkcióin és az olvasói igények kielégítésén van.

A szakirodalom ad némi támpontot az adatminőség értékelésével kapcsolatban, adós marad viszont egy módszertani keretrendszerrel. Így a szlovén COBISS.SI-t vizsgáló esettanulmány első lépése a módszertan kidolgozása volt.

A szlovéniai Információtudományi Intézet (IZUM) által kifejlesztett és fenntartott Kooperatív Online Bibliográfiai Rendszer és Szolgáltatás (*Co-operative Online Bibliographic System & Services*, COBISS) egy szervezeti modell, amely bekapcsolja az egyes könyvtárakat egy nagy nemzeti információs rendszerbe, amelyben osztott katalógizálásra és egyéb megosztott eszközök használatára van lehetőség. A COBISS-on belül található a COBIB nevű közös katalógus, a részt vevő könyvtárak helyi bibliográfiai adatbázisai, illetve a közös authority adatbázis, a CONOR. A COBISS3 az IZUM fejlesztette katalógizáló szoftver, a COBISS+ pedig a COBISS OPAC szolgáltatásának a neve. A COBISS.net hálózatban belül lehetséges a rekordok cseréje is. Tagjai:

Szlovénia (COBISS.SI, COBIB.SI, CONOR.SI), Szerbia, Észak-Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Bulgária, Albánia és Koszovó. Minden nemzet a saját katalogizálási szabványát használja, de az adatszere-formátumok (COMARC/B a bibliográfiai, COMARC/A az authority és COMARC/H az állományadatok számára) közösek. Szlovéniában a minőségbiztosítás bevett gyakorlat a katalogizálás során: a napi bevitt rekordok egy bizonyos százalékát ellenőrzik, továbbá automatikus validálást is építettek a COBISS3-ba.

Az adathibák tipológiájának megalkotásakor *Redman, Fox & Levin* kategorizálását vették alapul. E szerint a felosztás szerint az adatminőségnek három fő dimenziója a fogalmi modellek minősége, az adatértékek minősége és az adatrepresentáció minősége. A fogalmi modellek dimenziója az adattartalmi szabványokat és sémákat foglalja magában; ezt a dimenziót a COBISS értékelésekor nem vizsgálták. Az adatértékek minősége az egyes adatelemek tartalmára, míg az adatrepresentáció minősége az adatértékek formájára vonatkozik. A tipológia kidolgozásakor egy korábbi, katalogizálást monitorozó projektjük megfigyeléseire építettek. Az akkor talált egyes hibákról rövid, tömör ismertetéseket írtak, majd ezeket típusokba sorolták. Ezekre építve definiálták az adatminőség 11 dimenzióját, illetve a minőségi adatot. Eszerint a minőségi adat egy egyedi bibliográfiai vagy authority rekordban szerepel; nem redundáns; szerkezetileg konzisztens; szerkezetileg teljes; szemantikailag helyes; szintaktikailag helyes; az adatértéke teljes; szemantikailag koherens; konzisztens reprezentációjú; kurrens; végezetül hozzáadott értéket képviselhet. Ahhoz, hogy ki tudják számítani az egyes rekordokban lévő átlagos hibák számát, szükséges ismerni az összes rekordban potenciálisan előforduló adatelemek számát, valamint egy adott rekordban lévő adatelemekhez tartozó összes dimenzió (= potenciális hiba) számát. A kalkulációnál ezeken felül ajánlott súlyozni az egyes hibák és dimenziók fontosságát is. A részletes elemzésnél a vizsgált adatelemek körét azokra az adatelemekre szűkítették, amelyek a facettás kereséshez és a találati listákhoz köthetők. Ez a két funkció összesen 90 különböző adatelemre támaszkodik, amelyeknél 488 potenciális hiba fordulhat elő. A tényleges hibák eloszlását jól illusztrálja, hogy a hibák 80%-a 12 db COMARC/B almezőhöz kapcsolódott. A facettás kereséshez köthető adatelemek vizsgálatakor összesen 2213 hibát találtak. A leggyakoribb típushiba a hiányzó opcionális adat volt a *célcsoport* facettánál (64%), a *kiadási év* facettájához

a hibák 16% tartozott (ezen belül a legtöbb a szemantikai koherenciát érintő hiba volt). A találati listához köthető adatelemeknél 1590 hibát tártak fel. (A két funkciót érintő hibák között van átfedés.) E hibák 25%-át a reprezentáció konzisztenciája, 20%-át a szerkezeti konzisztencia dimenziójába tartozó hibák tették ki. Az összes hiba 11%-át a 210d almező (*kiadás, terjesztés stb. éve*) hibái adták, ezek között a leggyakoribb a szemantikai koherencia hiánya volt. Ezekre az eredményekre támaszkodva később elvégeztek egy újabb vizsgálatot, melynek célja az volt, hogy a hibák megismétlődését kiküszöbölő intézkedések alapjául szolgáljon. A fókuszált elemzés mindössze 4 adatdimenziót és 7 különböző adatelemet vizsgált. A szemantikai koherencia dimenziójával kapcsolatban azt a tanulságot vonták le, hogy minél több adatmezőben ismétlődik az adat, annál nagyobb a hiba valószínűsége. (Pl. 100c + 100d + 210d: a releváns rekordok 9%-a hibás volt.) Az, hogy több helyütt kell ismételnit egy adatot, a MARC formátum sajátja, ám esetleg eredményes lehet a szerkesztőfelületen ezeket az adatelemeket közelebb helyezni egymáshoz. A szerkezeti teljességre vonatkozó vizsgálat kimutatta, hogy a 210d almező adathiánya az esetek 2,5%-ában ellehetetleníti a források azonosítását a találati listán. A szemantikai helyesség dimenziójában az *általános anyagmegjelölés* (200b) adatelemnél csak a rekordok 0,4%-a bizonyult hibásnak. A hozzáférés (facettás keresés) szempontjából fontos, ám a szabványok szerint nem kötelezően rögzítendő adatelemek esetében azt tapasztalták, hogy ezeket a könyvtárosok meglehetősen ritkán rögzítik. A szűrőként használható *tartalom formájának kódja* (105b) adatelem például a vizsgált rekordok több mint felében (58%) hiányzott.

Összességében kijelenthető, hogy a COBISS+ által kínált funkciók meghaladják a szlovén katalogizálás gyakorlatát, a feldolgozók elsősorban a nemzeti szabvány szerint kötelezően rögzítendő adatelemekre szorítkoznak. A második tanulság, hogy a MARC formátum összetettsége miatt bizonyos adatokat több almezőben is rögzíteni kell, ami hibalehetőségeket von maga után. Végezetül, ha a jövőben még többféle adatelem várható, a fenti hibák is gyakoribbakká válhatnak MARC-alapú formátumok esetén. Egy adatminőségi keretrendszer felállítása lehetővé teszi az egyedi és rendszerszintű problémák rendszeres és módszeres azonosítását és megoldását. Ehhez a cikkben ismertetett kutatás jelenti az első lépést.

(Ilácsa Szabina)

BERNDTSON, Maija – ÖSTRÖM, Mats: Library Ranking Europe : a new tool. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 39. (2020) 4., p. 310–319.

Library Ranking Europe: egy új eszköz

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Nemzetközi helyzetkép; Rendszerelemzés

A könyvtárvezetői, önkormányzati, előadói és újságírói múlttal bíró, finn és svéd szerzők cikkükben 2014 óta fejlesztett kísérleti projektjüket, a *Library Ranking Europe [Európai Könyvtári Rangsor]* (LRE) nevű minőségértékelő eszközt mutatják be.

A könyvtári szolgáltatások fejlesztésére szabványok, értékelőrendszerek és használói felmérések állnak rendelkezésre. A mennyiségi felmérések statisztikákra, gazdasági kalkulációkra és adminisztratív megközelítésre épülnek, ezzel szemben a minőségi mutatók a használó nézőpontjából vizsgálják a szolgáltatásokat. Jó példa a minőségi értékelőrendszerekre a 2015-ben megszűnt német könyvtári index, a BIX (*Bibliotheksindex*), de megemlíthető a *Library Journal* által működtetett *America's Star Libraries* is, amelyben az egyes könyvtárak a hasonló költségvetéssel bíró társaikhoz képest kapnak csillagokat a használati adatok alapján. Léteznek használói felmérésekre épülő országos értékelések is, például Finnországban két évente szerveznek országos hatókörű közkönyvtári használói elégedettségfelmérést. Végezetül olyan szabványok és útmutatók is megjelentek, mint az *IFLA Public Library Service Guidelines [IFLA Közkönyvtári útmutató]*.

Az LRE a használói élmény szemszögéből, a próbavásárlás (*mystery shopping*) módszerével értékeli az európai könyvtárakat, elsősorban az Európai Unió területén. A szerzők egy olyan szempontrendszer megalkotására törekedtek, amely alkalmas a különböző méretű, különböző városokban, országokban lévő könyvtárak összevetésére, a szolgáltatásaik minőségének rangsorolására (*benchmarking*). Alapja a skandináv könyvtári törvényekben megfogalmazott értékrend (a demokrácia támogatása azáltal, hogy helyet biztosítanak a társadalmi és kulturális párbeszédnek), az angolszász könyvtári hagyomány, valamint a könyvtárhasználat változása az utóbbi évtizedekben (könyvraktár helyett közösségi központ, nappali, digitális csomópont vagy alkotóműhely). Háttérként *Ray Oldenburg* „harmadik hely”-elmélete és *Eric Klinenberg* „a nép palotája”-tézise szolgál.

Az LRE értékelőrendszerének súlyozott összetevői: *Információk a könyvtárról* (6%); *Helyszín, láthatóság, hozzáférés* (25%); *Szolgáltatások* (44%); *Az épület jellemzői* (13%); *Gyűjtemény* (6%); *A szolás és a választás szabadsága* (6%). Ezekon belül olyan alkategóriákat különítettek el, mint az akadálymentes megközelíthetőség, a nyitvatartási idő, a beiratkozási díj, a rendezvények, az információtechnológia, a világlátás, a bútorok, a sokszínű médiakínálat vagy az ellentmondásos címek jelenléte a gyűjteményben. A pontozás összesítése után minden értékelt könyvtár 1–6 csillagot kap.

A szerzők 2014 óta 69 könyvtárat kerestek fel 16 európai országban a próbavásárlás módszerét követve. [Honlapjuk (<http://libraryranking.com/>) tanúsága szerint három magyarországi könyvtárban is jártak: Budapesten, Kecskeméten és Székesfehérváron – a Ref.] Azt tapasztalták, hogy a közkönyvtárak szolgáltatásainak minősége nem függ a mérettől – három csillagot kapott például Berlin központi könyvtára, éppúgy, mint az 1500 lelket számláló finnországi Enonkoski közkönyvtára –, ellenben meghatározó a kulturális tradíciók szerepe: példának okáért a skandináv államokban díjmentes a beiratkozás, míg német nyelvterületen éves tagsági díjat kell fizetni. A kelet-európai, posztszocialista országokban azt látták, hogy a könyvtárak állománya elavult, a hangsúly a könyveken van a használók helyett, alig áll rendelkezésre közösségi tér és elegendő ülőhely, a gyermekirodalmat és az idegen nyelvű irodalmat pedig elkülönítve kezelik. Dél-Európában inkább a történeti gyűjtemények dominálnak, és problémát jelent az akadálymentesség hiánya.

A szerzőpáros minden esetben elküldte az értékeléseket a szóban forgó könyvtárnak, de a rossz „osztályzatot” kapó intézmények jellemzően nem reagáltak. A szerzők ezenfelül az LRE honlapján is közzéteszik az eredményeket. Ellentétben az olyan kezdeményezésekkel, mint a *Library Planet* (<https://libraryplanet.net/>) vagy a *Library Buildings* (<https://librarybuildings.info/>), illetve az egyes országok könyvtári díjai, a céljuk nem a legszebb vagy legjobb könyvtárak listázása, hanem a használói igények figyelembevételén alapuló rangsorolás.

Reményeik szerint az LRE közös értékelőrendszerként támogathatja az európai közkönyvtárak fejlődését, és megerősítheti azok pozícióját saját országaikban és az EU-ban olyan szervezetek és kezdeményezések segítségével, mint az EBLIDA és a *Public Libraries 2030*, valamint az országos könyvtáros-egyesületek. (A láthatóság növelésének módja lehet például egy

szabványos európai közkönyvtárlógó, a minőségnek megfelelő számú csillaggal ellátva.) Tekintve, hogy a közkönyvtárak a demokratikus társadalom alapintézményei, az EU-nak fel kellene vállalnia fejlesztésük feladatát és felelősségét. Ennek a munkának lehet egyik eszköze az LRE is.

(Szabó Piroska)

Lásd még 70

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 72, 79

Személyzet

99/2022

ALBRO, Maggie – MCELFFRESH, Jenessa M.: Job engagement and employee-organization relationship among academic librarians in a modified work environment. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 5., 102413

A felsőoktatási könyvtárosok munka iránti elkötelezettsége, illetve az alkalmazottak és a szervezet közötti kapcsolat jellege megváltozott munkakörnyezetben

Felsőoktatási könyvtár; Munkakörülmények; Munkaszervezés; Személyzet

A tanulmány célja az volt, hogy kvantitatív módon megvizsgálja az oktatói státuszú könyvtárosoknak a munka iránti elkötelezettségét, illetve a munkavállaló és a szervezet kapcsolatát a Covid19-világjárvány miatt otthonról történő munkavégzés időszakában. A kutatók a *Walden et al. (2017)* által kidolgozott felmérés (*Job Engagement and Employee-Organization Relationship Survey* = a munka iránti elkötelezettség, valamint az alkalmazottak és a szervezet közötti kapcsolatok vizsgálata) módosított változatát alkalmazták az információáramlás, illetve a munka és a szervezet iránti elkötelezettség felmérése céljából. Egyetlen intézményt mintasokaságként tekintve a távmunkaidőszak hatodik hetében és hatodik hónapjában végeztek felmérést az oktatói státuszú könyvtárosok körében, hogy képet kapjanak arról, hogyan változtak az elkötelezettség és a szervezettel való

kapcsolat sajátos mutatói az otthoni munkavégzés gyakorlatának előrehaladtával. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a foglalkoztatás időtartama hatással van a könyvtárosokra az észlelt információáramlás, a munka iránti elkötelezettség és a szervezet iránti elkötelezettség tekintetében a Covid19-járvány következtében bevezetett módosítások alatt mind a hethetes, mind a hat hónapos ellenőrzési pontokon. Az oktatói státuszú könyvtárosok munka iránti elkötelezettségét tükröző pontszámok jelentősen csökkentek a hethetes és a hat hónapos ellenőrzési pontok között. A tanulmány új eredményeket mutat be a felsőoktatási könyvtárosok Covid19-járvány alatti munkahelyi tapasztalataival kapcsolatban, és potenciális hatással lehet azokra a könyvtárakra, amelyek fontolóra veszik a munkahelyi változtatásoknak a munkavállalók tapasztalataira és megtartásukra gyakorolt befolyását.

(Autoref.)

100/2022

EVA, Nicole – LÊ, Mê-Linh – SHERIFF, John: Less money, less children, and less prestige : differences between male and female academic librarians. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 5., 102392

Kevesebb pénz, kevesebb gyerek és kevesebb presztízs: különbségek a férfi és női felsőoktatási könyvtárosok között

Besorolás -személyzet; Felsőoktatási könyvtár; Munkabér, alkalmazás; Női munkaerő

A felsőoktatási könyvtáros szakma erősen elnőiesedett, a nők aránya a munkaerő 72–74%-át teszi ki a kanadai és amerikai statisztikák alapján (*American Library Association, 2012; Canadian Association of University Teachers, 2017*). Ebből kifolyólag a társadalmi nemekkel összefüggő problémák, mint például a fizetések közötti eltérések és az üvegplafon-jelenség várhatóan felerősödnek egy ilyen környezetben. A szerzők a felsőoktatási könyvtárosok 2018-as összeírásának kapcsolt adatait elemezték, hogy feltárják és megvizsgálják az anyaság és a könyvtárosság összefüggéseit, különös tekintettel a nem, a fizetés, az eltartottak száma és a tudományos besorolás lehetséges kölcsönhatásaira. Az eredmények azt mutatják, hogy a nők átlagosan évi 10 000 kanadai dollárral kevesebbet keresnek, karrierjük előrehaladtával kisebb valószínűséggel válnak szülővé, és nagyobb arány-

ban vannak jelen az alacsonyabb beosztásokban (pl. könyvtárosasszisztens), mint férfi társaik. Az anyaságról, a fizetési különbségekről és a felsőoktatásban való előmenetelről szóló irodalomra támaszkodva a szerzők azt szemléltetik, hogy ezeknek a szakmában régóta fennálló kérdéseknek a megoldása még várat magára.

(Autoref.)

Lásd még 84, 95

Módszertani irányítás

Lásd 71

Marketing, közönségkapcsolatok

101/2022

HENRY, Alice N.: Building a library brand : five strategies for solo marketers. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 17. (2021) 2., p. 129–135.

Könyvtári márképítés: öt stratégia egyedül dolgozó marketingfelelősök számára

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing; Módszertani útmutató

Az Ohio Állami Egyetem Egészségtudományi Könyvtárának marketing- és kommunikációs koordinátora tanulmányában öt pontba szedve mutat be – elsősorban felsőoktatási könyvtárak marketingfelelősei számára – márképítési (*branding*) stratégiákat. Ezek a marketingtevékenység hatékonyságának maximalizálását célozzák meg azáltal, hogy ösztönzik a proaktivitást, felgyorsítják a márkaismertség kialakulását, adatvezérelt döntésekre és együttműködésekre sarkallnak.

A márkaismertség elérése kritikus fontosságú, de hosszasan tartó folyamat. Ahhoz, hogy a célcsoport számára ismerőssé váljanak a szolgáltatások és a munkatársak, folyamatosan ismételt és konzisztens üzenetek és márképítési tevékenység szükséges. A márkaismertségre vonatkozó ökölszabály szerint a közönség addig nem fog emlékezni a márkára, amíg legalább négy-hat alkalommal nem találkozott annak üzeneteivel. Az üzenet eljuttatása különböző

kommunikációs eszközök és csatornák (e-mail, hírlevél és közösségi média) alkalmazásával valósulhat meg. A szerző a márkaismertség kialakításának négy fontos összetevőjét határozza meg: az üzenetek átadása rendszeresen történjen és olyan gyakran, amilyen gyakran csak lehetséges; egységes üzenetek és hangnem alkalmazása; konzisztens márka (logó és színek) használata; a weboldal figyelembevétele a márképítéshez. A könyvtár honlapja sokaknak az első benyomást jelenti az intézményről, így az oldalon való navigációból, az oldal kinézetéből és a tartalom frissességéből azt is leszűrjük, hogy mennyire könnyen használható, mennyire megközelíthető és mennyire megbízható a könyvtár.

Egy marketing- és kommunikációs terv létrehozása és vizuális megjelenítése segít az intézménynek proaktívvá válni, valamint keretbe foglalni és előre tervezhetővé tenni az ezzel kapcsolatos tevékenységeket. Az átfogó tervre úgy érdemes gondolni, mint egy útitervre, amely rugalmasan alakítható, ha akadályok merülnek fel. Meg kell róla bizonyosodni, hogy a terv a könyvtár stratégiai céljait támogatja. Nem szükséges minden részletre kiterjedőnek lennie, inkább a főbb prioritásokat kell azonosítani, és csak egy-két nagyobb feladatra kell fókuszálni egy adott évben.

A közösségi média egy kiemelt kommunikációs eszköz a márképítés során: amikor lehetséges és a céloknak megfelelő, javasolt használni. A következetes módon és gyakran közzétett bejegyzések frissen tartják a csatornát. Ám a bejegyzések írása mellett a használókkal való kapcsolattartás is fontos része ennek a tevékenységnek. Célszerű megismerni a különböző csatornák eltérő közönségét és azok igényeit, és ennek megfelelően változtatni a megosztani kívánt tartalmat és annak típusát (pl. kép, videó, rövid animációk, sztorik stb.). A szöveges tartalmakban a hangulatjelek használata jellemzően fokozza az elkötelezettséget. A más szervezeti egységek megjelenésére szolgáló címkék és *hashtagek* alkalmazása pedig nagymértékben növelheti az organikus elérést, különösen, ha a megjelölt szervezeti egységek nagy követőtáborral rendelkeznek. Érdemes a legkedveltebb posztok mérőszámait áttekinteni annak érdekében, hogy kiderüljön a népszerűség oka (tartalom, érdekes képi elem, megfelelő időzítés). A feltárt minták segítséget nyújthatnak a jövőbeli bejegyzések elkészítéséhez.

A marketingfeladatok hatékonyabb elvégzése érdekében fontos a szervezeten belül zajló projektek folyamatos nyomon követése. Ahhoz, hogy a munka

gördülékenyebben haladjon, ahol lehet, sablonokat érdemes készíteni. Az adatvezérelt döntések meghozatalához különféle adatok gyűjtése szükséges: ilyenek a könyvtári szolgáltatás- és weboldalhasználati adatok vagy a közösségimédia-mérőszámok. Az összegyűjtött információk különböző platformokon, csatornákon is felhasználhatók.

Végezetül kiemelhető a tágabb szervezeten belüli szakértőkkel, csoportokkal való együttműködések je-

lentősége. Ezek által megoszthatóvá válnak egymással adatok, információk a célközönségről, továbbá a kommunikációval kapcsolatos tapasztalatok is kicserélhetők, amelyek megismerése elősegíti a személyre szabható üzenetek eljuttatását a célcsoportnak.

(Békésiné Bognár Noémi Erika)

Lásd még 74, 76, 90, 111

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 72, 82, 96

Használat- és igényvizsgálat

102/2022

IMKER, Heidi J. [et al.]: An examination of data reuse practices within highly cited articles of faculty at a research university. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 4., 102369

Az adatok újrafelhasználási gyakorlatának vizsgálata egy kutatóegyetem oktatóinak nagy idézettségű cikkei esetén

Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó; Tudományos kutatás

Az Illinois-i Egyetem (Urbana-Champaign) könyvtárának munkatársai 2018-ban felmérést készítettek, hogy egyetemük oktatói és kutatói tudnak-e arról, hogy más kutatók felhasználták-e a 2015-ben publikált, nagy idézettségű cikkeikben található adatokat. (A kiinduló mintát 9 tudományterület *Scopus* szerinti legnagyobb idézettségű 20-20 cikke képezte; 48 fő válaszolt az e-mailben eljuttatott kérdőívre.) Egy második felmérés keretében 2019-ben azokat a szerzőket keresték meg, akik a *Scopus* adatbázis szerint idézték az első felmérésre válaszoló kutatók cikkeit (1698 fő, közülük 240 fő válaszolt).

Bár az eredmények azt mutatták, hogy számos példa volt újrafelhasználásra, az adatok nem minden tanulmányban játszottak ugyanolyan szerepet.

Az első felmérés válaszadóinak 81%-a számolt be arról, hogy dolgozata tartalmazott adatokat, és 33% jelezte, hogy tudomása szerint sor került adatainak újrafelhasználására. Az ő 85%-uk úgy ítélte meg, hogy adatai valamennyire vagy rendkívül fontosak mások munkájához. Ezeket a válaszadókat arról is megkérdezték, hogy miként biztosítják az adataikhoz való hozzáférést. A leggyakoribb eszköz a folyóirat-mellékletekben való közlés volt (45%), amit a szerző vagy a projekt honlapja (36%), valamint az e-mail (36%) követett, majd az online adatbázisok vagy adatrepositoriumok (18%), végül a felhőszolgáltatók tárhelyei (9%) zárták a sort.

Arra vonatkozóan, hogy hogy miért nem használhatták fel az adataikat, 31% úgy látta, hogy az adatok nem feltétlenül egy konkrét kutatási kérdésre válaszolnak, 14% esetében a szerzők nem is osztották meg az adatokat, 7% szerint hasznosabb, ha a diákok gyűjtik az adatokat, 7% úgy vélte, hogy jogi akadályok vagy IP-problémák miatt túl nehéz az újrafelhasználás, és 5% gyanította, hogy az adatok újrafelhasználását a minőségükbe vetett bizalom hiánya akadályozhatta.

Azt is megkérdezték, hogy a szerzők maguk használtak-e fel újra mások által közölt adatokat cikkeikhez. Azok közül, akiknek tanulmánya tartalmazott adatokat, 40% válaszolt igennel; az ő túlnyomó többségük (93%) valamennyire vagy rendkívül fontosnak ítélte a mások kutatási adataihoz való hozzáférést. Akik nemel válaszoltak, a következő indokokat említették: az adatok nem adnak választ a saját kutatási kérdéseikre (40%), hasznosabb, ha a diákok gyűjtik az adatokat (23%), bizalmatlanság mások adatainak minőségével szemben (17%), nehézségek az adatok értelmezésével vagy újraformálásával kapcsolatban (3%).

A második felmérés válaszadóinak mindössze 15%-a nyilatkozott úgy, hogy felhasználta az általa idézett tanulmány adatait. Közülük 40% azt állította, hogy a cikkben szereplő táblázatokból, ábrákból másolta ki az adatokat, 26% egy folyóirat-mellékletből, 11% pedig online adatbázisból vagy adatrepozitóriumból vette azokat.

Azok, akik nem használták fel az idézett közlemény adatait, 58%-ban azért tettek így, mert az adatok nem az ő kutatási kérdésekre adtak választ, 14% szerint az eredeti tanulmányban nem voltak adatok, 10% úgy nyilatkozott, hogy a diákjai gyűjtik az adatokat, 3% szerint pedig jogi akadályok vagy IP-problémák képezték a gátat.

Végezetül arra is rákérdeztek, mi volt az idézés célja. 76% hátrétet kívánt adni saját tanulmányához, 27% hasonló módszert követett, 9% alternatív módszert szeretett volna biztosítani, 6% pedig igazolásul (validálási célra) használta fel az idézett tanulmányt. A kutatás segíthet jobb megvilágításba helyezni az adatok újrafelhasználásának, illetve fel nem használásának kérdését. A szabad szöveges válaszok közül két olyan alábecsült tényező is kiemelhető, amely a fel nem használás magyarázatául szolgál: az adatok irrelevanciája a jövőbeli kutatások számára (az adatra nincs szükség vagy nem alkalmazható az új kutatás kontextusában), valamint az adatgyűjtés oktatási értéke.

(Koltay Tibor)

103/2022

MACHÁČKOVÁ, Lucie: Vliv pandemie na činnost knihoven z pohledu statistiky. – Bibliogr. In: Čtenář. – 73. (2021) 9., p. 316–318.

A világjárvány hatása a könyvtárak tevékenységére statisztikai szempontból

Használói szokások; Kölcsönzés; Könyvtárhasználat; Könyvtárügy; Működési feltételek; Statisztika

A 2020-as év a világjárvány jegyében telt el Csehországban is, nagy hatást gyakorolva a könyvtárak tevékenységére, amelyek az első két hullámban összesen 101 napig zárva tartottak. A veszélyhelyzet kihirdetése miatt a szolgáltatások, köztük a könyvtárak is bezártak március 14-étől. A tavaszi zárva tartás 44 napig tartott, majd a higiénés előírások betartása mellett újraindultak a szolgáltatások. Ez alatt az időszak alatt a könyvtárak belső munkákat végeztek, majd a

megváltozott helyzetre gyorsan reagálva a virtuális térbe költöztek. A munkatársak megtanulták az online kommunikációs platformok használatát, amelyeknek köszönhetően különböző tevékenységek keretében folytatódott a kapcsolattartás az olvasókkal. A nyári hónapokra megszűntek a higiénés intézkedések, visszatért az élet a normális kerékvágásba. Ősre azonban Csehország Európa legfertőzöttebb országa lett, a könyvtárak október 22-én ismét bezártak 57 napra; december végéig csak olyan szolgáltatások működtek, amelyek érintkezésmentesek voltak – a kölcsönzés csak ablakon keresztül vagy házhoz szállítással történt. A tavaszi zárvatartási tapasztalatok miatt a könyvtárak ebben az időszakban sokkal rugalmasabban reagáltak. Újabb lehetőségeket kerestek az olvasók interneten keresztül történő ellátására; előadásokat, programokat szerveztek élő közvetítéssel, a *streaming* vagy a közösségi oldalak lehetőségeit kihasználva. Az iskolákkal együttműködve a kommunikációs platformok segítségével informatikaórákat közvetítettek. Számos könyvtárban tudtak az olvasók a katalógusok segítségével e-könyveket kölcsönözni. A házhoz szállítás az önkénteseknek köszönhetően bevált szolgáltatás lett. A könyvtárak bevezették az online beiratkozást is. A virtuális környezet széles körű lehetőségeket kínált a könyvtárosok számára, a valós helyszíntől függetlenül, például a YouTube-csatornán keresztül ismételtető közvetítéssel. Ezeket a lehetőségeket a könyvtárak a továbbiakban is megtarthatják.

A könyvtárak zárva tartása hatással volt a statisztikai mutatókra is. Leginkább a fizikai jelenlétet igénylő szolgáltatások sínylették meg a járványt, ami a látogatások számában 41%-os csökkenést eredményezett 2019-hez képest. A kölcsönzések száma az érintkezésmentes megoldások mellett is 24%-kal lett kevesebb, a regisztrált használók száma pedig 13%-kal. A tavaszi záraskor a könyvtári programok elmaradtak, őszre a virtuális térbe költöztek, mégis összességében 40%-kal csökkent a számuk a 2019-es adatokhoz képest. A programokon részt vevők száma is jelentősen, 65%-kal maradt el az előző évitől. Összességében 2020-ban a saját tevékenységből származó bevételi források 26%-kal csökkentek a 2019. évihez képest, ezzel szemben az önkormányzati költségvetésből származó működési hozzájárulások 10%-kal, a regionális költségvetésből származó működési hozzájárulások pedig 35%-kal nőttek. Az önkéntesek száma az előző évihez képest 44%-kal kevesebb lett, pedig a házhoz szállításban fontos szerepet játszottak. A digitális szolgáltatások terén azonban mindenhol emel-

kedtek a számok. A digitálisan letöltött dokumentumok mennyisége 88%-kal, a könyvtári weboldalak látogatóinak száma 17%-kal növekedett 2019-hez képest. Jelentősen nőtt, csaknem megduplázódott az e-könyvek kölcsönzése (+86%).

A könyvtár az a hely, ahol az emberek találkozhatnak, művelődhetnek, eltölthetik szabadidejüket. Ez az alapfunkció 2020-ban jelentősen korlátozott volt, ám a könyvtárak megtalálták azokat a lehetőségeket, amelyekkel tarthatták a kapcsolatot használóikkal.

(Prókai Margit)

104/2022

OSTLER, Karalyn R – NORLANDER, Bree – WEBER, Nicholas: Using open data to inform public library branch services. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 4., p. 365–377.

Nyílt adatokkal a fiókkönyvtári szolgáltatásokért

Fiókkönyvtár; Igény; Közművelődési könyvtár; Statisztika; Szolgáltatások; Városi könyvtár

A nyílt demográfiai adatok alkalmasak arra, hogy a könyvtár által ellátott közösség profilozásán és a használói igények jobb megértésén keresztül támogassák a könyvtári szolgáltatásfejlesztéshez kapcsolódó döntéseket. A cikk egy, a Seattle-i Városi Könyvtár fiókkönyvtári rendszerére kidolgozott kísérleti alkalmazást mutat be, amely nyílt adatok és nyílt forráskódú szoftverek segítségével, térképes formában jeleníti meg a releváns információkat.

Kulcsfontosságú, hogy a könyvtárak képesek legyenek reagálni az általuk ellátott környékek változó demográfiai jellemzőire, az ezekkel összefüggésben változó igényekre. Ehhez részletes adatokra és összetett, a térinformatikát (GIS) is magukba foglaló elemzőeszközökre van szükségük. A GIS-alapú megközelítésekben közös, hogy a demográfiai információkat (pl. népesség, jövedelem stb.) térképes rétegekre vizsik. Az ingyen elérhető platformokon nehézkes lehet a navigáció, és nem testreszabhatóak, míg a térítés ellenében kínált szolgáltatások költségesek lehetnek, a használatuk pedig sokszor nehezen elsajátítható.

A könyvtárak hagyományosan a közösség meghallgatásával (*community listening*), a helyi szervezetekkel való kapcsolattartással juthatnak információkhoz az egyes környékek igényeiről, ám az interjúkészítés idő- és munkaerő-igényes. Ezen erőfeszítéseket egészítik ki az elérhető településstatisztikai adatok, ame-

lyek azonban sokszor nem elég részletesek a helyi levezetéseket figyelembe vevő döntéshozatalhoz. Az egyesült államokbeli Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (*Institute of Museum and Library Services, IMLS*) *Open Data Literacy* projektjének részeként a szerzők a Seattle-i Városi Könyvtár munkatársainak igényei alapján egy olyan kísérleti térképes eszközt hoztak létre, amely alkalmas a lakosság legfontosabb demográfiai adatainak lekérdezésére és azonosítására. Az adattudományi fókuszú projekt kiindulópontja a közérdekű technológiai (*Public Interest Technology*) tervezés volt, ezért arra törekedtek, hogy nyílt adatokkal és nyílt forráskódú szoftverekkel dolgozzanak, a végeredmény pedig fenntartható legyen.

Első lépésként félig strukturált telefonos interjúkat folytattak a fiókkönyvtárosokkal, majd a megfogalmazott igények nyomán négyféle felhasználási esetet különítettek el: amikor a könyvtárost a lakosság életkor szerinti bontása érdekli; amikor tudni szeretné, mekkora a háztartások mediánbevétele; amikor az otthon beszélt nyelv alapján kíván szolgáltatást tervezni; végül amikor az állami és magániskolákba járó gyerekek számára és arányára kíváncsi.

Második lépésként számba vették a szóba jöhető adatforrásokat. Úgy találták, hogy a városi (<https://data.seattle.gov/>) és az állami (<https://data.wa.gov/>) adatportálok helyett a Népszámlálási Hivatal (*United States Census Bureau*) adatai a legjobban használhatóak (ld. <https://data.census.gov/cedsci/>). Azonosították a 2017-es Amerikai Közösségi Felvétel (*American Community Survey*) fent részletezett kérdésekre választ adó adategyűtéseit, majd a *Census Bureau API*-val nyerték ki azokat további feldolgozásra.

Az adatok elemzésére és vizualizálására az R programnyelvet használó *Tidycensus*, *Leaflet* és *Shiny* szoftvercsomagokat alkalmazták. Az interaktív térképek négy lapfültre kerültek: az elsőt az életkor-összetétel, a másodikon a háztartások mediánbevétele, a harmadikon az otthon beszélt nyelv, a negyediken az iskolás gyerekek száma (iskolatípusok szerint) kapott helyet. Mindegyik térkép alapját az *OpenStreetMap* szolgáltatotta, erre kerültek az egyes városrészek (népszámlálási tömbök) adatai (színekkel jelölve és felugró ablakban részletezve), valamint újabb rétegeként a fiókkönyvtárak körzeteinek adatai (szintén felugró ablakban jelenítve meg őket). A végeredmény szabadon elérhető böngészőből bárki számára (<https://kostler.shinyapps.io/SPL-Seattle-Census-Data/>). A népszámlálási adatokat következő lépésként összevetették a fiókkönyvtárak saját adataival (beirat-

kozások, kölcsönzések száma). A könyvtárhasználók demográfiai összetétele általában leképezte az adott környékét, ám voltak kivételek: az északkeleti régióban például sokkal nagyobb arányban képviselték magukat a fiatalok a beiratkozottak között, mint a környékbeli lakosságban. Az aggregált statisztikák segítségével feltárhatók ezek az összefüggések – a gyorsan változó városokban, amilyen Seattle is, különösen nagy jelentősége lehet az adatvezérelt szolgáltatásfejlesztésnek.

Miután elkészült a prototípus, a könyvtárosok ötletei nyomán új seattle-i térképes vizualizációk is születtek, többek között az esélyegyenlőséggel kapcsolatos tervezés témájában. A térképek az API segítségével frissíthetők is, hogy az aktuális népszámlálási adatokat tükrözzék, a projekt fenntarthatósága ezáltal biztosítva van. Végezetül a nyílt forráskódnak köszönhetően más könyvtári rendszerek is átvehetik és testreszabhatják ezt a megoldást.

A projekt megmutatta, hogy milyen lehetőségeket tartogatnak a nyílt adatok a könyvtárak számára. Újabb könyvtárak bevonásával, új (kormányzati vagy helyi) adatforrások hozzáadásával, a szolgáltatások adatvezérelt értékelésével folytathatók a kutatások.

(Szabó Piroska)

Lásd még 61, 71, 98, 105, 109

Olvasás

105/2022

HEDEMARK, Åse: Authenticity matters : the reading practices of Swedish young adults and their views of public libraries. – Bibliogr. In: New review of children's literature and librarianship. – 26. (2020) 1-2., p. 76–90.

Első a hitelesség: milyenek a svéd tizenévesek olvasási gyakorlatai, és hogyan látják a közkönyvtárakat?

Felmérés; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Ifjúsági olvasó; Könyvtárkép; Közművelődési könyvtár; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat

A kutatások tanúsága szerint a tizenévesek és a könyvtárak között szakadék húzódik: a kamaszok gyakran elégedetlenek a könyvtári szolgáltatásokkal, a könyvtárak pedig részben fontos célcsoportnak, részben problémaforrásnak, zavaró tényezőnek tekintik őket. A jelen tanulmány a Svéd Könyvtáros-egye-

sülettel együttműködésben végzett fókuszcsoporthoz tartozó kutatás eredményeiről számol be, amely az alábbi kérdésekre kereste a választ: hogyan jellemzik olvasási gyakorlataikat és a közkönyvtárakkal kapcsolatos gyakorlataikat a svéd fiatalok, továbbá hogyan segíthet mindez javítani a könyvtári szolgáltatásokat? A kritikai olvasáskutatás jegyében az olvasással kapcsolatos gyakorlatokat értékítélettől mentesen, szociokulturális beágyazottságú jelenségként vizsgálták, amely magában foglalja a különböző szövegtípusokkal folytatott interakciókat a nyomtatott könyvektől a közösségi médiáig. Az empirikus adatokat 16 és 18 év közötti svéd tizenévesekkel végzett fókuszcsoporthoz tartozó interjúk segítségével gyűjtötték: 2018 augusztusában és szeptemberében 20, jellemzően 30–60 perces interjú készült Svédország több városi könyvtárában összesen 92 fiatallal, akiket a helyi könyvtárakban és sportklubokban toboroztak. A neveket és a városneveket anonimizálták. A kvalitatív jellegű diskurzus-elemzés célja a csoport, nem pedig az egyének percepciójának a megragadása volt.

Az olvasással összefüggésben a kontextusok, a célok és a médiumok dimenzióját vizsgálták, azaz hogy hol, miért és milyen formátumban olvasnak a svéd fiatalok. A legfőbb kontextuális vízvonalat az otthon és az iskola jelenti: a tizenévesek az otthoni olvasáshoz pozitívan, míg az iskolai olvasáshoz negatívan állnak hozzá. A tényirodalmat kedvelők az ismereteiket szeretnék bővíteni, a fikció hívei ellenben az érzelmi azonosulást keresik. Noha a megkérdezettek folyamatos kapcsolatban állnak digitális szövegekkel (a közösségi médián keresztül), a fikciós művek preferált médiuma körükben a nyomtatott könyv. Többen kifejezték, mennyire szeretik kézbe venni az analóg könyveket, amelyeket hitelesebbnek érznek, mint a digitális dokumentumokat. A különböző médiumok más-más érzeteket keltenek: a nyomtatott könyvek olvasásához sokak szerint a meghittség érzése társul, a hangoskönyvek befogadása ellenben felszínesebb élmény, néhányan ezért eleve ennek megfelelően választják ki a „hangos olvasmányokat”. Sok fiatal azt állította, hogy hitelesebbnek érzi az eredeti nyelven való olvasást, ezért az angolszász irodalmat, ha teheti, így szerzi be. Többen kijelentették, hogy a filmadaptációk hatására szükségét érezték a kiindulópontul szolgáló könyv elolvasásának, azaz a történetet mindkét formátumban szerették volna megismerni. Végezetül a tizenévesek úgy látják, hogy nincs elég idejük olvasni, annyira lefoglalja őket az iskola, az emberi kapcsolatok és a közösségi média.

A kamaszok a könyvtárra jellemzően régimódi intézményként gondolnak, ahol régi könyvek vannak, és csend honol. Többek szerint a könyvtárak gyerekeknek való helyek; amikor tizenévesként felkeresik a könyvtárat, elsősorban nem olvasni vagy kölcsönözni szeretnének, hanem találkozni a társaikkal, esetleg feltölteni a telefonjukat vagy várni a buszra. Számos interjúalany megfogalmazta, mennyire fontos, hogy otthonosan érezze magát a könyvtárban, amihez az is kell, hogy bizalmi kapcsolata legyen a könyvtárosokkal. A könyvtári szolgáltatások közül a megkérdezettek a jó ülőhelyeket, a játékkonzolokat és számítógépeket, az új kiadású könyveket, valamint az írói workshopokat, könyvklubokat, író-olvasó találkozókat emelték ki; néhányan kifejezték a több párbeszédre és részvételi lehetőségre irányuló óhajukat is. Ez utóbbi szempontok a korosztály hitelesség iránti vágyával hozhatók összefüggésbe.

Annak érdekében, hogy a tizenévesek igényeire való tekintettel fejlesszük a könyvtári szolgáltatásokat, fontos tehát széles perspektívából, olvasási gyakorlataik felől közelíteni a kérdéshez. Tudjuk, hogy a fiatalok nem a könyvtárhoz fordulnak, ha információra vagy fikcióra van szükségük. Amiből kiindulhatunk, az az, hogy általánosságban pozitív konnotációkat kötnek a könyvtárakhoz, emellett szociálisan interaktív, egyúttal meghitt, nyugalmat és biztonságot árasztó környezetre, egyfajta „szabad zónára” vágnak, ahol nem zavarják őket a kisgyerekek vagy a külvilág elvárásai, és amely a könyvtárosok és a könyvek révén hitelességet sugároz. Ezért a könyvtáraknak, ha javítani kívánnak a tizenévesekkel való kapcsolatukon, a jövőben a korosztály jobb megismerésére és a befogadó, szociális interakciókat támogató terek megteremtésére érdemes összpontosítaniuk.

(Szabó Piroska)

Lásd még 77

Olvasáskutatás

Lásd 77, 105

Használók képzése

106/2022

LEMIRE, Sarah [et al.]: Assessing the information literacy skills of first-generation college students. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 5., p. 730–754.

Az első generációs főiskolai hallgatók információs műveltségi készségeinek felmérése

Egyetemi hallgató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

A felsőoktatási könyvtárak és fenntartóik egyre inkább úgy tekintenek az első generációs hallgatókra, mint olyan csoportra, amely nem kap kellő figyelmet, és amelynek tagjai valószínűleg akadályokba ütköznek a könyvtárhoz való hozzáférés és a könyvtárhatalmazás terén. Kevesebbet tudunk azonban az első generációs hallgatók információs műveltségi készségeiről, különös tekintettel arra, hogy eltérnek-e a készségeik a családi hagyományokat folytató társaik felkészültségétől. A Texas A&M Egyetemen (College Station, TX) viszont éppen ezt az összehasonlítást végezték el annak érdekében, hogy igényeikhez és szükségleteikhez igazítsák az információs műveltséggel kapcsolatos oktatást.

A felmérést a Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete (*Association of College and Research Libraries, ACRL*) információs műveltségi keretrendszerének küszöbfogalmaira épülő TATIL (*Threshold Achievement Test of Information Literacy*) teszt segítségével végezték 2018–2019 folyamán. Ennek első modulja „A tekintély konstruált és kontextusfüggő” és „Az információ létrehozása folyamat” nevű küszöbfogalmakat, a második modul „Az információkeresés stratégiai felfedezés” küszöbfogalmat állítja a középpontba, az utóbbira úgy tekintve, mint ami a keresések tervezésének, értékelésének és felülvizsgálatának folyamatára összpontosít. A harmadik modul a „Kutatás kérdezés” és a „Tudomány párbeszéd” küszöbfogalmakat ötvözi. Evvel a tudásépítés folyamatára koncentrálnak, és arra is figyel, hogy a kutatók miként hoznak létre tudást. A negyedik modul „Az információ érték van” elv szellemében a tudományos információ létrehozásának normáira és azokra a tényezőkre fekteti a hangsúlyt, amelyek befolyásolják az információhoz való hozzáférést.

A TATIL teszt összes moduljának kitöltése körülbelül 30–50 percet vesz igénybe, ezért a hallgatókat csak a négy modul egyikének kitöltésére kérték, viszont gondoskodtak arról, hogy az összes modult nagyjából azonos számú hallgató töltsse ki. Összesen 2395 érvényes választ kaptak ilyen módon.

Bár az eredmények statisztikailag szignifikáns különbségeket mutattak az első generációs hallgatók és a többiek készségei között (a családi hagyományokat folytatók javára), a könyvtárosoknak arra kell koncentrálniuk, hogy az oktatást megelőzően felmérjék a hallgatók információs műveltségi készségeinek szintjét (a hallgatók többségéé családi háttértől függetlenül közepesnek bizonyult). Mindazonáltal a kutatás megerősítette, hogy érdemes kiemelt figyelmet fordítani az első generációs hallgatók információs műveltségi készségeinek fejlesztésére és arra, hogy a tudományos közösség részének érezzék magukat.

(Koltay Tibor)

107/2022

SCHARF, Davida – DERA, Joanne: Question formulation for information literacy : theory and practice. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 4., 102365

A kérdésfeltevés az információs műveltség vonatkozásában: elmélet és gyakorlat

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Tudományos kutatás

A Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete (*Association of College and Research Libraries, ACRL*) információs műveltségi keretrendszerében „A kutatás kérdezés” elnevezésű keretfogalom a tudásgyakorlatok egyikeként jelöli meg a kérdések feltevését. A felsőoktatásban dolgozó könyvtárosok és oktatók tudják, hogy számos hallgatónak nehézséget okoz az, hogy azonosítsák a tanulmányokban megfogalmazott fő kutatási kérdéseket, kritikai és elemző jellegű kérdéseket tegyenek fel, majd saját kutatási kérdéseket fogalmazzanak meg. Ezenkívül az alapképzésben tanuló hallgatók nem képesek összekap-

csolni a kérdéseket a saját kutatási projektjeikhez szükséges információk megkeresésével. A diploma megszerzéséhez minden szakon kulcsfontosságú egy kutatási kérdés megfogalmazása, ám a kellő tárgyi ismeretek híján az alapképzésben tanulók többsége számára ez nehézséget okoz. (Segítséget jelenthet, ha orientáló kérdéseket kapnak a kutatás elindításához.) A kérdések feltevése a tudományos kutatás első, kritikus fontosságú lépése; különösen nagy a jelentősége a bizonyítékokon alapú orvoslásban, de szerepe van az információs műveltségben is. Ezért az oktatás színvonalának emelése érdekében kifejezetten tanulmányozni és tanítani kell a kérdések megfogalmazását. Két kezdeményezés is kiemelhető, amely ezt tűzte ki célul (*Foundation for Critical Thinking; Right Question Institute*), de az általános iskolás korosztály vonatkozásában az Amerikai Iskolai Könyvtárosok Egyesülete (*American Association of School Librarians, AASL*) keretrendszere, valamint az ACRL információs műveltségi keretrendszere is kitér a megfelelő kérdésfeltevésre.

A szerzők a kutatási folyamat két fő lépését egy korábbi modellre (*Kidman & Casinader, 2017*) alapozva határozták meg. Az első szakaszban a kutató ismereteket szerez a témáról, ami a másokkal folytatott párbeszéd útján a kutatható kérdések azonosítását eredményezi. A második szakasz a megértés magasabb szintjének elérését szem előtt tartva kifejezetten célirányos keresési technikák alkalmazását kívánja meg az információgyűjtés és a megértés javítása érdekében, egészen addig, amíg az összetett fő- és mellékkérdések megválaszolása vagy elemzése lehetővé nem válik. A modell négy főbb tevékenységet különít el (kérdés, külső inputok, a gondolkodás sarkalatos pontjai, valamint a keresés és a könyvtárosok által hagyományosan tanított tevékenységek). A kérdezési tevékenység jellemzően egy-egy projekt elején a legintenzívebb, de a kutatás iteratív természete folytán később is visszatérhet. A kérdések általában az olvasás vagy valaminek a megismerése eredményeként merülnek fel, azonban az is előfordul, hogy bizonyos témákat kívülről erőltetnek a kutatókra.

(Koltay Tibor)

Lásd még 61, 92, 119

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

108/2022

WIEBE, Katja – REUSCH, Jutta: Colibri – Corpus Libri et Liberi : Digitalisierung von Kinder- und Jugendliteratur des 19. Jahrhunderts – ein DFG-gefördertes Projekt In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 4., p. 6–9.

A XIX. század német gyermek- és ifjúsági irodalmának digitalizálása – a DFG Colibri Projektje

Digitalizálás; Együtműködés -belföldi; Ifjúsági és gyermekkönyvek gyűjteménye; Munkafolyamat

A Colibri – Corpus Libri et Liberi digitalizálási projekt keretében a Berlini Állami Könyvtár (Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz), a Braunschweigi Műszaki Egyetem Egyetemi Könyvtára, a Bielefeldi Egyetemi Könyvtár és a müncheni Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár (Internationale Jugendbibliothek) a XIX. századi, német nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom digitális gyűjteményét állítja össze. A 2021 júniusában indult programot a Német Kutatási Alap (DFG) finanszírozza. A részt vevő négy intézmény nagy és értékes állománnyal rendelkezik, a Colibri Projekt során ezekből 15 000 egységet fognak digitalizálni, melyek 1801 és 1914 között jelentek meg. Így a vállalkozás egyfelől kapcsolódik a DFG finanszírozta XVIII. századi nyomtatványok digitalizálási stratégiájához – a *Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 18. Jahrhunderts (VD 18)* részeként –, másfelől pótolja a *Europeana Collections 1914–1918* projekt digitalizált anyagában lévő hiányokat is.

A projekt eredményei jelentősen hozzájárulnak majd egy olyan korpusz létrehozásához, amely az ún. „hosszú XIX. század” német nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalmának a digitális bölcsészet módszereivel történő kutatását szolgálja, és egy olyan portál jön majd létre, amelyen a digitalizált könyvek bárki által elérhetők és szabadon felhasználhatók.

A könyvek digitális másolatait meta- és strukturális adatokkal látják el, továbbá az optikai karakterfelismerő (OCR) eljárás révén teljes szövegű keresés is lehetséges lesz, átfogó kutatási eszközöket biztosítva a korpusz tudományos elemzéséhez.

A projektkonzorciumot kilenctagú tanácsadó testület segíti, akik könyvtári, irodalom- és könyvtudományi, nyelvtechnológiai és információtechnológiai kérdésekben állnak a könyvtárak rendelkezésére, ezenkívül – tekintettel a projekt irodalomtörténeti fókuszára – közreműködnek a bielefeldi és a lipcsei egyetem irodalomtudósai is.

A négy könyvtárat érintő együttműködés megfelelő tervezést és előkészítést igényel. 2020 márciusa óta az együttműködő partnerek rendszeresen online eszmecsere-t folytatnak egymással és a tanácsadó testület tagjaival. Meghatározták a digitalizálandó gyermek- és ifjúsági könyvek feltárásának és feldolgozásának lépéseit és szabályait; a munka a DFG útmutatója, *A digitalizálás gyakorlati szabályai (www.dfg.de/formulare/12_151/12_151_de.pdf)* alapján folyik. A gyermek- és ifjúsági irodalom digitalizált példányainak előállítását és tárolását a *Kitodo*, illetve a *Goobi* rendszerben történik. Mindkét platform az XML-alapú METS és MODS LOC metaadatszabványokon alapul, nagyrészt azonos az adatstruktúrájuk, és kompatibilisek a *DFG Viewer* megjelenítő eszközzel (<http://dfg-viewer.de>).

A Colibrinál csak a könyvtári szabványoknak megfelelő leírású könyvek kerülnek be – így a négy könyvtár digitalizálandó állománya leszűkíthető, áttekinthető és összehasonlítható –, ez biztosítja, hogy a katalógusadatok újrafelhasználhatók legyenek. A projekt kezdetén a négy könyvtárban először duplumellenőrzést végeztek a kiválasztott állományon annak érdekében, hogy egy példányt csak egyszer digitalizáljanak. Azt is ellenőrzik, hogy van-e már szabadon hozzáférhető, jó minőségű példány a weben, hogy ne kelljen feleslegesen digitalizálni. A szerzői jogvédelem alatt álló, illetve bizonytalan joghelyzetű könyveket kizárják a projektből.

Ezután a könyvek előkészítése következik, melyeket több szakaszban juttatnak el a szolgáltatóhoz, ahol digitalizálják őket. Miután a dokumentumokat kiemelték tárolási helyükről, ellenőrzik, hogy az állapotuk lehetővé teszi-e a digitalizálást. (A lapok meglazulása vagy a könyv korlátozott nyithatósága nehezítő vagy akadályozó tényező lehet.) A szkennelés után következik a minőség-ellenőrzés, és a könyvtár kérheti a hibák javítását a szolgáltatótól. További fázis a digitális másolatok meta- és strukturált adatainak rögzítése, majd az OCR-en alapuló automatikus szövegfelismerés. Ezt követi a digitális változat DFG Viewerrel történő megjelenítése, majd a hosszú távú megőrzés.

A digitális másolatok, a metaadatok és a teljes szövegek közzétételéhez a projekt utolsó szakaszában egy portálra lesz szükség (www.colibri-portal.eu), melyre mind a négy könyvtár adatai felkerülnek (a Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár várhatóan 5000 digitális kötetét a Bajor Virtuális Könyvtárban is elhelyezik). A projekt lezárása után rendezendő műhelynapon fogják bemutatni az eredményeket. A részt vevő könyvtárakat örömmel tölti el, hogy munkájuk révén olyan gyermek- és ifjúsági irodalmi szövegtörzset jön létre a „hosszú XIX. század” anyagából, amely az irodalomtudomány és a rokon területek kutatását egyaránt szolgálja.

(Murányi Lajos)

Lásd még 79, 110, 120

Adatbázisok

Lásd 75, 116

Nyomatott dokumentumtípusok

109/2022

HEBERT, Holly S. – HUWIELER, Cara: Exploring adult large print user preferences at a suburban public library. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 5., p. 468–480.

A felnőtt olvasóknak szóló nagybetűs gyűjtemények használati preferenciáinak vizsgálata egy külvárosi közkönyvtárban

Felmérés; Használói szokások; Idős olvasó; Közművelődési könyvtár; Öregbetűs könyv; Vak könyvtárhasználó

Hogyan használják napjainkban a nagy betűmérettel nyomtatott (öregbetűs) gyűjteményeket, és miért? Egy közepes nagyságú közkönyvtárban felmérést végeztek a felnőtteknek szóló nagybetűs gyűjtemény használóinak körében, amely feltárta preferenciáikat és olvasási szokásaikat. A válaszadók két csoportba sorolhatók: azokra, akiknek látásproblémák miatt kell nagybetűs nyomtatványokat olvasniuk, valamint azokra, akik más okokból – például a példány elérhetősége és a könnyű olvashatóság miatt – használják ezeket. Összességében véve a felnőtteknek szóló nagybetűs kiadványok használói nagyobb valószínűséggel voltak nők, 40 és 90 év közöttiek, sokat olvasók, gyakori könyvtárlátogatók és olyanok, akik előnyben részesítik a nyomtatott formátumot az e-könyvekkel vagy a hangoskönyvekkel szemben.

(Autoref.)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 66, 87, 89, 116, 118

Reprográfia, mikrográfia

110/2022

DELOOPER, John: A review of camera scanning apps for you and your patrons In: Computers in libraries. – 41. (2021) 9., p. 22–27.

Kameraszkennelés-alkalmazások könyvtárosok és könyvtárhasználók számára

Digitalizálás; Felsőoktatási könyvtár; Hardver; Reprográfia; Szoftver

A cikk amerikai szerzője a mobiltelefonos fényképezőgépek, kamerák könyvtári felhasználhatóságát járja körül. Nem is olyan régen, 10-15 éve még mindennapos problémát jelentetett a felsőoktatási könyvtárakban, ha egy dokumentumból be kellett szkennelni egy-egy oldalt az olvasóknak. A szerző intézményében ezért olcsó szkennereket szereztek be, amelyek azonban népszerűségük és térítésmentes használatuk

okán egyrészt amortizálódtak, másrészt akkora igény mutatkozott irántuk, hogy hosszú sorok alakultak ki a szkennelésnél. A várakozásból adódó helyzet akkor változott meg, amikor a diákok az okostelefonjaik kameráit kezdték el használni a kívánt oldalak digitalizálására. Nemcsak az eszközök alapértelmezett kamerakezelő alkalmazását vetették be, hanem olyan célirányos szkennelő applikációkat is, mint a *Scannable*, a *CamScanner* és a *Microsoft Lens*. Ezek olyan extra szolgáltatásokkal is rendelkeznek, mint például a képszegélyek automatikus beállítása és a könyvek kötése miatti képtorzulás javítása. A piaci igény egyértelműen megmutatkozott ezekre az applikációkra, így hamarosan a legtöbb IT-cég előrukkolt valamilyen kameraszkenneres megoldással.

Több tényező is meghatározza, hogy mitől lesz jó egy szkennelő applikáció. Az első helyen az ár áll – a legtöbb ilyen alkalmazás a hirdetések engedélyezése mellett térítésmentesen használható. Az olyan extra funkciók, mint például az integrált OCR vagy az *MS Word* formátumú export, sokszor már feláras szolgáltatásnak számítanak. Fontos faktor még a szkennelés sebessége, továbbá a könnyű használhatóság, a jó képminőség és a kimeneti formátum, amely legtöbbször az általánosan használt PDF.

A szerző saját kísérletbe kezdett. Egy helyismereti weboldal fenntartójaként gyakran szkennel különböző tartalmakat – jelentéseket, fényképeket, képeslapokat – a gyűjteménye fejlesztéséhez. A legnagyobb kihívást a kartontablókra ragasztott kisebb fényképek digitalizálása jelentette a síkgyas szkennelés nehézsége miatt, ezért ezeken próbálta ki az okostelefonos megoldást a *Google PhotoScan* (Fotószkenner) applikációval. Azt tapasztalta, hogy gyorsan lehetett digitalizálni (fotónként kb. 30 másodperc), a képek pedig egyből a *Google Fotók* felhőjébe kerültek. Az alkalmazás azonban nem tökéletes: az automatikus forgatás és körüljárási, valamint torzításiigazítás sokszor produkált manuálisan javítandó hiányosságokat. A tükröződés- és árnyékmentes szkennelés lehetősége sem váltotta be a gyakorlatban a hozzá fűzött reményeket.

A szerző ez után további tesztek végzett egy több oldalas iraton a *Microsoft Lens* és az *Adobe Scan* applikációkkal. A *Microsoft Lens* a Google termékéhez hasonlóan inkonzisztens minőségű kimenetet produkált, ám exportálható formátumok (a teljes *Office*-paletta) tekintetében nagyon kedvezőnek bizonyult. Az *Adobe Scan* a könnyű használhatóságával tűnt ki a többi megoldás közül. Összességében elmondható, hogy mindkét szoftver gyors szkennelési lehetőséget

biztosít, ám minden esetben gyakran volt szükség manuális beavatkozásra a képek megfelelő igazítása érdekében. A képek mentése és megosztása/küldése is könnyűnek bizonyult. A szerzőt meglepte az alkalmazásokba integrált optikai karakterfelismerő (OCR) funkció használhatósága. Tapasztalata szerint még az eredetileg nehezen olvasható forrásoldalak esetén is jól működött a digitalizált PDF-ben a szabadszavas keresés.

Következtetésként elmondható, hogy az okostelefonos szkennelés kevésbé hatékony eszköz, mint a célirányos síkgyas szkennerek, ám sok felhasználó számára a könnyű használhatóság és a keletkező fájlok azonnali megoszthatósága előnyösebb funkciók, mint a dokumentumok jobb minőségű beolvasása. Sok külföldi gyűjtemény engedélyezi az okoseszközök kameráival való fotózást – ehhez kapcsolódóan a kameraszkenner is jó szolgáltatást tehetnek a kutatóknak. A könyvtárosok munkájában is megvan a maguk helye a vizsgált eszközöknek, elsősorban akkor, amikor gyorsan kell képeket, dokumentumoldalakat bedigitalizálni, majd a közösségi média felületein megosztani őket az olvasókkal. Azoknak a könyvtáraknak pedig, amelyek esetleg nem rendelkeznek szkennerekkel, ezek az applikációk nyújtják az egyetlen lehetőséget a digitalizálásra. Fontos azonban, hogy szem előtt tartjuk: a kameraszkenner-alkalmazások által készített képek nem felelnek meg a hosszú távú megőrzéssel és a digitális szurrogátumokkal szemben támasztott követelményeknek.

(Bódog András)

Információ- és kommunikációs technológia

111/2022

LONGMEIER, Meris Mandernach: Hackathons and libraries : the evolving landscape 2014-2020. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 4., p. 1–19.

Hackathonok és könyvtárak: egy terület kibontakozása, 2014–2020

*Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Interdisz-
ciplináris problémák; Közművelődési könyvtár; Marke-
ting; Rendezvény*

Hackathonnak (hack-maratonnak) nevezzük az olyan meghatározott időkeretű (leggyakrabban 24–36 óras) eseményeket, ahol a résztvevők azért gyűlnek össze, hogy valamilyen technológiai projektet valósítsanak meg, szakértőktől és egymástól tanuljanak, valamint innovatív megoldásokkal álljanak elő, amelyeket gyakran díjaznak is a rendezvény keretében. Noha a hackelés – a biztonsági sebezhetőségek kihasználása – negatív asszociációjú fogalom, a hackathonok esetében jellemzően már létező kódok módosítását vagy működőképes prototípusok készítését jelenti. A hackathonok és a hasonló események (*idea fest, code jam, edit-a-thon, datathon, makeathon*) fogalmát, célját és időtartamát a cikk egy táblázatban egyértelműsíti.

A hackathonok főiskolákon és egyetemeken való elterjedésével a könyvtárak is hangsúlyosabb szerepet kaptak e rendezvények szervezőiként vagy tartalomgazdáiként. A szerzők a vonatkozó szakirodalom alapján két kategóriát különböztetnek meg: amikor a könyvtár házigazdaként funkcionál, és amikor a hackathonhoz témájával vagy forrásaival járul hozzá. A felsőoktatási és a közkönyvtárak infrastruktúrájuk (hosszú nyitvatartás, Wi-Fi, vezetékes hálózat) okán egyaránt alkalmas helyei lehetnek a technológiafókuszú eseményeknek. A „könyvtár mint helyszín” megvalósulhat úgy, hogy az intézmény a fizikai teret szolgáltatja, esetleg munkatársakat is kölcsönöz a rendezvényhez. A Wikipédia-szerkesztőmaratonok, a társadalmi kérdéseket felvállaló hackathonok, valamint az adattudománnyal és adatműveltséggel kapcsolatos események egyaránt jó módjai a használók elérésének, az intézményi együttműködések építésének és a pusztán könyveket szolgáltató könyvtárkép meghaladásának. A hackathonokhoz a könyvtárak további (elő)konferenciákat, prezentációs lehetőséget és mentorálást biztosíthatnak. Felsőoktatási keretek között az oktatástámogatás is kiemelt feladat – a hackathonok például beépíthetők a számítástudományi kurzusokba, támogatják az információs

műveltség fejlesztését, végső soron pedig népszerűsíthetik az intézményt.

A könyvtár forrásul vagy témául szolgálhat a hackathonokhoz azáltal, ha azok a könyvtári szolgáltatások és terek jobbítását célozzák, vagy könyvtári adategyüttesekre és gyűjteményekre épülnek. Az előbbire példát jelent a könyvtári mobilalkalmazások, szoftverek vagy weboldalak fejlesztése hackathonok keretén belül. A könyvtár gyűjteményei pedig elsősorban digitális bölcsészeti projektek kiindulópontjai lehetnek, lehetővé téve a gyűjtemény széleskörűbb, látványosabb és szervezettebb disszeminálását. Több útmutató is elérhető a hackathonokat szervezni kívánó intézmények számára (pl. *GLAM hack-in-a-box: A short guide for helping you organize a GLAM hackathon* – http://dpla.wpengine.com/wp-content/uploads/2018/01/DPLA_HackathonGuide_ForCommunityReps_9-4-14-1.pdf), ám a legfontosabb tanács az, hogy a könyvtár által a résztvevőknek átadott adatkészlet megfelelően tisztított és részletesen metaadatolt legyen.

A hackathonoknak legtöbbször kettős céljuk van: a résztvevők programozási képességeinek elmélyítése, valamint marketinglehetőség biztosítása a szponzorok számára. Akár működő prototípusok, akár csak ötletek születnek, a könyvtárak ezekkel a rendezvényekkel formálhatják imázsukat, és eleget tehetnek oktatástámogató, közösség-összekötő küldetésüknek. A könyvtári adatok nyitottá és újrafelhasználhatóvá válásával pedig a hackathonok a források népszerűsítésére és vizualizálására is alkalmasak lehetnek, még ha az elkészült eszközök szellemi tulajdonjogát nem is feltétlenül a könyvtár fogja birtokolni.

A könyvtár munkatársai zsűriként és mentorként is szerepet vállalhatnak ilyen rendezvényeken. Önálló szervezés esetén azonban fontos felmérni a befektetni kívánt idő és erőforrás mennyiségét, és ez alapján megtalálni a legjobban illeszkedő eseményformát.

(Molnár Bence)

Lásd még 72, 85, 86, 91, 93, 94, 120

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

112/2022

KEIN, Martina – OLBRICH, Jutta: *Wie Phönix aus der Asche : vom Hinterhof Dasein zur modernen Open Library : Augsburgs Stadtteilbücherei Lechhausen eröffnet an prominenter Stelle im Stadtteilzentrum In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 3., p. 42–46.*

Főnixként hamvából – a hátsóudvari létből korszerű nyílt könyvtár: Augsburg kerületi könyvtára szép épületben, a centrumban nyílik meg

Enteriőr; Fiókkönyvtár; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Szolgáltatások; Városi könyvtár

A cikkben bemutatott augsburgi kerületi könyvtár a városi könyvtár négy fiókjának egyike, a legnépesebb, 37 000 lakosú Lechhausen kerületben. Ipari negyed, zömmel munkások lakják. Multikulturális és alacsony képzettségű a lakosság, de a városrész új épületei miatt fokozódik más népességcsoportok beáramlása is. A fiókkönyvtár 1981-ben jött létre a kerület központjában, de egy ház hátsó traktusában. Szerény feliratát szinte senki sem vette észre. Kezdetben ez a 150 m²-es intézmény főleg a bevándorlókat, a gyerekeket és a felnőtteket célozta meg, de hamarosan a nyugdíjasok is felfedezték – ők kölcsönözték ki a legtöbb könyvet. Amikor 2010-ben 50 m²-rel bővítették a könyvtárat, a legkisebb és a legrosszabb kölcsönzési statisztikával rendelkező fiók volt, ám azután a sok rendezvénynek, illetve a napközikkel és az iskolákkal való együttműködésnek köszönhetően a kölcsönzések száma megduplázódott. (Ma már a kerületi könyvtár egy közeli általános iskola könyvtáraként is működik.) Továbbra is gondot jelentett azonban, hogy az egyterű könyvtárban a nyitvatartás idején nem lehetett semmilyen rendezvényt tartani, nem volt zárható iroda, sem elég ülőhely, munkahely, illetve mosdó sem. 2018-ban viszont, egy tulajdonos- és bérlőváltás után lehetővé vált, hogy a könyvtár a hátsó udvarból az utcafrontra költözzön. Már 2018 végén megkezdődött az új helyszínen a tervezés: két szinten, a korábnál háromszor akko-

ra alapterületen (550 m²-en) és egy új koncepció, a nyitott könyvtár (*open library*) jegyében. Hogy még több fiatal vonzzanak az új létesítménybe, játékszobát (*Play&Chill*) és hangzuhanyt (*Soundshower*) is terveztek, illetve a közeli középiskolák diákjai az emeleten külön számítógépes szobát kaptak internetkapcsolattal, ahol a házi feladatot elkészíthetik. A kávézó kényelmes fotelekkel, vízadagolóval és kávéautomatával várja az olvasókat. Az ott lévő mobil színpad, polcok és székek segítségével esti rendezvények is lebonyolíthatók.

A szelfogóban lévő könyvvisszavevő automata lehetővé teszi a folyamatos visszavittelt. (A könyvek azután a munkaszoba válogató részébe kerülnek.) Egy üvegajtón át a szomszédos információs pultból szemmel tartható a visszaadás. (A földszinten, az információs pult mellett van két kölcsönző automata és egy befizető automata is.)

A kávézó mellett a felnőttek rendelkezésére folyóiratok, szépirodalmi, ismeretterjesztő művek és AV-dokumentumok állnak. A hátsó részben ifjúsági regények, fantasy- és életmód-könyvek között lehet válogatni, a DVD-k, a hangoskönyvek és konzoljátékok pedig a játékszobában várják a fiatalokat.

Az emeletet (kis)gyerekeknek szánták, de három munkahelyes iroda is található itt, amely tájékoztató pontként is szolgál. Egy csoportszoba, egy többfunkciós szoba beépített konyhával és egy tágas tároló egészíti ki a kínálatot. Egy óriási (165 cm átmérőjű) monitor szolgál a képeskönyvvetítéshez vagy a könyvtárbemutatóhoz, de a szoba *makerspace*-ként való használatához is. Itt kapott helyet továbbá a „*Traumwelt*” (álomvilág), amely egy fejlesztő pedagógiai zóna: egy sajátos ülő- és fekvőterület, amely a különböző szenzoros ingerekkel (hang- és fényelemek, vízoszlop) a kikapcsolódást szolgálja, de más gyermekrendezvények tartására is alkalmas. (A földszinten végre létesült véccé a felnőttek számára, a gyerekeknek pedig az emeleten, ahol pelenkázó is van.) Az új könyvtár mind a kölcsönzések, mind a rendezvények számát jelentősen növelte. A korábbi, hagyományos gyermekfoglalkozások mellett a digitális médiára építők is bekerültek a rendezvények körébe, illetve felnőttek számára is szerveznek felolvasásokat, vitákat, digitális dokumentumbemutatókat.

A járvány megakadályozta a megnyitóra tervezett ünnepi rendezvényeket; 2020. november 16-án csak szűk körben, mindössze három hétre nyitotta meg *Eva Weber* főpolgármester és *Martina Wild* oktatási referens az új könyvtárat. A „nyitott könyvtár”-modellt sem tudták elindítani. (Ennek ellenére 63 új olvasójuk lett, és 500-an több mint 4000 egységet kölcsönöztek.) 2021. március 15-én újra kinyitottak, de még nem lehet helyben használni az állományt, és rendezvények sem tarthatók. [A cikk 2021 őszén jelent meg – a Ref.]

2021 őszén lesz 40 éves a kerületi könyvtár. Remélhető, hogy végre működő könyvtárral, rendezvényekkel és rejtvényjátékkal ünnepelhetnek, melynek nyertesait már egy éve várják a nyeremények a pincében. (A cikket a könyvtár legfontosabb adatainak táblázata egészíti ki.)

(*Murányi Lajos*)

113/2022

SCHAAB, Rupert: Podium und Schauraum für die Wissenschaften – Der Erweiterungsbau der Württembergischen Landesbibliothek in Stuttgart. – Bibliogr. In: *ABI-Technik*. – 41. (2021) 3., p. 159–170.

Res. angol nyelven

Színpad és bemutatóterem a tudományok számára: a stuttgarti Württemberg Tartomány Könyvtárának bővítése

Általános tudományos könyvtár; Enteriőr; Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtáráépület; Raktározás; Regionális könyvtár

Az 1878–1886 között neoreneszánsz stílusban épült stuttgarti tartományi könyvtár súlyosan megsérült az 1944-es bombázások alatt; ezt 1970-ben egy új épülettel pótolták a régi könyvtárnak helyet adó telken, a tartományi parlament, az új képtár és a zenei főiskola közelében. Württemberg Tartomány Könyvtára (WLB) Délnyugat-Németország legnagyobb tudományos könyvtára. A tartomány kötelempéldányait gyűjti, emellett 15 600 kézirat, 7000 ősnymtatványa és kb. 350 000 régi könyve révén a német írott kulturális örökséget őrző legjelentősebb könyvtárak egyike.

A könyvtár erőssége a bölcsészeti- és társadalomtudomány, továbbá fontos szerepet játszik a város és a tartomány szakirodalmi ellátásában. 1990 óta már külső raktárban volt 350 000 kötetük, 1992-ben pedig a grafikai és térképészeti anyaguk is külön épületbe került. 2004-ben már felmerült a bővítés szükségese-

sége, 2005-ben megvalósíthatósági tanulmány is készült erről. A tartomány miniszterelnöke 2008-ban a könyvtár alapításának 250. évfordulójára, 2015-re ígerte a bővítést.

Az építészeti pályázat kiírására 2010-ben került sor. Ez egy olyan 6500 m² hasznos alapterületű létesítményre szólt, amely alkalmas 500 000 kötet szabadpolcos elhelyezésére, emellett 250 új olvasóhelyet, tájékoztató és kölcsönzőrészleget, egy 250 férőhelyes előadótermet, egy 400 m²-es kiállítóteret és egy új kávézót foglal magában. Első díjat nem, ehelyett három másodikat adtak ki két stuttgarti és egy zürichi irodának, és felkérték őket pályázatuk átdolgozására. 2011 májusában a stuttgarti LRO iroda anyagát fogadták el, amely jobban illeszkedett a városképbe, és megoldotta, hogy az építés alatt is működhessen a könyvtár. További módosítások után 2013 decemberében jóváhagyták az 52 millió eurós költségvetést. Az új, ötszintes épület kocka alakú (50x36x25 m, 7217 m²) – alatta egy jóval nagyobb alapterületű mélygarázs van –, az első emeleten híddal kapcsolódik a régi épülethez, továbbá emeletenként változó méretű ablakokkal tagolt homlokzattal és koronaszzerűen kialakított tetővel rendelkezik. (A tervezett városi közlekedési reformok után a garázs is raktári célokat szolgálja.)

Míg az előcsarnok (324 m²) belmagassága miatt (3,6 m) alacsonynak tűnik, meglepően tágas a belőle nyíló kiállító- és előadóterem (a plafon a második emeletig ér). Utóbbi két mobilfallyal tovább osztható, és 14 légkondicionált kiállítóvitrin is van benne. Hátralapított terület és néhány iroda is, továbbá a ruhatár és a kávézó, illetve a mélygarázs lejárata. (Az előcsarnokban könyvvisszavételi automatákat találunk, ezek az RFID-alapú automata könyvválogató és -szállító rendszerhez kapcsolódnak.)

Az emeleti olvasótermekhez széles lépcsőn vagy lifttel juthatunk fel – az első emeleti 900 m²-es, a másodiktól a negyedik emeletig egyformán 1330-1330 m² alapterületűek. Felérve az első szintre, a tájékoztató pulthoz és a régi épületbe vezető átjáróhoz jutunk. Erre a szintre tervezték a 12,5 kN/m² teherbírású tömör raktárakat is. A második és a harmadik emelet jóval világosabb – a „hajtogatott” homlokzat ablaknyílásai és a fehér asztalok miatt. (A második emelet sajátossága, hogy a lépcsővel szembeni PC-ken a partnerszervezetek adatkinálata tanulmányozható: a LEO-BW tartományi portál, a tartományi statisztikai hivatal adatai stb.) A negyedik emeletet

rendezték be leginkább „hagyományos” módon (itt feketék a székek).

A könyvtár társadalmi szerepéből kiindulva 2020 elején úgy döntöttek, hogy a szabadpolcos könyveket (330 000 kötet) a regensburgi szakrend alapján (RVK) csoportosítják (a folyóiratokat és a kismennyiségűeket kivéve). Az első emeletre az általános irodalom és a teológia, a másodikra a filozófia, a nyelvészet, a művészet- és kultúratudományok, a harmadikra a társadalomtudományok és a történelem, a negyedikre a közgazdaságtan, a matematika, a természet- és műszaki tudományok irodalma került. (Az olvasótermi helyek előjegyezhetőek.) A nyitás előtt egyéb feladatokat is el kellett végezni: az olvasótermek berendezését, tesztelési munkákat, takarítást stb. Sikerült ugyan 2020. október 5-én megnyitni az új házat még a járvány második hulláma előtt, majd 12-én a többször is elhalasztott *Hölderlin*-kiállítás is megnyílt, de azután november 3-án a kiállítást, december 16-án pedig az olvasótermeket is be kellett zárni. Nem volt ünnepélyes megnyitó, de nőtt az elérhető olvasóhelyek száma, és bővült a könyvtár nyitvatartási ideje is (hétköznap 8-tól 20 óráig – s talán szombaton is kinyithatnak majd.) A sajtó is lelkes cikkeket közölt az új létesítményről.

2019. december 18-án a tartomány 50 millió eurót hagyott jóvá a régi könyvtárpépület felújítására – a már elkészült koncepció alapján. Az első lépés a kiürítés, majd az azbesztmentesítés, a tűzvédelem megoldása és valamennyi berendezés felújítása lesz. A négymillió kötet számára már béreltek a város szélén egy raktárpépületet, 150 munkatársnak pedig irodákat a közelben. A felújítás után teherlift, csoport- és szemináriumi szobák, egy különgyűjteményi nagyolvasó, médialaboratórium, továbbá egy olvasótársalgó is létesül.

A cikket több alaprajzzal és fényképpel illusztrálta a szerző, a WLB igazgatója.

(Murányi Lajos)

Lásd még 74, 94, 96

Számítógépes könyvtári rendszerek

114/2022

KRAJŇAKOVÁ, Dagmar: Knjižnično-informačný systém Tritius a jeho využitie. – Bibliogr. In: Knjižnica. – 22. (2021) 4., p. 20–23.

Res. angol nyelven

A Tritius könyvtári-információs rendszer és használata

Integrált gépi rendszer; Kölcsönzés; Online katalógus

Igló (Spišská Nová Ves, korábban Szepesújhely vagy Szepesújfalú) kulturális központjának könyvtára 2019 óta használja az újgenerációs könyvtári-információs rendszert, a *Tritius*-t. 1998 és 2019 között a könyvtár az MS DOS alatt futó, szlovák fejlesztésű LIBRIS rendszert alkalmazta, de annak bizonyos, a könyvtár számára fontos moduljait nem frissítették, használata így korlátozottá vált. A könyvtár ezért új rendszert keresett, és választása a Tritiusra esett, amely támogatja a digitális környezetet és a más rendszerekhez, forrásokhoz való kapcsolódást.

A Tritius bármilyen dokumentum és gyűjtemény kezelésére alkalmas, új katalógizáló információs rendszer, amely a legnagyobb cseh és szlovák rendszer, a *Clavius* utóda. Webes rendszerként bármely eszközön (mobilon is) és böngészővel (Mozilla Firefox, Google Chrome, Internet Explorer, Opera), bonyolult telepítés nélkül használható. A Tritius a modern webes alkalmazások közé tartozik, amelyek bármilyen operációs rendszerrel futnak (Windows, Mac, Linux, Android, Apple iOS).

A Tritius bármilyen gyűjteményben képes információt rögzíteni és keresni, támogatja a modern könyvtári szabványokat (MARC 21, FRBR, RDA, OAI-PMH, NCIP). Könyvtári rendszere a MARC 21 szabványra épül, az RDA legújabb katalógizálási szabályai szerint. A Unicode szabványnak köszönhetően minden nemzeti ábécé betűit tudja kezelni.

A kölcsönző modul az RFID technológiát is integrálja, és online fizetési lehetőséggel párosul. Az olvasók az online platformon keresztül széles körű szolgáltatásokat érhetnek el. A Tritius katalógusa gyors, áttekinthető, rezponzív kialakítású, felülete pedig vonzó (nem csak a fiatal generációk számára). Bizonyos funkciók (előjegyzés, hosszabbítás) csak regisztrált használók számára érhetők el. Az olvasói belépést követően minden fontos információ rendelkezésre áll az aktuális és korábbi kölcsönzésekről, előjegyzésekről, díjakról, tartozásokról.

A rendszer újdonságai közé tartozik a Covid-19-járvány miatt bevezetett „kölcsönzés a polcra”: ha a katalógusban elérhető a dokumentum, az olvasó rákattintva azonnal kérheti a polcra való levételét, majd e-mailben értesítést kap a kiváltás módjáról. Ha a könyvet kikölcsönözték, akkor az olvasó előjegyezheti, akárcsak a járvány előtt. A távolról is elérhető szolgáltatás nagyon népszerű az olvasók körében.

A pandémia alatt a könyvek visszahozatal után karanténba kerültek, a Tritius ennek a nyomon követésére is alkalmasnak bizonyult. A rendszer képes nyilvántartani a katalógusba bejelentkezettek számát a könyvtár tereiben és azon kívül egyaránt, ami segítette a létszámkorlátozások betartását.

A Tritiusból az adatok átemelhetőek más felületekre, és megoszthatók a közösségi oldalakon is. A *hosting* szolgáltatás miatt a rendszert nem kell megvásárolni és saját szerverre telepíteni: a központi szerver a forgalmazó birtokában van, amely a működtetést, a védelmet, a frissítéseket és az archiválást szolgáltatásként biztosítja. A könyvtárak mindezért átalánydíjat fizetnek.

A Tritius könyvtári-információs rendszer egyaránt támogatja az olvasókat, a könyvtárakat és a tartalom-szolgáltatókat, ezáltal növeli a könyvtári szolgáltatások iránti érdeklődést.

(Prókai Margit)

115/2022

NICHOLSON, Joseph – TOKORO, Shoko: Cloud hopping : one library's experience migrating from one LSP to another. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 38. (2021) 4., p. 377–394.

Ugrás a felhők között: egy könyvtár tapasztalatai két KSZP közötti migrációról

Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Munkafolyamat; Szoftverválasztás

2018 januárjában az Észak-karolinai Egyetem (Charlotte, NC) Atkins Könyvtára az *OCLC WorldShare Management Services*-ről (WMS) az *Ex Libris Almára* váltott. A cikk a két felhőalapú könyvtári szolgáltatási platform (KSZP) közötti migráció tanulságait mutatja be, a szakirodalomban elsőként.

Az Atkins Könyvtár az 1999 óta használt *Millennium IKR*-ről 2013-ban tért át a WMS-re. A helyileg hosztolt rendszerről a felhőalapú KSZP-re való átlátlástól azt remélték, hogy kiküszöböli a körülményes rendszerfrissítéseket, valamint közös felületet biztosít a használók számára a nyomtatott, az elektronikus és a digitális tartalmakban való kereséshez. Mindössze négy évvel később, 2017-ben azonban újra a migráció mellett döntöttek, mivel úgy érezték, a WMS nem tesz eleget kellőképpen a könyvtár elvárásainak, többek között a modulok közötti interoperabilitás hiánya, valamint az OCLC-mesterrekordok nehéz-

kes szerkeszthetősége miatt. A választás az Almára esett, így az intézmény az elsők egyike volt, amely két KSZP közötti migrációt hajtott végre. Már az előző migráció is számos problémát hozott a felszínre: az elektronikus források 30%-a nem rendelkezett OCLC-azonosítóval, így az OCLC-re építő WMS keresőfelületéről nem voltak elérhetőek; nem kerültek be a Millenniumból a WMS-be fontos elemek az időszaki kiadványok helyi állományadatai és érkezési adatai közül; eltűntek a gyarapítási adatok; végezetül a kolligátumokban lévő címek is elvesztek a migráció során. A problémák sora hatványozódott az újabb migrációkor, amit nehezített, hogy az Ex Libris csapata nem ismerte kellő mélységben a WMS-t. A migráció előtt a könyvtár programozói megjelölték a migrálandó rekordokat a „*WMS migration 2018*” címkével, egységesítették a lelőhelyneveket a 852-es mezőben, új mezőket hoztak létre a helyben használat, a jelzet (*shelving scheme*) és a példányjelölő szám (*copy number*) számára, valamint különálló rekordokat generáltak azon elektronikus dokumentumoknak, amelyeket korábban egy rekordként kezeltek a nyomtatott változattal. Mindez azonban korántsem volt elég.

Az első tesztbetöltés több ezernyi hibás rekordot eredményezett, elsősorban az állományadatok (*holdings*) és a példányrekordok terén. Ennek oka több esetben egy-egy kimaradt indikátor volt, de komoly gondokat okozott az a tény is, hogy a 2013-as migrációkor a WMS a 853-as (*Részegységek elnevezései és megjelenési sémák*) és a 863-as (*Számozás és kronológia*) holding-mező tartalmát a 876-os mezőbe (*Példányinformáció*) vonta össze, amelynek tartalmát az algoritmus nem vette át a mostani migrációkor. Más problémák forrása volt, hogy a WMS lehetővé tette, hogy több állományrekord tartozzon egy lelőhelyhez. Ez az Almában nem lehetséges, az algoritmus ezért egy adott lelőhelyhez minden példányrekordot egyetlen állományrekord alá vont, példányok nélkül hagyva a kiüresített állományrekordokat. Általában véve sok nehézséget okozott az Ex Libris-szel való kommunikáció során, hogy a WMS-ben a helyi állományrekordok (*local holdings records*, LHR) központi szerepet játszanak, részben magukba foglalva a példányokra vonatkozó információkat.

Egy második tesztbetöltést követően, amelynek során egy emberi mulasztás miatt kevesebb fájl ment át az Almába, mint kellett volna, 2017–2018 fordulóján sor került a tényleges migrációra. 2017. november 22-től 2018. január 8-ig a kurrens feldolgozás szünetelt, a könyvtárosok ezalatt az Alma (és a hozzá tartozó

Primo discovery) „homokozója” és egy oktató segítségével elsajátították az új KSZP használatát.

A migrációt követő adattisztítás a rendszer élesítése óta tart. A fontosabb típushibák a következők voltak:

- az állományrekordok és a példányrekordok már említett problémája, amit az állományrekordok 852-es mezőjében „maradt” példányjelölő szám bonyolított (utóbbi használatával a könyvtár azóta felhagyott, és a vonalkódot kezdte el alkalmazni egyedi azonosítóként);
- az előző migrációkor létrejött meződuplikációk, elsősorban a megjegyzéseknél és a hozzáférési pontként funkcionáló mezőknél (pl. a 100-as mező tartalma duplikálódott a 700-as mezőben), amit az *Alma Analytics* segítségével azonosítottak, és a *MarcEdittel* javítottak;
- a WMS által nem szabványosan használt helyi megjegyzésmezők (*local bibliographic data*, LBD), amelyekbe a példányokra vonatkozó információk kerültek (kötés, bejegyzések, adományozó stb.), ezek szabványos megjegyzésmezőkké alakítása azóta is zajlik;
- a Kongresszusi Könyvtáréitól eltérő tárgyszavak és műfajmegjelölések, amelyeket a könyvtár az OCLC-s mesterrekordoktól „örökölt”, ezeket a *Primo* felületén nem publikusra állították;
- a kolligátumoknál a WMS-ben ugyanahhoz a vonalkódhoz több példányrekordot társítottak, melyekből az *Alma* egyetlen példányrekordot hagyott meg a migrációkor, miközben a dokumentumok bibliográfiai rekordjai megmaradtak (a rekordok összekapcsolása és a példányrekordok pótlása azóta is folyamatban van);
- nem megfelelő kódolású mellékjelek;
- az elektronikus források linkfeloldó űrlapjának kitöltéséből fakadó hiányosságok;
- hibás vagy elavult linkek az elektronikus forrásoknál.

Összességében véve elmondható, hogy a 2018-ban élesített migráció módfelett idő- és munkaigényesnek bizonyult, de az *Almára* való áttérés (várt) előnyei meghaladják a hátrányokat, és a legtöbb könyvtáros könnyen alkalmazkodott az új rendszerhez. A tanulság az, hogy a migráció a felhőalapú rendszerek korában is kockázatos folyamat, amelynek során a bibliográfiai és az állományadatok továbbra is sérülékenyek bizonyulnak.

(Szabó Piroska)

Számítógép-hardver

Lásd 72, 85, 94, 110

Számítógép-szoftver

116/2022

SNIJDER, Ronald: Words Algorithm Collection – finding closely related open access books using text mining techniques. – Bibliogr. In: *LIBER quarterly*. – 31. (2021) 1., p. 1–22.

Szorosan kapcsolódó nyílt hozzáférésű könyvek keresése szövegbányászati technikák segítségével

Adatbázis; Elektronikus könyv; Gépi információkeresés; Hozzáférhetőség; Online katalógus; Relevancia; Szoftver; Tárgyi feltárás

A nyílt hozzáférésű platformokban és az Amazonhoz hasonló webáruházakban közös, hogy kínálatukból a használóikat a lehető legrelevánsabb találatokkal óhajtják a keresett szolgáltatás vagy tartalom felé irányítani. Ezt a kereskedelmi szférában olyan ajánlórendszerek teszik lehetővé, amelyek a használói adatok gyűjtése révén választják ki az elvileg optimális tartalmakat. Nyílt hozzáférésű platformok esetében azonban elfogadhatatlan a felhasználók bármilyen szintű követése, így felmerül a kérdés, hogy lehetséges-e olyan ajánlórendszert fejleszteni, amely a felhasználói adatok helyett a hozzáférhető tartalmakat veszi alapul. A cikk a holland OAPEN Alapítvány (*Open Access Publishing in European Networks* – nyílt hozzáférésű kiadás európai hálózatokban) által fejlesztett megoldást ismerteti. Ennek műszaki hátterét nyílt forráskódú szoftverekkel biztosították: az *open access* platform (*OAPEN Library*) alapját a *DSpace 6* repozitórium alkotja, a szövegbányász algoritmust pedig az R programozási nyelven írták. A szövegbányász algoritmus három egymást követő szóból álló kifejezésekre, úgynevezett trigramokra bontja az elektronikus szövegeket. Az így előálló hármas szó szerkezetek száma elég kicsi ahhoz, hogy viszonylag könnyen kezelhetők legyenek, ugyanakkor a trigramok a szópároknál hatékonyabban írják le a tartalmi ismérveket. A kapott halmazból kivonják az olyan trigramokat, amelyek a mindennapokban és az *open access* felületeken használt gyakori

szavakat (pl. névelők, névutók; *Creative Commons* licencek, kiadók elnevezései) tartalmaznak. E stop-szavas szűkítést követően csak olyan trigramok maradhatnak, amelyek egyértelműen kifejezik az adott szöveg tartalmát. (A szűrés teljesen átlátható módon történik minden ezzel dolgozó szakember számára, így a paraméterek szükség esetén módosíthatók.) Az algoritmus a tartalomra vonatkozó trigramok között keres kapcsolódási pontokat, egyezéseket.

Kiinduló adategyüttes gyanánt az *OAPEN Library* gyűjteményének 12 224 angol, német vagy holland nyelvű címét választották, ebből 10 997-nél tudták kinyerni a trigramokat és kapcsolatokat találni. Több mint 7000 műből nyertek ki olyan trigramokat, amelyek legfeljebb 50 másik mű trigramjaihoz kapcsolódnak, további majdnem 2000 forrásnál pedig 50–100 kapcsolatot sikerült feltérképezni. Összeségében a feldolgozott címek körülbelül 40%-a legfeljebb 20 másik művel osztozik több-kevesebb trigramon.

A művek közötti kapcsolatok rangsorolhatók is a trigram-egyezések száma szerint. A rangsorolást követően történhet a könyvajánlás egy adott címhez kapcsolódó művek alapján. A több ismérv szerinti keresést az *OAPEN Library* metaadatai (pl. sorozat) teszik lehetővé. A könyvajánláson felül az algoritmus felhasználható még kapcsolódó műveket tartalmazó gyűjteményrészek kialakítására, illetve kiadók is alkalmazhatják *benchmarking*-feladatokra.

(Bódog András)

Lásd még 83, 94, 110, 120

Elektronikus könyvtár

Lásd 80, 118

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 79

Kiadói tevékenység

117/2022

ALLEN, Ryan M.: When peril responds to plague : predatory journal engagement with COVID-19. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 39. (2021) 3., p. 746–760.

Amikor veszély tetézi a csapást: a parazita folyóiratok és a Covid19

Folyóiratkiadás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás; Tudománymetria

A tudományos közösség figyelmeztetett, hogy a parazita folyóiratok megpróbálhatnak hasznot húzni a Covid19-világjárvány okozta zavarból, hogy előmozdítsák az alacsony színvonalú tudományos munkák

publikálását, aláásva ezzel a tudományos publikálás hitelességét.

A cikk először a parazita publikálás kockázatait rögzíti, különösen az egészségügyi kutatásokat övező félretájékoztatással összefüggésben. Ezután a szerző empirikus vizsgálatot végez a kiadók weboldalainak tartalomelemzésén és a DOAJ mintájával való összehasonlításon keresztül arra vonatkozóan, hogy a parazita publikálás hogyan érintette a Covid19-et, különös tekintettel a virológiával, immunológiával és járványtannal kapcsolatos folyóiratokra, amelyeket a *Cabells' Predatory Reports* segítségével azonosítottak.

Az empirikus eredmények azt mutatják, hogy a Cabells-féle listán felsorolt folyóiratok közül 162 cím kapcsolódott ezekhez a kritikus területekhez; a körükben többféle normaszegést lehetett tapasztalni, de a legtöbbjük megszűnt, és csak 39 publikált a világgjárványról. A DOAJ összehasonlító csoportjához képest a parazita folyóiratok honlapjai kisebb valószínűséggel említették a világgjárványhoz kapcsolódó szaklektorálási folyamat lassulását. Ezen túlmenően a kezdeti vizsgálódás során további 284, Covid19-cel

foglalkozó parazita folyóiratot fedeztek fel. Ezek a feltárt folyóiratok többnyire az orvosi vagy biológiai tudományok területére összpontosítottak, míg 42 cím a társadalomtudományok, a természet- és műszaki tudományok vagy a bölcsészettudományok más, tágabb területeivel foglalkozott.

Ez a kutatás nem bizonyítja, hogy a parazita kiadványok a Covid19-re vonatkozó téves információkat tették közzé, hanem inkább ennek lehetőségét szemlélteti a komplex tudományos publikációs téren belül. Mivel ezek a kiadványok a félrevezető tudomány hordozóinak bizonyultak, a könyvtáraknak és a szélesebb oktatási közösségnek az online kutatás információközvetítőiként ébernek kell maradniuk.

(Autoref.)

118/2022

HÄNSSLER, Boris: Vom Ad-Net zum Abo-Net : digitale Qualität kostet – und die Menschen sind bereit dafür zu bezahlen : Abonnements liegen im Trend, aber sie treiben die monatlichen Ausgaben der Konsumenten oft unmerklich in die Höhe In: BuB. – 73. (2021) 10., p. 538–543.

Res. angol és francia nyelven

A hirdetésekől az előfizetésekig: a digitális minőség pénzbe kerül – és az emberek hajlandóak fizetni érte. Az előfizetések divatosak, de gyakran észrevétlenül növelik a fogyasztók havi kiadásait

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyv; Elektronikus könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Könyvkiadás és könyvkereskedelem

A hagyományos médiaformátumoknak jó okuk van arra, hogy fellélegezzenek. Az olvasók egyre nagyobb számban hajlandóak digitális előfizetést kötni. Ezen a téren élen jár a *New York Times*, amely drasztikus stratégiával – egyes esetekben az előfizetés ára mindössze két euró havonta – folyamatosan növeli előfizetői számát. Az újság hatalmas olvasószámának köszönhetően megengedheti magának, hogy ilyen alacsony árakat kínáljon. A lap 2021 második negyedévében 6,99 millió digitális előfizetőről számolt be. A hirdetői reklámcsíkok (*bannerek*) száma csökkenőben van. A prémium lehetőségek felfutása miatt nőtt a weboldalakon eltöltött átlagos idő mennyisége. Az olvasók többé már nem az ingyenességre vadásznak; ehelyett a minőség mindenekelőtt megbízható tartalmat jelent.

Eközben az e-könyvek piacán az *Amazon* új üzleti modellt tesz fel. Az Amerikai Digitális Közkönyvtár (*Digital Public Library of America, DPLA*) megállapodást kötött az *Amazon Publishing*gel, amelynek értelmében 2021 végére az *Amazon Publishing* 10 000 e-könyve és hangoskönyve válik elérhetővé a DPLA-n keresztül is. Az *Amazon* eddig semmilyen formában nem volt hajlandó együttműködni a könyvtárakkal. Mostantól azonban az amerikai könyvtárhasználók a *New York Public Library* által kifejlesztett ingyenes e-olvasó alkalmazáson, a *SimplyE*-n keresztül férhetnek majd hozzá ezekhez a címekhez. Jelenleg már mintegy 1000 más kiadó is kínálja e-könyveit ezen az alkalmazáson keresztül.

Szinte az összes kereskedelmi forgalomban elérhető okostelefonos alkalmazás előfizetési rendszeren alapul. Mára egyenesen nehézzé vált olyan alkalmazásokat találni, amelyek nem igényelnek előfizetést.

(Autoref.)

Lásd még 63, 66, 69

Közművelődés

119/2022

PAVLİČENKO, Irina Andreevna: Informacionno-kommunikacionnâ platforma biblioteki kak instrument formirovaniâ prostranstva znaniy. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 5., p. 497–504.

Res. angol nyelven

A könyvtár információs-kommunikációs platformja mint a tudástér alakításának eszköze

Használók képzése; Ifjúság nevelése; Irodalompropaganda; Ismeretterjesztő irodalom; Portál; Tájékoztatói eszköz; Városi könyvtár

Az információs társadalom fejlesztése során a nemzeti érdekek biztosításában különleges helyet foglal el a lakosság minőségi és megbízható információk iránti igényét figyelembe vevő információs tér kialakítása. Erről az *Információs társadalom fejlesztési stratégiája az Oroszországi Föderációban a 2017–2030. években* című elnöki rendelet is intézkedik. A tudományos-műszaki és innovációs tevékenységet népszerűsítő program megállapítja, hogy szükség van a fiatalok bevonására ezekbe a tevékenységekbe, a tudomány és a technika iránti érdeklődésük fokozására,

valamint a társadalom tájékozottságának növelésére az elért tudományos eredményekről és hasznosításuk lehetőségeiről. Ilyen körülmények között egyre nagyobb a jelentősége a tudományos ismeretek népszerűsítésének és a különböző társadalmi-demográfiai csoportokhoz történő eljuttatásának.

A tudományos ismeretek terjesztésében tudományos, kulturális és oktatási intézmények vesznek részt; fontos szerep jut a könyvtári-információs intézményeknek a lakosság, különösen a fiatalok elérése terén. A könyvtárak aktívak az infokommunikációs technológia bevezetésében, miközben problémát jelent a minőségi tartalom hiánya.

A Szentpéterváron működő, *Lermontov* nevét viselő ún. kerületek közötti központi könyvtári rendszerben (MCBS) kidolgozták *A tudomány népszerűsítésének információs-kommunikációs platformja (IKP)* projektet. Az IKP létrehozásának alapvető célja a fiatalok tudományok iránti érdeklődésének felkeltése, bevonásuk a tudományos-alkotó tevékenységbe; célközönsége az oktatási rendszerben tanulók, a pedagógusok, a város különböző társadalmi-demográfiai csoportjait képviselő fiatalok. Alapelvei a biztonság, a rendszerszerűség, a nyitottság, a hozzáférhetőség, az operativitás, a célzottság és az interaktivitás. A fő feladatok a következők:

- a tudományos ismeretek népszerűsítésével kapcsolatos információforrások szakértői véleményezése, kiválasztása, rendszerezése;
- a rendszeresen megújuló tudományos ismeretterjesztő információk elérésének műszaki biztosítása;
- a városban dolgozó oktatási, tudományos és kulturális szakemberek alkotó potenciáljának összefogása a fiatalok tudományos érdeklődésének felkeltése érdekében;
- a pedagógiai munka támogatása oktatási segédletek, módszertani anyagok és munkaprogramok közös kidolgozásával.

Követelmények a rendszer sokfunkciós interfészének működésével, irányításával és védelmével szemben: visszacsatolás, statisztikai adatok elérhetősége, kapcsolódás a közösségi hálózatokhoz, továbbá egyszerű, kényelmes navigációs rendszer a különböző végzettségű és felkészültségű felhasználók számára. A struktúra iránti követelmények: a keresőkérdés megfelelő feldolgozása, a talált dokumentumok annotált jegyzékének összeállítása. A dizájn iránti követelmények: mobil verzió, önálló formátum a gyengénlátók számára. Az információs bázis az MCBS-könyvtárak hagyományos, sok ágazatot érintő gyűjteményeire

épül, beleértve a tudományos ismeretterjesztő irodalmat és az elektronikus forrásokat (teljes szövegű dokumentumok, bibliográfiák és médiaforrások).

A projekthez csatlakozhatnak az oktatási-kulturális rendszerben dolgozók és vezetők, az akadémiai és a kutatóintézetek munkatársai is. Az oktatási területen az együttműködés megvalósulhat az IKP fejlesztésére irányuló közös brainstormingok tartásában, a tudósok és a fiatalok online és valós térben történő találkozásának megszervezésében, valamint oktatási-módszertani anyagok kidolgozásában a tanulók nemzetközi versenyeken való részvételéhez.

Az IKP lehetőséget ad online felmérésekre, a fiatalokat leginkább érdeklő tudományos témák feltárására, a projekt ezek alapján történő módosítására, kiegészítésére. A siker nagymértékben függ a könyvtárosok szakmai kompetenciáitól. Szükségesnek látszik szemináriumok és kerekasztal-beszélgetések szervezése a tudományos műveltség interdiszciplináris problémáinak megismertetése és ezen belül a közkönyvtárak szerepének meghatározása érdekében.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Határtudományok

120/2022

HUMBEL, Marco [et al.]: Named-entity recognition for early modern textual documents : a review of capabilities and challenges with strategies for the future. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 77. (2021) 6., p. 1223–1247.

Tulajdonnév-felismerés koraiújkori szöveges dokumentumok esetében: a lehetőségek és kihívások áttekintése és a jövőre vonatkozó stratégiák

Annotáció; Digitalizálás; Feldolgozó munka; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Mesterséges intelligencia; Nyelvészeti kérdések; Személynév; Szoftver

A tulajdonnév-felismerés (angolul: *Named Entity Recognition*, NER) egy információkinyerési eljárás, amely entitásokat azonosít és címkéz fel a szövegben (személyek, intézmények, helyek, valuták, dátumok, számadatok stb.). A cikkben a szerzők azt vizsgálják, hogy a koraiújkorból származó szövegekkel (1400–1800) kapcsolatban hol tart a NER. Három kérdésre fókuszálnak: Milyen mértékben gazdagíthatók a

NER-rendszerek tudásbázisai authorityállományok adataival? Milyen NER-rendszerek használatosak jelenleg a digitális kulturális örökségi és bölcsészettudományi projektekben? Ezek milyen pontosságról számolnak be?

A korszakra nézve az automatikus annotálásnak különböző akadályai vannak: a dokumentumok sokfélesége (kéziratok és nyomtatványok), többnyelvűség (sokszor latinnal keverve), nem standard helyesírás, a hozzáférhető szövegek transzkripció hibái stb. Az automatikus átírás (az OCR és a HTR) is változó hatékonysággal működik. Ugyancsak problémát jelent az entitások változékonysága. Idővel például egy-egy helynév változhat, a személyek kiléte feledésbe merülhet, egy személynév lehet helynév vagy foglalkozásnév is stb.

A szerzők a szakirodalomban 9 olyan korai projektet találtak, amely jelentősebb NER-annotációval rendelkezik. (Ezek honlapjainak, NER-eszközeinek, authorityállományainak linkjeit mellékletben közlik.) A projektekben alkalmazott eljárások alapvetően két csoportra bonthatók: szabályalapú és géptanulás-alapú módszerekre. Az utóbbiak között vannak nem felügyelt, félig felügyelt és felügyelt gépi tanulási eljárások, sőt, *deep learning* is. Az idősakkal foglalkozó projektek azonban túlnyomórészt a szabályalapú megoldásokat alkalmazzák. A hatékonyság vizsgálatára a szerzők három mérőszámot vettek figyelembe: pontosság (*precision* – a jól felismert entitások az összes felismerthez viszonyítva), fedés (*recall* – a jól felismert entitások az összes célhalmazbeli entitáshoz viszonyítva) és F1-érték (a pontosság és a fedés harmonikus középértéke).

A szabályalapú projektek területspecifikus tudásbázisokat használnak. Ezek lehetnek egyszerű listák, de akár fejlett teauruszok vagy ontológiák is, amelyek alapján géppel azonosíthatók a szövegekben előforduló entitások. A szerzők a cikkben hat ilyen projektet ismertetnek, bemutatják módszereiket, eredményeiket (*The Old Bailey online*; *BOPCRIS – British Official Publications Collaborative Reader Information Service*; *The Lancaster Newsbook Corpus*; *Johann Friedrich Blumenbach–Online*; *Circulation of Knowledge and Learned Practices in the 17th-Century Dutch Republic*; *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers par une Société de Gens de lettres, 1751–1772*).

A gépi tanulási módszerek nagy tanítókorpuszokra épülnek, amelyek alapján a gép megtanulja, hogyan ismerje fel az entitásokat. Hatékonyságuk nem azon

múlik, hogy egy bizonyos tudásbázis lefedi-e az adott területet, hanem a tanítókorpusz méretétől és minőségétől függ. A cikk három ilyen projekt eredményeit mutatja be részletesebben (*Resolutions of the Dutch States-General from 1576 to 1795; Reassembling the Republic of Letters; ESPOSALLES*).

Bármely módszert használják is, a gépi felismerés hatékonysága egyelőre messze elmarad az emberi teljesítménytől (legfeljebb 70%-os F1-érték az emberi 95%-ossal szemben).

A néventitások szegmentálásának, egyértelműsítésének és annotálásának feladatát külső források szolgálják. Az authorityállományok (-listák) megállapítanak egy kanonikus névváltozatot, felsorolják az egyéb változatokat, és egyedi azonosítót rendelnek az entitáshoz, amely összekapcsolja a névváltozatokat. A korszakra vonatkozóan a szerzők áttekintik az általános célú (pl. *VIAF, Library of Congress NACO, Geonames*), speciális (pl. *Getty, Pleiades*), félig publikus (pl. a *British Museum* authorityállományai) és privát authorityállomány-fajtaikat.

Ez utóbbira saját kutatásukat ismertetik esettanulmányként: *Sir Hans Sloane* (1660–1753), a British Museum alapjául szolgáló hatalmas gyűjtemény tulajdonosa katalógusainak angol nyelvű részeit dolgozták fel, és próbálták gazdagítani néventitások felismertetésével, aminek során egy-egy kutató nem publikus entitáslistáit is használták. A szöveges források már rendelkezésre álltak TEI-XML-fájlok formájában. A személy- és helyneveket szabályalapú módszerrel címkézték fel, amely NLP (*Natural Language Processing, természetesnyelv-feldolgozás*) eljárásról és a British Museum authorityállományán alapult. A NER eredményét szakértők ellenőrizték. Úgy találták, hogy a jövőben érdemes lenne a NER-t a TEI-címkézés előtt végezni, emellett a pontosság javítása érdekében szükséges az ellenőrzött szótárak adaptálása a NER feladatához (pl. kiegészítés gyakori rövidítésekkel, latinus helynévalakkal stb.). Összefoglalásukban a szerzők kiemelik, hogy a felügyelt gépi tanulási módszerek azért ritkák a bölcsészettudományi kutatásokban és különösen a korai projektjeknél, mert nagy mennyiségű (ember által) annotált tanítókorpuszt igényelnének. A nem felügyelt módszerek jelenthetnék a megoldást erre a problémára, mert azoknak nincs szükségük annotált tanítókorpuszra, ugyanakkor szintén nagy adatmennyiség kell a tanításukhoz, ami a korai idősak esetében ugyancsak problémát okoz. Az authorityállományok használata nagy segítséget jelent a NER-hez, ám a korai idősakra irányuló kutatá-

sokban alkalmazható állományok összeállítása néhez, több forrás felhasználásával lehetséges feladat. Végül a szerzők megfogalmazzák egy olyan fórum szükségességét, ahol a korábbi NER-rel foglalkozók megvitathatnák a terület kérdéseit, tesztelhetnék

egymás eszközeit, valamint kialakíthatnák a szükséges standardokat.

(Kalcso Gyula)

Lásd még 111

Az ismertett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	41. (2021) 3.
AIB studi (IT)	61. (2021) 2.
Bibliografiâ i knigovedenie (RU)	(2021) 6.
Bibliotekovedenie (RU)	(2021) 4., 5.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	15. (2021) 3., 4.
Bibliotheksdiens (DE)	55. (2021) 12.
BuB (DE)	73. (2021) 6., 7., 10., 12.
Cataloging & classification quarterly (US)	59. (2021) 2/3., 4.
College & research libraries (US)	82. (2021) 5.
College & undergraduate libraries (US)	27. (2020) 2/4.
Computers in libraries (US)	41. (2021) 9.
Čtenář (CZ)	73. (2021) 7/8., 9.
Documentation et bibliothèques (CA)	67. (2021) 4.
IFLA journal (I)	47. (2021) 3., 4.
Information technology and libraries (US)	40. (2021) 3., 4.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	72. (2021) 5-6.
International journal of digital humanities (I)	2. (2021) 1-3.
The journal of academic librarianship (I)	47. (2021) 4., 5.
Journal of access services (US)	17. (2020) 4.; 18. (2021) 2., 4.
Journal of documentation (GB)	77. (2021) 6.
Journal of education for library and information science (GB)	62. (2021) 1.
Journal of librarianship and information science (GB)	53. (2021) 3.
Journal of library administration (US)	61. (2021) 3.
Knižnica (SK)	22. (2021) 3., 4.
Legal reference services quarterly (US)	40. (2021) 2/3.
LIBER quarterly (I)	31. (2021) 1.
Library hi tech (GB)	39. (2021) 3.
Libri (I)	71. (2021) 4.
Medical reference services quarterly (US)	40. (2021) 4.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2021) 8.
New review of academic librarianship (GB)	26. (2020) 2/4.
New review of children's literature and librarianship (GB)	26. (2020) 1-2.
Online information review (GB)	45. (2021) 5.
Public library quarterly (US)	39. (2020) 4.; 40. (2021) 4., 5.
Public services quarterly (US)	17. (2021) 2.
Reference services review (GB)	48. (2020) 4.
Technical services quarterly (US)	38. (2021) 4.